

ZATHURECZKY GYULA

ERDÉLY

AMIÓTA MÁSKÉP HÍVJÁK

1 9 3 9

M A G Y A R É L E T K I A D Á S A

M I N D E N J O G F E N N T A R T V A

»Magyarhonban is — fájdalom! —
számosan vannak, kik előtt Erdély
éppen olyan terra incognita, mint a
külföld előtt egész honunk.«

WESSELÉNYI

B E V E Z E T É S

Megdöbönt és szomorodott lélekkel láttam több, mint egy évtizeddel ezelőtt, Erdélyből Magyarország földjére lépve, azt a tájékozatlanságot, nemtörődömséget és fölényességet, amellyel neobarokk társadalmunk az erdélyi kérdést kezelte. Azóta örvendetesen változott a helyzet és egyre szaporodott azoknak a száma, akik komolyan és lelkesen foglalkoznak Erdély és Románia problémáival. A magyar sajtó is felismerte azóta egyik legfőbb és legnagyobb hivatását és állandóan napirenden tartja a határainkon túl élő magyarság oly sok szenvedéssel és megpróbáltatással telt ügyét. Társaságok alakultak, amelyek az élő szó erejével tudatosítják, hogy a magyarság egyetemes és bármely országba szakadt, vagy kényszerült részének jó- vagy balsorsa, kihat a nemzet egész egyetemére.

Mégis úgy érzem, az emberek csak részeket; ismernek a határokon túli problémákról és a közönség nem tud sokkal többet mindarról, ami igen véges határaink közvetlen közelé-

ben a magyarok számára életet, vagy pusztulást jelent, mint arról, ami a földteke ellenkező oldalán történik. A rózsaszínű és fekete messzianizmus kísért ma is Magyarországon és a tömegek, a nagyközönség, eltávolodott a valóságoktól és az azokból fakadó örök törvények megértésétől.

Romániára és az ott élő magyarokra szűkítve le ezeket a megállapításokat, a közvélemény két pólus között ingadozik: »Úgyis vissza szerezzük Erdélyt és akkor úgy lesz minden, mint régen volt!« — mondja az egyik, míg a másik esett fejjel károgja a »Soha többé«-t. Az igazság pedig a középben van. Erdély szellemében és lelkiségében magyar volt és magyar marad. De az élet irtózatossá változott benne. Az államalkotó magyarság kisebbséggé lett és éli a kisebbségek nehéz, de mégis magasztos életét. Az egykori, román nemzetiségből pedig román nemzet lett, amely minden szüzi erejét a küzdelembe vetve, igyekszik a maga *arcára* formálni azt az országot, amelynek birtokosa. Az idők változnak és mi változunk bennük ! Erdély problémája nem a kard jogán fog végleg eldőlni. Mérhetetlen erőpróbája ez a két nemzetnek: a magyarnak és a románnak. Az fog győzni, amelyik több erőt, több méltóságot, bölcseséget, hidegvért, kitartást, akaratot és szervezett egységet fog felmutatni.

Szerény munkámban ennek a küzdelemnek a pillanatnyi helyzetét igyekeztem rögzíteni és az örök bizonyosságok feltárással kíséreltem meg ismertetni a küzdelem lehetőségeit.

Tudatosan a legfontosabb számszerű adatok közlésére szorítottam és kerültem a statisztikák ismertetését amelyek közelebről csak a szakembereket érdeklik. A könyv középpontjában természetesen a magyarság ügyét állítottam és igyekeztem azt az adott nagyromán keretben ismertetni. Részletebben ezért csak azokkal a román, szász, stb. vonatkozásokkal foglalkoztam, amelyek a magyarságot közvetlenül érintik.

Nem »szakkönyv« ez, amit szeretettel és tisztelettel adok az olvasó kezébe és ezért kérem, ne botránkozzék meg, ha helyenként nem hatolok a részletekbe, vagy a jogi vonatkozások szövedékébe. Emberen, lelken, múlton, hagyományon, tájon, erkölcsön, jellemén, vágyakon és munkán keresztül, képekben igyekeztem nyújtani azt, amit Erdély jelent, — amióta máskép hívják.

Kelt Budapesten, 1939. tavaszán.

ZATHURECZKY GYULA

FALVAK A HEGYEK ALJÁN

„Boldog hajó a vén gálya Is
Ha hátán gyermekek Is fűrnak
S nincs ott pokol és nincs ott Halál
Ahol dalolni és szülni tudnak.”

(ADY)

Csendesen húzódnak meg a falvak az erdélyi havasok alján. Magyar, székely, román, szász falvak. Csak a Lemplo-mok tornyáról ismeri meg őket messziről az utas. Karcstún és kecsesen mosolyognak az égre a faragott székely fa-templomok apostolos tornyai és az évszázados kálvini Isten-házak vakítóan fehér tornyán aranykakas csillog. Lőréses kő-fallal körülvelt irdatlan gótikus szász templomok állanak szilárdan és önhittén, mint a nép, amely ünnepi napokon Lu-ther szavait hallgatja a hűvös ívek alatt. Kicsiny, misztikus román bisericák váltják egymást, kéttornyú, vadonatúj ortho-dox katedrálisokkal, amelyek mélyén még frissen csillog az ikonok aranyozása.

De a tornyok harangjai egyszerre kondulnak meg, reg-gel, délben, este. A hangjuk végigzeng a falvak sáros, vagy poros utcáin, ahol bocskoros, tűszós románok lépegetnek lassan az ökrök vagy bivalyok előtt, — vállas kékbeli szászok rázódnak a nehéz, fényesszőrű lovaktól vont, festett szekereken,

— vagy szikár székelyek hajtják derűs szemmel, inas hegyi lovaikat. Emberek kapják fel fejüket a harang szavára asszonyok és gyermekek. Harangszóval indulnak meg a házból és azzal térnek meg oda. A harangok szavára hallgat az élet Erdélyben, a harangokéra, amelyek munkára és imádságra hívnak, életet hirdetnek és halált. A harangszó végighömpölyög a réteken, a búza- és tengeriföldeken, felkap a hegyoldalba, átrepül a havasok felett, találkozik a többi harang szavával, hogy velük egyesülve, mint egyetlen hang kongassa az Úristen zsámolya előtt a magyarok, székelyek, románok és szászok imádságát, akik egyforma gyermekei az Úristennek, aki Transylvániában is egy és egyedülvaló.

A testvériség azonban már csak az Úr színe előtt és a szívek elrejtett mélyén van meg. Itt lenn a földön, a sártengerbe vesző utcákon, a szalma-, vagy zsúp-, cserép-, vagy nádfődeles házak között, a sárral tapasztott, vesszőfonatú román kerítések, a faragott székely palánkok és a nehéz szász kőfalak mögött egyenletlenség van és gyűlölet, harag és kétségbeesés, kapzsiság és istentelenség. A békességet megbontja a rikítóra festett községházán basáskodó jegyző és a laktanyában böszködő őrmester, aki idegenből jött és idegen marad »felszabadított testvérei« között. És megbontják a furulyanadrágos urak, akik autón döccennek ki választások idején a faluba és a községháza, vagy a bolt előtt haragot prédikálnak és gyűlöletet. És az ő munkájukat nem tudja legyőzni a kopott és éhező pap, akinek az állam nemi fizet kongruát és aki csak a hívek adományából él, a hívekéből, akiknek sokszor maguknak sincsen betevő falatjuk és fiaikat és leányaikat elküldik messze idegen országba, ahol örök kivetettség vár rájuk és pusztulás.

Kétféle mértékkel mér az állam magyaroknak és románoknak, szászoknak és székelyeknek. Az egyiknek csak jogot ad, a másiknak csak kötelességet Erdély népe már csak az Úristen előtt egyforma. Pedig még nemrégiben a román paraszt így nyilatkozott magyar sorstársáról: Traim impreuna ca frati: úgy élünk együtt, mint a testvérek.

A »történelmi igazságszolgáltatás műve« mérföldes csizmákkal halad előre. A városokra mázolt sok piros-sárga-kék szín lefolyik a falakról és láthatatlan utakon csorog a falvak felé. Mindenütt románok a fel írásoki a kis falusi boltok ajtajai felett, mintha a falu népe nem éppen úgy a »Mózszi«-hoz, a »zsido«-hoz, vagy a »bótos«-hoz küldené a gyereket gyufáért, vagy petróleumért, sóért, vagy cukorért... hitelbe ... mint régen és minden időkben. De a cégtábla román és a palánkokon román nyelvű plakátok szólítják a népet szavazásra, újraoltásra, ebzárlatra, árverésre. Románok a hirdetések, amelyek szappant, vagy suvikszot ajánlgatnak. Román a község neve és a natárban románnyelvű tábla hirdeti az idegennek, hogy hová visz az útja. A községháza homlokán is *Primaria* áll fekete betűkkel és a csendőrlaktanya előtt magas, festett rúdon lengeti a szél a román trikolor. »Sanatate«-val köszöntik a gyermekek az iskola kapujában várakozó tanítót, vagy tanítónénit és a községházán nagy nyomtatott kartonok figyelmeztetik a belépőt: »Vorbiti romaneste« — beszéljete románul! A messze földről jött idegennel elhíthetik a »történelmi igazságot«, elhíthetik vele, hogy — Erdély román! Elhíthetik velük, hogy itt évszázadokon keresztül mérhetetlen igazságtalanság történt egy néppel, amely most »igazságot« szolgált magának. Az idegen nem gondol arra, hogy ez az igazág szemben áll más népek igazságával, jogával, akaratával, hivatásával és szemben áll a szerződésekkkel és törvényekkel is.

»Sünien in Romania Mare« — Nagyromániában vagyunk, — mondják előszeretettel az idegennek és az el is hiheti ezt, mert Váradtól—Tighináiig, Csernovicztól—Turnu-Severinig és Sulinától—Temesvárig egyformán piros-sárga-kék az ország, egyformák a felírások és egyformán eláraszt mindent egy láthatatlan áradat, amely hús esztendeje ömlik Bukarest felől. Valamilyen furcsa keveréke ez a parfümillatnak és szennynek, hangos szónak és rendetlenségnek, a legújabb divatnak és a rongyokba burkolt nyomorúságnak, amelyet távoli nyugati tájakon úgy hívnak, hogy Balkán és úgy, hogy... bizantinizmus.

Óh, hogy mossa alá ez az áradat az életet Transylvániában. Hogy omlanak belé eszmék és gondolatok, jellemeik, vagyionok és... emberek. Mert lassan megszokottá válik! A

fül hozzászokik a szavakhoz, a szem a színekhez és a lélek a légkörhöz. Nincsen egyenes út? Keressük a görbét! Becsapnak bennünket? Nekünk is hazudni kell! Nem lehet boldogulni? Boldogulnunk kell!

Nagy úr a feketeruhás jegyző és a cicomás őrmester. És nagy úr a pópa és a dászkál is. Az asszonyaik a városon festetik a hajukat, a fülükben csillogó hamis butonok csüngnek és vérpirosra festik a körmüket, mint a hölgyek odalent Bukarestben.

A kérvényekbe bankjegyeket kell csúsztatni. Mindennek külön taksája van: a szerződéseknél, az anyakönyvi kivonatnak, amelybe románosan írják a gyermekek névé:... »Nagyromániában vagyunk« ... az iskolai felvételnél, 3 kényszerfuvarnak, mindennek... ha kiürül a ládafia, ha elvitték adóba az utolsó tehénkét, az utolsó párnát is, akkor jönnek a feljelentések, irredenta perek, pofonok és rúgások, megtiprások és meggyalázások és az új urak nem nézik, hogy kit ütnek vagy kit nyúznak: magyart, székelyt, szász, vagy román! Kicsiny és nagy szerencselovagok eldorádoja lett Erdély, akik a nemzeti eszme palástjába burkolva üzik játékaikat! Óh, ez több, mint korrupció, több, mint erkölcstelenség, több, mint hódítás. Kevesek deszpotizmusa, kevesek kapzsisága, kevesek istentelensége, új fanarióták uralma, amelyet egyformán gyűlöl és amely alatt egyformán szenved, magyar, székely, román és szász.

A hegyek lágy hajlatain márciusban kizöldül a vetés és a házak végében rügyet vetnek a szilvafák. A hólé már elcsorgott a szakadtpartú vízmosásokon és az éjszakánként üvöltő toportyánféreg felkullog a havasba a falvak alól, ahol vastagbundás báránycsapatokra és gödölyékre lesett. Emberek ballagnak ki a hegyek közé és a fényes ekevas nyomán sovány barázdákat vet az anyaföld. A kérges tenyerekből hull a mag a földbe, hogy nyárban új életet adjon, új kenyeret, amely lágyan omlik szét az áhítatos parasztszájakban.

Nyáron suhog a kasza és az aratóleányok furcusa, züm-mögő dalokat dalolnak, amelyeket már anyáik és nagyanyáik is énekeltek, amikor még az ő keblükön is megfeszült a

gyolcsing és amikor még az ő húrukba is belecsíptek az évődő legények. És össze, ha a dér megcsípte a kőénybokrok kék gyümölcseit és hab verődik az új bor hátán, ai falu népe lassan elkészül a télre, amely hosszú és hideg és amelyben a nappalok vakító fehérségét az éjszaka vaksötéte, vagy a havas világon ragyogó holdvilág váltja fel. A tengerihántás és guzsalyozás következik, szép egyetértésen, kalákában, mint tették minden időkbén Transylvániában.

Éss a legények bált is rendeznek, vagy mulatságot, ha az őrmester úr megengedi. Van úgy, hogy nem engedi meg, de máskor és mások sem engedték volt. Vénemberek mesélnék osztrák svalizsérokról, akik talán még rosszabbak voltak, mint a mai urak és a kődös emlékezetben öntudatlanul él a parasztk történelme, amely évezredes megtüportság és évezredes szolgálás volt.

Az urat mindig szolgálni kell, ha jó, ha rossz, — mondták a falvakon. — Legyen meg a mindennapi, amelyet olyan úr ád, aki úr minden urak felett és hagyják békén a szegény kétkézi embert, hadd éljen úgy, ahogy tud. — A falvak népe mindig a valóságokban él és abban él az erdélyi magyar fálvaké is. Nem »rezonéroz« az urakkal szemben, mert tdja, hogy ő húzza a rövidebbet, de szépen süvegel és megy a maga útján, amelyet ősi hagyományok szabtak meg a számára. Bólint a parancsra és ha nem tetszik neki, csak úgy tesz, mintha végrehajtaná. Nem törődik az idegen felírásokkal és az idegen színekkel. Erdélyben megszokták, hogy mindig mások hajszolják a népet. Ijedten próbálja törni az idegen nyelvet, mert úgy parancsolják, de ha maguk közt vannak, az Istennek sem ejtenének egyetlen idegen szót. Így marad meg magyarnak, székelynek, szásznak. Tudja, hogy a kisebbségi sors kényszerűség, amelyet el kell viselni, más kényszerűségekkel együtt. Tudja, hogy nincsen alóla szabaddulás, tdja, hogy csak egyféle szabaddulás lehetne... de az már nem tartozik reá. És töretlen derékkal hajlik meg minden parancs előtt, mert számára egyetlen nagy parancs van, amelyet mindúntalan és örökké hall, fától és fütől, állattól és virágtól, ügytől és csókból: élni kell! És tudja, hogy az élet: Isten ... s az életnek nincs soha vége!

Veszendő-e ez a másfélmillió magyar paraszt a nemzet számára, amely így él a hegyek alján, csendes falvaiban, fák, virágok, búzaföldek, a városokból lecsorgó színek és a megtipró idegen urak között? Vagy Széchenyi népe naradt-e, amely »hű jobbágy és milyen hű! — jó katona s mily jó! — szóval, ki minden tehernek türelmes viselője s melynek oly nagy része a magyarság utolsó záloga, reménye, fenntartója!«

Úgy vélem, hogy Széchenyi szavai sehol jobban nem igazolódtak be, mint Erdélyben. És sehol jobban nem figyeltek fel ezekre a szavakra, mint ott. A kisebbségi lét, — mely oly végzetesen magyar lét, — megnyitotta a szemeket és ha megkétszerezte is, de mégsem elkésve, munka kezdődött a falu magyar népéért. Talán méltán vetheti fel valaki a kérdést, miként lehetett itt, ezen a legfontosabb téren meglesni? Hogyan lehetséges az, hogy a magyarság vezetői csak majd két évtized elteltével ébrednek arra, hogy a magyarság létének egyetlen alapja, nem a jog és a szerződés, nem a politika és a parlamenti, vagy parlamenten kívüli harc, hanem a magyar falu! Miért nem siettek már régen, miért nem siettek azonnal és elsősorban a magyar falu segítségére? Miért volt a sok meddő küzdelem, amelynek ideje alatt a falu — a magyarság e legdrágább kincse, — pusztult és sorvadott. Óh, hány falu sodródott el ez alatt a húsz esztendő alatt. Mennyi magyar vér pusztult el idegenben! Mennyi erőt pocskóltak hiába, — mindhiába!

De vájjon, lehet-e embereket okolni történelmi kényszerek teljesüléséért? Lehet-e bűnbaknak odaállítani valaki, vagy valakiket, talán egy avitt társadalmi réteget, azért, mert nem volt bölcsőbb az időknél, amelyben élt? Utólag könnyű kritikát gyakorolni és könnyű tanácsot adni. Bizonyos, hogy sok minden, talán minden másképen lehetne Erdélyben, ha annak idején egyesek és sokak nem vették el a történelmi pillanatokat, ha összesebb lettek volna forrva a nemzet ecetével, ha a formák és formalizmusok széttörésében nem az élet pusztulását látták volna, ha annak idején bár egyetlen ember, valamilyen földöntúli csoda révén, megvilágosodni volna! Ha nem pusztított volna húsz éven át erőt és hite, békeséget és összefogást a fekete és rózsaszín messianizmus, ez a szörnyű rákfeneje minden magyar életnek.

A problémák, amelyek az erdélyi magyarok elé tornyosultak, nagyobbak voltak, mint az emberek, akiknek sorsuk, parancsuk és tragédiájuk volt: megbirkózni azokkal!

A többségi emberből, a milléniumi Magyarország embe-réből, Rákosi harmincmillió magyarjából máról-holnapra, minden átmenet, minden előkészület, minden ismeret nélkül, kisebbségi ember lett. A kisebbségi lét sokáig nem jelentett számára egyebet megtipportságnál, megszegényülésnél, megkisebbitettségnél. Pedig a kisebbségi lét nem csupán eny-yiből áll! De erre csak későn ébredtek. Kisebbségnek lenni, életformát jelent, amely örök, amióta az emberi társadalom van és amíg az lesz. Életforma, amelyben élni nemcsak kény-szerőség, hanem fenséges kötelesség is, mert tisztaságot, akaratot, becületet és bátorságot követel. De idő kellett, hogy elteljék, amíg az az ember, aki Magyarországot bok-rétának hitte az Isten kalapján, megértette, hogy magyarnak lenni véres és izzadságos valóság, de egyben az élet leg-szélesebb és legszebb formája is, telve szent hagyományok-kal és mérhetetlen emberi lehetőségekkel.

A paraszt számára egyszerű, talán egyenesen az Úristen-től jövő törvények szabják meg az életet. Az erdélyi ma-gyar paraszt nem ütközik meg sorsa elnehezülésén, tudja, hogy az Isten egyformán ad esőt, mind az igazaknak, mind a hamisaknak földjére és tudja, hogy a nappalt éjtszakák váltják és az éjtszakát napok... mindörökké. Él tehát jól-rosszul, ahogy tud és egyetlen nagy parancs számára maga az élet, melyet élnie kell és — mert annak született... ma-gyarul!

Más a művelt magyar. Könyvek és tudományok gátolják és verik béklyóba, tanulságok a politikából és a történelem-ből, hit a papírosban és abban, ami arra írva van.

Hihetetlen hosszú volt a szellem útja, amíg a többségi életszemlélettől elérkezett a kisebbségiig.

A KOLLÉGIUM KARCERÉBEN

„Itt valahol, ott valahol
Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol
S kicsordul gúnyos fájalmukból
Egy ifjú-ösi könny, magyar könny
Miért is?”

(ADY)

Több, mint egy évtized pergett le az idő rokkáján, hogy a kolozsvári Iskola-utcában, boltíves öreg szobában együtt ültem néhány fiatal magyarral. Különös emberek voltak és akit Pestről sodort közéjük a sors, idegennek és másnak érezte magát. Lelkesek voltak és szegények, reménytelenek a maguk jövőjéért, de hittek a nemzet jövőjében. Fanyarok, kritikusok és lelkesek voltak egyszerre és egyidőben vetettek meg és irigyeltek bennünket... magyarországiakat. Csak akkor enyhültek meg, amikor elmondottam nekik, hogy közülük szakadtam ki és elmondottam, hogy a mi álmaink odaát ugyanazok, mint az övéik itten és egy a panaszunk, keserűségünk és akaratunk. Elmondtam, hogy mi is egyformán és oszthatatlanul látjuk a magyar életet minden határok ellenére és egyetlen megoldást ismerünk: az egyetemeset!

A boltíves folyosó széles deszkapallóin apró firkák futkostak hangos kiáltozással és a gyermekzaj beszűrődött az

egykori karcer vasveretes ajtaja mögé. Az ősi templom körül, amelynek tornyát a nagy tűz óta nem építették újra, kiszüldtek már a fák és harmatos levelek ragyogtak a tavaszi reggel napsütésében az öreg utcában, ahonnan annyian indultak el az erdélyi élet felé.

Tavaszi volt Kolozsváron és kerestük a tavaszt a szíveinkben is, de nem találtuk. Csak vágyakozás élt bennünk, kimondhatatlan vágyakozás a napos oldal, a bátorság, az erő és a cselekedet felé. De a régi karcer mély ablakán csak homályosan törtek át a napsugarak. És mégis beragyogták az összehajló ifjú fejeket, amint gyóntak önmagukról, az életről és az ő szavaikon keresztül gyónt az ősi kollégium karcerében, a százados protestáns falak között, az erdélyi magyar falu. Itt találkozott össze a komor és mégis mosolygó nagy falak között, szüzi szent, tiszta ölelésben ifjú karok kikötőjében, a falu és a város.

Bármennyire a szívekből fakadt, az ölelés mégsem volt egészen önzetlen. A várost már birtokba vette az új állam, amely nem ismer kegyelmet a kisebbség számára, amely nem ad kenyeret néki és az ifjúságot, amely diplomáért küzködött a román egyetemeken, már meggyőzte a zord bizonyosság, hogy hiába minden küzdelem, osztályrésze csak a legszűkösebb, vagy annyi sem lehet.

Mint gyermekét az édesanya szólította őket a falu és ha érdemük van, az annyi volt, hogy meghallották a hívó anyai szót. A bizonytalanság nehéz óráiban felébredt a lelkükben a nosztalgia, az egyetlen bizonyos: az anyaföld iránt és addig bámultak végig táguló szemekkel a búzaföldekbe vesző utcákon, amíg egyszer megindultak rajtuk.

Amit cselekedtek, azt úgy hívták, hogy: falumunka, falumozgalom, falukutatás. Megértették és meglátták, hogy az erdélyi magyar falut fel kell emelni, meg kell erősíteni, hogy e! tudja őket is tartani, őket akik jelentették és jelentik a magyar értelmiségi középosztályt, amely nélkül nincsen öntudatos nemzeti élet. Az egyén és a nemzeti közösség érdekei elválaszthatatlanul fonódtak egybe és egybefonódtak a társadalmi osztályokéi is. Erdélyben megszületett az egyosztályú magyar nemzet és külön osztályba csak azok az öregek tömörültek, akik már nem tudtak változtatni önmagukon. A kisebbségi sors első évtizedében megszűnt a kü-

lönbség úr és paraszt, diplomás és írástudatlan között. A válaszfalak, amelyek megmaradtak, vékonyak lettek, mint a lehellet és szétrombolja őket az idő. Csak néhányan, kevesek bújtak meg az omladozó régi bástyák mögött, amelyekéit moha lep el, és mint a kriptákat: az emlékezés.

A kollégium régi karcérében különös szavakat mondtak nekem azok a fiatalok. Mondották, hogy irtózatosan elhagytottak és magánosok. Más népek megtaposottjai ők, az egykori urak gyermekei. Saját népükben sem találnak testvériségre. Világok feküsznek közöttük és apáik között, a szavuk pusztába kiáltott szó . . . Mégis beszéltek a népről, amelyért élni és cselekedni akartak és Európáról, amely azt sem akarja tudni, hogy ők a világon vannak. A horizontjuk messze tágult, túl az erdélyi hegyek ormain és az élet értelme egyszerű volt előttük, mint a paraszt előtt, akinek egyetlen parancsa, hogy: élni kell! De míg a falu csendes paraszti megadással követi az élet és az Isten parancsait, a fiatalok a boltíves ódon szobában lázasan követelték a beteljesedést. Mennyire illettek rájuk Kleist szavai, amelyeket H. Schwarcz drámájában intéz az ifjú Louis Ferdinándhoz:

»Hivatásunk volt és nem találtunk zászlót! Azt hittük, hogy a láz betegség és nyomorultaknak éreztük magunkat — és most megéljük, hogy a láz egészség, amelyet a szülés fájdalmai okoznak! Királyi fenség — és ha az ember ilyenkor zárt szívvel csatangol a nagyvilágban és látja, hogy mások büszkék a hazájukra, akkor mindennap üresebb és meredtebb lesz az élet és az ember csodálkozik, hogy az asszonyok még szülnek ési a fák virágba szöknek — akkor... szegény lesz az ember. És akkor mindent romba akar dönteni, ami szilárd! És akkor... a forradalom tisztítóüzén rohan keresztül, amely megtisztulva bocsátja el ismét magából!«

Forradalmat követeltek a fiatalok is a kollégium hagyományokkal telt falai között is és... észre sem vették, — észre sem vettük —, hogy benne vagyunk a forradalom kellős közepén: az erdélyi magyar társadalom spirituális forradalmában, amelynek — talán öntudatlan — megindítói a fiatalok voltak.

Könyveket raktak elém és folyóiratokat... a maguk írásait. A faluról szölkak és a népről, amely éppen olyan elhagyottan, értetlenül és megtíport reménytelenségben élt, mint öök: az erdélyi magyar fiatalok. Döbbenetes erővel írta egyikük a faluról:

»Mindenünk amink van, őáltala van — mindenünk amink lehet, őáltala lehet!« A sorskérdést Transylvániában ennél világosabban és félreérthetlenebbül aligha lehetett volna kifejezni. De a program amellyel ezek az ifjak akkoriban munkára hívták társaikat ugyanilyen világos volt és minden szavát igazolta az azóta eltelt idő.«

»A romániai magyarság gazdasági alapja a magyar falu. Amilyen az ő gazdasági helyzete, olyan az egész romániai magyarságé. A romániai magyarság társadalmi alapja: a magyar falu. Ö a legnagyobb tömege, ő lesz a gerince a magyar iparosságnak, munkásságnak és intelligenciának is.

De a magyar falu a romániai magyarság kulturális alapja is. A magyar lélek legősibb, legmélyebb megnyilvánulását ő örizte meg és csakis ezekből az ősi megnyilvánulásokból tudjuk kialakítani a sajátos erdélyi magyar kultúrát, amely új szín, új emberi érték az egész világ számára.«

Ilyen szavak hullottak azon a tavaszi reggelen. Lázás vágyakozó szavak, amelyekben hittek hitetlenül¹ is, mert hinni akartak és mert hinniök kellett a jövendőben, amelyről tudták, hogy kizárólag az övék. Túlzás volna talán és igazságtalanság azt állítani, hogy öök: a fiatalok terelték új utakra a magyar életet Erdélyben. Az élet az Isten kezében van, aki maga formálja azt ezernyi szerszámmal. De bizonyos, hogy ezek a fiatalok láttak először tisztán Transylvániában ... talán csak azért mert fiatalok voltak. Ök hirdették először az egyszerű valóságokat, amelyek azóta jórészt »hivatalos« programmá lettek és öök indították meg azt a munkát, amelyet most karöltve végeznek az »öregekkel«, akik akkoriban nem akartak tudomást venni róluk. És mégis milyen szörnyűségesen lassan halad ez a munka. Hol tartunk ma még az »önösérdekű gazdaságtársadalmi élet« megteremtésétől, hol van a magyar szövetkezetek megálmódott sűrű hálózata, hol van a magyar hitelélet, hol a magyar tőke, hol a szervezett gazdatársadalom, hol van a kulturális szervezettség és hol az ütöképes politikai szövetség? És hol van mindaz kultúrában, civilizációban,

méltóságban, egészségben, nemzeti öntudatban, ellenálló képességben, erőben, hitben... amit az »önösérdekű gazdaságtársadalmi élet« megteremteni hivatott?

És mégis, ha a vándor az erdélyi magyar falvak utcácskáin bolyong, más kép fogadja, mint tíz, vagy akár csak három-négy évvel ezelőtt. Pedig még milyen kevés helyre ért el a munka. De a híre már eljutott mindenüvé es a lankákon dolgozó magyarok várakozva tekintenek a város felé, ahonnan végre feljűk is vetnek pillantást. Az erdélyi magyar falvakban tudják, hogy már nemcsak rosszat kell várjanak a várostól, nemcsak áldozatot követelnek onnan tőlük, tudják, hogy megfordult a sor és jönnek már tele tarisznyával is emberek a nagy kőházak felől. És nemcsak szavakat hoznak a tarisznyában, hanem cselekedeteket is.... cselekedeteket őérettük, a falvak népéért, amely magános volt, elhagyott és kihasznált minden időben.

ÁRVÍZI HAJÓSOK

„Nincs más remény és nincs más feladat
Mint összeszedni, ott ahol a nyájat!”

(VÉGVÁRI)

Aki az elmúlt húsz év alatt Nagyromániát járta, az nem tud szabadulni a benyomás alól, hogy a románokat hisztériás bizonytalanságérzet gyötri. Az ország állandó belső forrongása, amely legutóbb m királyi diktatúrára vezetett, az m évek óta ingadozó külpolitikai rendszer, amelyre a Berlin—Római tengely egyik súlyos csapást a másik után méri, Magyarország gyors megerősödése és területi megnagyobbodása, pszichózt teremtettek, amelynek hatása alatt a románok már évekkel ezelőtt elvesztették nyugalmaikat és magabiztosságukat. Az első évek spontán magyargyűlöletét tudatos kisebbségüldözés váltotta fel, mert az előbb elmondottak alapjárat egyetlen cél lebeg előttük: az országot bármi áron egységesíteni és hatalommal fenntartani!

Szép és bölcs szavak nem egyszer hangzottak el az elmúlt két évtized alatt az ő részükről is. Pop Ghita volt kisebbségi alminiszter néhány évvel ezelőtt kijelentette, hogy: »Nem azért kell megoldani a kisebbségi kérdést, mert a kisebbségeket szeretjük, hanem azért, mert a hazánkat szeretjük. Az ország szá ára életkérdés ennek a problémának

a megoldása.« Azonban ezúttal éppen úgy, mint számos más esetben, a szavaknál maradtak és legfeljebb ígéretkegijutottak el. A magyar-román kibontakozás nagy állomásai — Gyulafehérvár, Csucs, a Goga-paktum — végállomások voltak, ahonnan csak visszafelé lehetett utazni. A jórészt mesterségesen szított közhangulat, az egyéni érdekek állandó előtérbe helyezése, a habzó szájjal hirdett »hazafiság« a románság legjobbjai számára is lehetetlenné tette, hogy a Pop Ghita által leszögezett országos román érdekből, nyugvópontra vihessék ezt a súlyos kérdést, amelynek súlya alatt ugyan a kisebbség szenved, de amely egyúttal Románia rákfenéje is... és ha idejekorán meg nem oldják, minden bizonnyal halálhozó betegsége lesz.

Ilyen körülmények között hiába hirdettek egyfelől jóakaratot, másfelől együttműködési szándékot és hűséget az állammal szemben, mindez megbénult a félelemszűlt gyűlölködés szörnyű nyomása alatt. Azaz magyarul: a kisebbségi jogok csak papírfórmában léteztek és azok érvényesítéseért a magyarság hiába küzdött a vele szembe fordult árlparlamentarizmus eszközeivel. Románia nem recipálta a kisebbségi szerződést, azaz nem iktatta tételes törvényei közé, amire pedig a szerződés első pontja kötelezte. A Nemzetek Szövetségéhez benyújtott panaszt »illojalitásnak« minősítette és az onnan érkező döntéseket szabotálta. De mindezen felül Románia húsz éven át nem volt jogállam, mert a törvények hatályossága soha sem volt biztosítva. A kisebbségekkel szemben elkövetett törvénysértést pedig a román közhangulat hazafias cselekedetnek is minősítette. Ez a rendszer ellen meddőnek bizonyult a nyílt sisakkal folytatott jogi és politikai küzdelem. Szörnyűséges és alig jövátethető az a pusztítás, amit a románok ilyen körülmények között a magyar kisebbség számbeli, vagyoni, kulturális és nem utolsó sorban erkölcsi erejében végeztek.

Ennek a pusztításnak eredménye a magyar társadalom teljes megváltozása, elszegényesedése, de egyúttal egységesebbé tétele lett. Az egykori arisztokrata, köznemes és városi polgári elemekből összetett vezetőréteg szétporlott és a nemzet fenntartásának minden terhe a proletársorsba jutott magyar falvakra nehezedett. A falvak magyar népének jelentős hányada kivándorolt, vagy az egzisztenciavonalon jóval alul

élő városi proletárok soraiba süllyedt. De ami megmaradt az egészséges és életerős. A romániai magyarság tömegeit a virulens kisgazdaréteg képviseli, amely hosszú éveken át teljes gazdasági és kulturális elhagyatottságában küzdött a mindennapiért. A magyarság vezetői tehát ennek a rétegnek a segítségére siettek elsősorban, hogy azt erejében fokozzák és később a mentési munkába, mint tevékeny elemet bekapcsolhassák.

Bármennyire is felemelő ez a munka, az ember nem vonhatja ki magát a benyomás alól, hogy az árvízi hajósokéhoz hasonlít, akiknek jelszavuk: menteni azt, ami menthető! Valóban, mintha szörnyű erejű szökőár söpört volna végig Erdélyen, mindent, ami magyar volt romba döntve. De akik élni akarnak nem ülhetnek Máriusokként a romok felett és nem melázhatnak az elmúláson. Az erdélyi magyar paraszt számára a legnagyobb parancs: élni kell! És Erdély leg-hívebb magyar poétája legutóbb arról írt, hogy a romon virág is nő és hordani kell a karszti sorsot is... ahogy lehet!

Néhány évvel ezelőtt az »árvízi hajósok« e szomorú és mégis örömteljes munkáját együtt kezdte meg az Erdélyi Gazdasági Egyesület a szövetkezetekkel. »Ahogy lehet« volt a jelszó és e jelszó mellett sok szép siker érték el. A román állami és gazdasági élet teljes átforgalmazása erősen kihat erre a két szervezetre is, amelyeket a Nemzeti Újjászüllesztés Frontjába iktattak be. A tényleges helyzet csak hosszabb idő elteltével lesz áttekinthető, de kétségtelen, hogy ha ezek a szervezetek igen sokat veszítenek nemzetiségi önkormányzatukból, a remény mégis feltétlenül megvan, hogy eredeti és legfőbb' célkitűzésüket: a romániai magyarság gazdasági megerősítésének munkáját változatlanul szolgálhatják és az eddig rájuk háramló kulturális munkát az új alkotmány értelmében engedélyezett önálló kulturális szakosztály végezheti el. Egyelőre azonban mindez csak papiros és ígéret, amelyek valóraváltásához annyira nem vagyunk szokva Romániában. Mindez azonban az aktuális politika anyaga és ezért talán helytelen volna vele szemben eleve állást foglalni.

Az EGE rövid néhány évvel ezelőtt mint az OMGE iker-testvére az egykori erdélyi nagy- és középbirtokosok érdekvéviselője volt. Az egyesületből rezsimváltozás következtében a helyzetnek megfelelően tipikus kisgazdaegyesület lett és meglepően gyors ütemben szívtá fel a magyar kisgazda tömegeket, akiknek megfelelő befolyást biztosított a vezetésben is. Az EGE mezőgazdasági politikáját egyik vezetője a következőkben szögezte le:

»I. Figyelembe véve a román törvényhozás által irányított mezőgazdasági politikát, igyekeznünk kell azzal olyan kapcsolatokat találni és teremteni, hogy népünk gazdasági érdekei figyelembe vétessenek. Mezőgazdasági szakembereinknek pedig bele kell kapcsolódnuk abba a munkakörbe, amely Románia gazdasági életét vezeti és irányítja.

II. A második alapvető szempont a magunk felé való megszervezés, a mezőgazdasági intézmények megfelelő kiépítése, a tömörülés és azoknak} az elveknek a kikristályosítása, pontos meghatározása, amelyek mezőgazdasági életünkben hivatva vannak az alaphangot megadni, azaz irányt szabni.

Belső mezőgazdasági életünk leglényesebb szempontjai: 1.) a mezőgazdasági intézményeink megerősítése, kiépítése: a szervezés, 2.) a gazdasági nevelés. Mindkét munkának egymással párhuzamosan kell haladnia.«

Ezen az elvi alapon indult meg az EGE munkássága és sikerült is aránylag igen rövid idő alatt nagyjelentőségű eredményeket elérnie. A maga gazdasági politikáját és érdekeit sikerült összeegyeztetnie az országgal és így a közhatóságok, illetve az állam részéről ha nem is részesült erkölcsi, vagy anyagi támogatásban, működését nem akadályozták, sőt számos esetben jóindulatúan kísérték figyelemmel.

A legsúlyosabb feladat, a nevelés kérdésének megoldása volt. A magyar kisgazdatömegek mezőgazdaságilag teljesen képzetlenek voltak és csak az apáról-fiúra szálló ismeretekkel felfegyverkezve folytathatták nehéz életküzdelmüket. Ha itt tekintetbe vesszük! azt, a legtöbbször maradiságba torkolló konzervativizmust, ami a magyar parasztságot jellemzi, úgy könnyen képet alkothatunk magunknak arról, hogy miképpen festett a magyar kisgazda üzeme Erdélyben és milyen feladatokkal kellett e téren az EGE vezetőségének

megküzdnie, ha a modern kisgazdaságok megszervezését tűzte ki maga elé célul. A körülbelül másfél milliós magyar kisgazdatársadalom rendelkezésére mindössze négy földműves iskola állott, amelyek közül azonban hol egyiknek, hol másikkak vonták meg működési jogát. Az anyagi eszközökkel alig rendelkező, állandó életharcot folytató iskolák természetesen nem vonzhatták a tömegeket és így igen kevés fiatal gazda kerülhetett ki padjaikból. Új iskolák engedélyezése érdekében indított akció kilátástalan lett volna és így az EGE az iskolán kívüli mezőgazdasági oktatás módszeréhez nyúlt, amelynek segítségével azonnal és jelentős eredményeket sikerült elérnie. Ezenkívül a magyar teológiákon a növendékek újabban mezőgazdasági oktatásban is részesülnek, úgy, hogy a fiatal erdélyi magyar papság ezen a téren is szakértőként siethet a falun hívei segítségére.

A módszer, amellyel az EGE a mezőgazdasági iskolán kívüli szakotkatást kezdeményezte és végrehajtotta igen figyelemreméltó. Diplomás gazdákat keresett, akik mint szakelőadók ingyen vállalkoztak a tanfolyamok megtartására. Már az első évben több mint ötven fiatal diplomás magyar gazda vállalkozott a nem könnyű munkára. Az EGE vezetősége ekkor olyképpen jelölte ki az előadókat, hogy mindenki olyan helyen tartsa meg a tanfolyamot, amelynek viszonyait már alaposan ismeri. Ezután következett a tanfolyamok kihirdetése rendszerint központi fekvésű falvakban, amelyet a környékbeli érdeklődők is könnyen megközelíthettek. Az előadó valamelyik »hallgató« vendége. Nem a papnál, vagy éppen az »uraságnál« száll meg, hanem az egyik gazdánál. Természetesen a többi »hallgató« is sorra meghívja az előadót, aki így alaposan megismerheti valamennyi tanítványának magánviszonyait és rögtön tanácsokkal szolgálhat azoknak. A két-három hétig tartó elméleti tanfolyamot gyakorlati órák teszik változatossá, amelyeket az előadó együtt végez el tanítványaival. A tanfolyamot »ünnepélyes vizsga« zárja le, amelyen megjelenik az EGE vezetősége. A tanfolyamot végzetek »oklevelet« kapnak és ők az Egyesület szervezkedésének falusi előőrsei. A vizsga alkalmával minden hallgatónak be kell jelentenie, hogy a tanultakból mit akar megvalósítani gazdaságában. Az előadó azután évenként több ízben meglátogatja kerületét, felül-

vizsgálja a tanítványok munkáját és kijavítja az esetleges hibákat. Egy-egy tanfolyam részvételi díja 200 lei (cca 6 pengő) amelyben azonban bennfoglaltatik az EGE tagság belépési díja. Az EGE tagoki a tagdíj fejében ingyen kapják az Erdélyi *Gazda* című szakfolyóiratot, amely kitűnő szerkesztésével nemcsak a mozgalom céljait szolgálja, hanem állandóan tanácsokat ad, problémákat világít meg és felhívja a figyelmet, valamint közérthetően ismerteti a különböző törvényeket és rendeleteket, amelyek a gazdaközön-séget érintik. A nevelés munkája, azonban távolról sem zárul itten le. Az EGE a helyes mezőgazdasági üzemtanra és számvitelre is meg akarja tanítani kisgazda tagjait. Ezt a célt igen elmés módon szolgálja. Az igényt tartó tagok egy könyvet kapnak, amelynek megfelelő rubrikáiba be kell vezetniök birtokuk nagyságát, minőségét, állatállományukat, tőkét, adósságukat stb. más szóval anyagi helyzetük teljes képét kell hogy nyújtsák. A következőkben be kell számoljanak a tervről, amellyel üzemüket folytatni kívánják, végül pontos havi elszámolást kell készíteniök. A könyv minden második lapja perforált és arra indigóval másolódik le az első oldal bejegyzése. A kisgazda ezt a másodpéldányt beküldi az EGE központjához, ahol felülvizsgálják, kijavítják, megjegyzéseket vagy tanácsokat fűznek hozzá és úgy küldik vissza. Ezzel — a kétségkívül nem csekély fáradtságot jelentő munkával — az EGE elérte azt, hogy tagjai állandó központi ellenőrzés alatt állanak és megtanulják a helyes gazdálkodást. Ilyen eszközökkel igyekszik az EGE a nép nevelését szolgálni. Egyetlen pillanatra sem szabad ugyanis elfelejteni, hogy az államhatalom húsz éven keresztül minden eszközzel igyekezett a falusi nép magyar nevelését megakadályozni és a magyar gyermekeknek csak kisebb hányada járhat »magyar« iskolába, ahol azonban az összes főtárgyakat románul kénytelen tanulni. Ma már tudjuk, hogy az iskolán keresztül nem lehet egyetlen nemzetet sem elnemzetleníteni, vagy éppen asszimilálni, de igenis a minimumra lehet csökkenteni nemzeti öntudatát és ezzel együtt nemzeti erejét. Az iskolákért egyházi és politikai sikokon folytatják a harcot az erdélyi magyarok... sajnos kevés eredménnyel, de annál több áldozattal. Az EGE nevelő munkája tisztán gazdasági jellegű ugyan, de mivel magyarul folyik, egyben fontos és nagy-

jelentőségű tényezője az általános magyar kultúra emeléseinek is Erdélyben. Hiszen a szorosan vett tanfolyamok mellett az EGE vita- és vándorgyűléseket tart, kiállításokat rendez, gazdakönyvtárakat létesít és a katolikus vagy protestáns legény- vagy leányszövetségekkel karöltve, a háziipar és a háztartás különböző problémáit ismerteti előadások és tanfolyamok keretében a falvak asszonyaival és gyermekeivel. Az EGE sokoldalú tevékenységéből készakarva emeltem ki a nevelés ügyét, mert a mód, ahogy azt végrehajtják valóban nevelést és nemcsak oktatást eredményez. A tanfolyamok megtartásának fentebb vázolt módja a legalkalmasabb eszköz arra, hogy az Erdélyben amúgy is omladozó válaszfalakat végleg lerombolja az egyes társadalmi osztályok között és megteremtse az »egyesztályú« nemzetet, amely az egyetlen elképzelhető egészséges életformája valamely kisebbségi nemzetnek. A vezetők és vezetettek közötti közvetlen, mondhatnám bajtársi modor és viszony, végleg eltörölte az emlékezetből is azt a szomorú és a magyar nemzet számára joly tragikus következményekkel járó képet, amely oly gyakran tárul elénk, ha »urat« láttunk beszélni a »paraszttal«. Az EGE kolozsvári székházába derűs és öntudatos arccal lépnek be a csizmás-harisnyás tagok és barátságosan paroláznak az »urakkal«. Tanácsért jönnek és ötleteket hoznak. Megfontoltan magyarázzák kéréseiket és szívesen használják a »münk« szót és e többes szám alatt a vezetőket és önmagukat éritik, akik együttesen végzik a munkát valamennyiükért. Nem forgatják felszegen a levett kalapot a kezükben és nem teszik az asztal alá sem és ha helytel kínálják őket rá mernek ülni a székre is, nem úgy mint azelőtt, amikor csak a székek egyik csücskén »illedelmeskedtek«. Itt és ilyenkor látja meg az ember, hogy mennyire »úr« a magyar paraszt! Tiszteletudók és illedelmesek és ha nincsen nyoma a múlt sánda alázatának, úgy nincsen nyoma annak a kihívó viselkedésnek sem, amelyet a forradalmak idején és jó darabig azok után is tapasztalni lehetett. A közösségi érzés és tudat, amely évszázadokon át el volt nyomva, hogy csak háborúk, vagy veszélyek idején éledjen fel, amikor tiszt és legénység, úr és paraszt ugyanannak a veszélynek és ugyanannak a szenvedésnek volt kitéve és egyforma felelősséggel végezte egyformán fontos feladatát, most a kisebbségi életharcban

is teljes mértékben érvényesül. Hiszen kisebbségnek lenni súlyos és szakadatlan harcot jelent, amelyet akarva, nem akarva meg kell vívni, még a győzelem kilátása nélkül is, az élet egyszerű és kérlelhetetlen parancsaiból.

A nevelés természetesen csak egyik része az EGE munkaterületének. De a nevelés alapja a szervezésnek és csak egyöntetű nevelésben részesült tömegeket lehet szilárd szervezetbe tömöríteni. A szervezett társadalom minden egyes tagját közösségi tudat kell áthassa és minden egyes tag számára ki kell hogy jelölve legyen a hely, ahol munkáját végzi. De bármilyen kitűnően nevelt és szervezett legyen is egy társadalom, öntudatos kiállásra és öncélú munkára csak akkor képes, ha anyagilag is megszervezett és ha gazdasági egzisztenciája biztosítva van. A romániai magyar kisebbség számára ismét Széchenyi tétele vált jelszavá: előbb megerősödés, azután szabadság! Az EGE minden politizálást elhárítva magától a magyar gazdatársadalom anyagi megerősítését tűzte ki legfőbb feladatául. A nevelés elsősorban arra irányul, hogy a birtokolt, vagy szerzett javakkal a gazdatársadalom megfelelően gazdálkodjék. Éppen ezért előz meg minden anyagi akciót — tenyészállat, vetőmag, gép, piac stb. — szellemi akció, azaz tanfolyam, amelynek során a kiosztandó anyagi segélynyújtással való helyes bánásmódra oktatják a kedvezményezetteket. Így például, ha valamely község mondjuk tenyészbikát kér az EGE-től, akkor előbb szakértők mennek ki a faluba és kijelölik a tenyésztésre alkalmas teheneket és a többi becseréltetik, -vagy eladatják a gazdákkal. Ugyanígy a vetőmagakciónál, a kiosztásra kerülő magra becserélik a gazdák gyengébb minőségű vetőmagkészletét és így akadályozzák meg, hogy a nemesített mag, silány minőségűvel keveredjék. Párhuzamosan az ilyen akciókkal, az EGE gondoskodik arról, hogy tagjai jutányos áron részesüljenek tűz-, jégkár stb. biztosításokban, ingyen szolgál tagjainak jogi tanáccsal, szóval az élet minden területén segítségére siet azoknak.

A nép nevelése, gazdasági megerősítése, a kollektív eszme terjesztése — egyszóval az öntudatos nemzeti társadalom kiépítése — az a cél, amelyet az EGE maga elé tűzött. A munka párhuzamosan haladt a Romániai Magyar Párt munkájával és betöltötte annak legfontosabb kereteit.

Amikor 1938-ban bekövetkezett Romániában a nagy belpolitikai válság és a pártok működését betiltották, az EGE vette át a romániai magyar kisebbség vezetésének túlnyomó részét és a maga szervezett tömegeivel megfelelő súllyal tudott később az új politikai formáció kereteibe lépni. A vezérelv, amelynek alapján az EGE működött és működik: a semmiből, a kisemberek filléreiből megteremteni a gazdasági lehetőségeket és kiépíteni a szervezetet, fényes eredményt hozott, mert a kiszagda tömegek, annak ellenére, hogy »urak« sőt »grófok« irányítják, a maguk szervezetének tekintik az EGE-t és így annak működése igazi népmozgalmat és igazi népi politikát jelent.

Az Erdélyi Gazdasági Egyesület munkájával együttesen jelentkezik a falvak életét kialakító munkában a szövetkezetek tevékenysége. A szövetkezeti eszme nem újkeletű Erdélyben és az első szövetkezetek még, a régi boldog békeidőkben születtek meg. A változott helyzet azonban ezen a téren is új feladatok elé állította a magyarságot. A békeévek szövetkezeteit felülről szervezték meg, állami támogatással és nagyszabású hitelek igénybevételével. Az erdélyi magyar tőke katasztrófája és csődje után a közben kiépült szövetkezetek vették át a bankok szerepét a hitelnyújtás és a tőkeképzés terén. A magyar paraszt — sajnos igen érthető okoknál fogva — mindig erősen bizalmatlan volt a bankokkal szemben és a romániai »magyar« tőke magatartása száz százalékos indokoltsággal még csak fokozta ezt a bizalmatlanságot. Mint egyebütt, úgy az erdélyi bankéletben is a »kapital« törvényszerűségei domináltak és a banktőke nem kapcsolódott bele abba a népi politikába, amelynek érdekeit a magyarság többi erőforrásai szolgálták. A túlzott nyereségvágy és az adósokkal szembeni kíméletlenség jellemezte ezeknek a bankoknak túlnyomó többségét. Míg a román és száz bankok a legnagyobb konjunktúra idején is bizonyos mértéket tartottak a kamatszedés terén, addig nem egy »magyar« bank 16—18 %-os betét és kölcsönkamat különbözettel dolgozott és 38—42 % s kamatot szedett a kihelyezett tőke után. Nem kellett túlságosan bölcsnek lenni ahhoz, hogy már a konjunktúra idején tisztában legyen bárki azzal, hogy

ez a tőkepolitika katasztrófához fog vezetni. A katasztrófa a harmincas évek táján következett be, amikor a mezőgazdasági árak hirtelen zuhanni kezdtek és az eladósodott gazdák a kamatokat sem tudták fizetni. Az akkori román kormány kénytelen volt a konverzió eszközehez nyúlni, ami a magyar tőke majdnem teljes pusztulásával és a hitelélet tökéletes megbénulásával járt, miután a magyar pénzüzeteket nem részesítették azokban a kedvezményekben, mint a román, vagy szász bankokat.

Ezek a szomorú körülmények adtak lökést a magyar szövetkezeti mozgalomnak. A bankoknál lényegesen stabilabb hitelszövetkezetek kiheverték a nagy tőkekrachot és így a nép bizalma feljük fordult. Gombamódra kezdtek szaporodni a szövetkezetek és lassan felélték a romániai magyar gazdasági élet legfontosabb területeit. A meglepően lendületes fejlődésnek az új román törvények vetnek gátat, amelyek nacionalizálják a szövetkezeteket és így azok kisebbségi jellege megszűntnek tekinthető. Ennek ellenére azonban megvan a remény arra, hogy ha szigorúan gazdasági térre korlátozva is, de folytathatják működésüket és legalább másodlagosan továbbra is kihathatnak a nép társadalmi és kulturális szervezésére és életére is.

A szövetkezetek ugyanis hármas — gazdasági, társadalmi és kulturális — szerepet töltenek be a magyar falvakban. Gazdasági jelentőségüket úgy hiszem nem kell külön méltányoljam. Társadalmilag ápolják és terjesztik a közösségi szellemet és ezzel elősegítik a kisebbségi társadalomnak a kollektív életformákra való átnevelését. A mozgalom és az a világnézet, amelyet képvisel, középutat jelent a kollektívizmus és individualizmus között és éppen ezért termő talajra talál a magyar nép lelkében. A szövetkezeti mozgalom önszerveződést és kölcsönös támogatást, egyéni kezdeményezést és közös erőfeszítést, önállóságot és önkormányzatot követel. Mindennek megvalósítása az egészséges kisebbségi élet legfőbb követelménye, szinte sine qua non-ja minden kisebbségi eredménynek. A szövetkezeti mozgalom hozzájárul egy magas értelemben vett tiszta demokrácia kialakításához, amely az öntudatos és erős központi vezetés alatt álló kollektívizmus korlátai között valósul meg.

A falusi szövetkezet a falusi élet középpontja. A pap,

vagy tanító vezetésével a falusiak maguk irányítják itt gazdasági életüket. Ők maguk döntenek a hitelnyújtás vagy hitelígénylés felől, maguk igyekeznek piacot teremteni, áruvá tenni addig parlagon heverő gazdasági értékeiket. A szövetkezet vezetői a falu vezetői, akik gondoskodnak a gyengék támogatásáról és az erősek érvényesüléséről. Maguk intézik sorsukat és természetesen és szívesen veszik a központi irányítást és ellenőrzést. A szövetkezet az ő ügyük és az ő büszkeségük és érdemük ha eredményesen működik. Itt forog a falu pénze és a falvak népe nem feledkezik meg ebből a pénzből a szellem számára is juttatni. Alig van olyan szövetkezet, amelynek ne lenne könyvtára és amelynek tagjai ne alakítottak volna különböző kulturális egyleteket, olvasóköroket, dalköroket sőt a fiatalság sportegyleteket is. Míg tehát az EGE a mezőgazdasági téren siet a falvak népének segítségére, addig a szövetkezetek¹ ezzel a munkával teljesen párhuzamosan az ipar, kereskedelem és tőke terén szervezik meg egy eljövendő önérdekű gazdaságtársadalom számára a magyar tömegeket.

A magyar kisebbségi szövetkezetek két központba tömörültek. A hitel-, tej- és gazdasági szövetkezetek a Kolozsvárott lévő gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetségébe, a fogyasztási szövetkezetek pedig a nagyenyedi »Hangya« Fogyasztási Szövetkezetek Központjába tartoznak. A két központ mellett külön Ellenőrző Unió működik, amelynek tagjai az összes szövetkezetek. A Gazdasági és Hitelszövetkezetek Uniójához és Szövetségéhez tartozó szövetkezetek száma az 1938. év elején 304 hitel-, 133 tej- és 39 mezőgazdasági, ipari, valamint speciális rendeltetésű szövetkezet volt. A 478 szövetkezet közül 206-nak saját ingatlana van. A hitelszövetkezetek közül 68-nak hetibetétes, 36-nak állatbiztosító, 18-nek értékesítő, 42-nek temetkezési csoportja, illetve alosztálya van, 166-nak pedig népkönyvtára és olvasóköre. A központnak és a marosvásárhelyi vajgyárnak összesen 42 tisztviselője és alkalmazottja van, az ellenőrzést pedig kilenc vizsgázott revizor végzi. A Hangya Fogyasztási Szövetkezetek Központjához ugyanebben az időpontban 320 szövetkezet tartozott. A központnak, a vidéki tranzító raktáraknak és az Uniónak összesen 96 alkalmazottja van. A szövetkezetek közül 196 saját székházzal, illetve ingatlannal rendelkezik.

A szövetkezetek közül talán legérdekesebb és legfigyelemre méltóbb típus a tejszövetkezet, amely a harmincas évek nagy gazdasági válsága alkalmával kezdett fejlődni. Míg 1930-ban mindössze három magyar tejszövetkezet működött Erdélyben, nyolc évvel később a számuk már 130 volt. A szövetkezetek túlnyomó része Maros- és Udvarhely megyékben működik. Marosvásárhelyen 1936-ban napi 20.000 liter kapacitású tejfeldolgozó telepet létesítettek, amely külföld (Anglia és Palesztina) felé is jelentős exportot bonyolított le. Hasonló telep létesült két évvel később Székelykeresztúron. Ezek a tej szövetkezetek szinte felmérhetetlen szolgálatot tesznek a falu népének, mert állandó és biztos jövedelemhez juttatják és ezenfelül áldásosán hatnak ki az állattenyésztés fejlesztésére is.

A hitel-, fogyasztási- és tej szövetkezetek mellett nagy számban vannak speciális rendeltetésű szövetkezetek is. Különös említést érdemelnek a vidék mezőgazdasági, valamint kis- és háziipari termékeit a városi fogyasztó közönséghez juttató szövetkezetek, mint amilyen a brassói Ágisz, a tordai Áve, a kolozsvári Pitvar és Méhkas szövetkezetek. Ezenfelül főleg Csikmegyében erdőszövetkezetek alakultak, egybeitt pedig mezőgazdasági gépek beszerzésére, valamint gyümölcs, baromfi, tojás, gyógy- és ipari növények feldolgozására, tenyésztésére és értékesítésére alakultak szövetkezetek.

A magyar szövetkezeti mozgalom fejlődését az alakuló politikai berendezkedés fogja megszabni, amelynek megteremtésén most vajúdik Románia. A jövő titkokat rejt magában és nem tudhatjuk, mit hoz a holnap. Egyetlen államhatalomnak sem lehet azonban célja, a gazdasági szervezetek lerombolása és így reméljük, hogy ha talán némi fennakadásokkal, de a magyar szövetkezetek változatlanul folytathatják működésüket, ha mindjárt az eddiginél esetleg nagyobb arányú állami beavatkozás mellett is.

Az a munka, amelyet az EGE a szövetkezetekkel karöltve és azonos célkitűzések mellett kifejti, természetesen igen nagy vonzóerőt gyakorol a kiscgazda és a falusi tömegekre, hiszen elsősorban és azonnal érezhetően, anyagi érdekeiket szolgálja. Kétségtelen, hogy az önérdék viszi a tömegeket

e gazdasági szervezetek felé, de a lényeg az, hogy van végre Erdélyben olyan szervezet, amelyhez tartozni: önrdek! Hiszen egyéb célja nem is lehet semmiféle tömörülésnek, minthogy tagjai számára olyan feltételeket teremtsen, amelyek igénybevétele mellett haszonhoz jutnak, önzetlenséget ritkán tapasztalunk embereknél és önzetlenségre, vagy éppen áldozatra alig lehet valamilyen akciót felépíteni. Szinte naivítás volna feltételezni, hogy egy gazdaságilag leszegényedett, politikai és erkölcsi téren, valamint emberi mivoltában megtiport társadalmi osztály, pusztán önzetlenségéből heroikus cselekedetekre volna kapható, ha — éppen Erdély magyar népe részéről nem találkoztunk volna ezzel minduntalan. Igaz, hogy ennek mély nemzeti rugói vannak, de mégis tény, hogy a romániai magyar¹ parasztság két évtizeden keresztül önzetlenül támogatta a Magyar Pártot, a választások idején a legsúlyosabb terrorral is megküzdve, vállalva üldözést és nem egyszer börtönt és puskatust, vagy éppen szuronyt, hogy szavazatát oda adhassa le, ahová erkölcsileg kötelezve érezte magát leadni: a Magyar Pártra. Pedig a párttól anyagi támogatást semmiféle formában nem várhatott. A magyar parasztság számára ez becsület dolga volt és talán egy kissé virtusé is.

De a parasztság, — tartozzék bármiféle nációhoz — amelyet a századok folytán számtalanszor kisémmiztek és amelyet később mondvacsinált politikai jogokkal felruházva különböző pártok és politikusok használtak fel saját céljaikra, olyan mély ellenszeggel viseltetik minden politikummal szemben, hogy még kisebbségi sorsban sem képes igényeit és érdekeit egy politikai vagy szellemi közösségben biztosítottak látni és e belső gátlásaink fogva még kevésbé képes arra, — némely ügyeskedő kortestől eltekintve — hogy egy ilyen közösségben, amely kizárólag a szellem eszközeivel folytat küzdelmet, tevékenyen részt vegyen.

Az erdélyi magyar paraszt hűséges tagja volt a Magyar Pártnak, de ősi gátlások tartották vissza attól, hogy olyan közvetlen kapcsolatot keressen és találjon annak irányításával, mint azt a gazdasági szervezetek felé teszi. A falu népe jogi és kulturális sérelmeit a párton keresztül igyekezett orvosoltatni és az ügynevezett jogvédő irodák a nép részéről állandó ostrom alatt állottak. De a sérelmek orvoslása csak igen

ceskély hányadban sikerült és akkor is hónapokat, sőt éveket vett igénybe. A román állami egyre ellenségesebben fordult szembe a magyarsággal és az utóbbi években alig jelent meg törvény, vagy rendelet, amely valamilyen vonatkozásban ne sértette volna érdekeit. Az ezek ellen folytatott harc mellett az apró egyéni sérelmek tízezreit volt kénytelen a párt a közhatalommal szemben képviselni. A kis vidéki potentátok a saját szakállukra és főleg a saját zsebükre dolgoztak és a túlzó nacionalizmus fergetegében, sokszor korlátlan hatalmukat a kisebbség megnyomorítására fordították. Egyes esetekben évek teltek el, amíg a pártnak sikerült állásából elmozdítatnia egy-egy prefektust, vagy szolgabíró, aki minden jogot és törvényt felrúgva, olyan mérhetetlen pusztítást végzett a magyarság vagyonában és erkölcsi erejében, hogy azt később már nem lehetett pótolni. Köteteket tenne ki annak a harcnak leírása, amelyet a párt az egyházakkal karöltve az iskolákért folytatott, sajnos oly kevés eredménnyel. Bukarestben a legfleggánsabb jogsértések felett egy-egy könnyed ígérettel tértek napirendre és ha valamelyik miniszter mégis jobb belátásra ébredve elrendelte a sérelem orvoslását, a rendeletnek senki sem engedelmeskedett és a párt új akcióba kezdhetett, hogy annak érvényt is szerezzen. Az atrocitások és brutalitások sorozatával szemben húsz éven át szinte teljesen tehetetlen volt a magyarság és keserűen merül fel a kérdés, hogy vajon szabad-e jobbat várnia? Mint fekete árnyék borult a magyar falvakra a közhatalom, amelynek végrehajtói kevés kivétellel halálos ellenségei, zsarnokai és kiszípolozol a magyarságnak. Az új román közép osztály a parasztság vérén nevelkedik és az ő verejtékén szerzi vagyonát.

Hányszor vetődött fel a vezetők lelkében a kérdés, hogy érdemes-e tovább folytatni a harcot, van-e egyáltalán értelme a további küzdelemnek. Hányszor állottak azon a ponton, hogy letegyék mandátumaikat és kivonuljanak a törvényhozásból, ahol a hangjuk pusztába kiáltott szó volt, amelyért csak újabb megítéltetés járt. És ha nem tették, úgy kötelességből nem tették, hanem folytatták a harcot, hacsak mindjárt a maguk lelkiismeretének megnyugtatósa végett is. Mert bármennyire is csak nevében volt politikai párt az Országos Magyar Párt, hogy a valóságban a romániai magyarság uni-

verzitása legyen, a gyakorlatban kifelé — az államhatalom felé — csupán mint politikai és pedig jelentőségében és erejében szűkre szabott párt szerepelt. Hiába hangoztatták tehát a párt vezetői, hogy a párt tulajdonképpen a legfőbb magyar népközösségi szervezet és a romániai magyarság népi szuverenitásának letéteményese, — ezeket a szavakat a magyar falvak népe nemi értette és nem érthette meg.

A parasztság lelkében még túlságosan élkenen élt a múlt pártpolitikájának emléke, amelyet a kortesek a választási berbécstokány, csapra ütött hordó és egyéb »úri huncfutság« perspektívájából ismert és túlságosan hangosan viharzott körülötte a román pártok bizantin harca ahhoz, hogy a saját pártjában többet láthasson éppen egy pártnál, amelytől egy körmönfont és céltudatos román propaganda is minden esz-közzé! igyekezett őt elidegeníteni. A szuverenitás pedig a paraszttól olyan távol eső fogalom, hogy azt nemcsak közösségi, hanem egyéni értelmében is alig képes felfogni. A parasztréteg soha nem volt szuverén, legfeljebb a terhek és szolgáltatások viselésében. És ez paraszti sors volt, nemcsak Magyarországon, hanem a világ minden táján. Évszázadok kellettek, amíg a dán, holland, német, vagy angol paraszt azzá lehetett ami ma és ki a megmondhatója, mennyi idő kell még elteljen, amíg a Duna tájain az ő színvonalukhoz érkezik a parasztság. Ady Endre »szégyenkalodájában« soha nem volt népi felemelkedés, soha nem folyt igazi népi politika. Ami az erdélyi magyar parasztot, az erdélyi magyar falut a párthoz fűzte, az a magyarság és a becsület dolga volt. Az értelem, a szűkre szabott és mégis az egész életet és világmindenséget olyan tisztán látó paraszti értelem, a gazdasági szervezetek felé vitték a népet és a közösségi érdek megteremtette a lelki kapcsolatokat is. Így halad a romániai magyarság egyre öntudatosabban a gazdatársadalmi öncélú politika felé, amely biztos és rendíthetetlen alapja lehet minden további életnek és minden eljövendő magyarságnak. A párt feloszlott és megindult a nagy szervezkedés az új életforma kialakításáért.

AZ IGAZI HÉROSZOK

„Lenyesik szárnyamat, lábamon járok; leváglják lábaimat, kezemen fogok járni; kiszakítják kezeimet hason fogok mászni. Csak használhassak.”

(SZÉCHENYI)

Bármilyen nagyra értékeljük a párt húsz éves munkáját, amelyet a magyar kisebbség érdekében kifejtett, bármennyire becsljük az ifjúság törekvését, amely egy új élet kialakítására irányul és bármennyire örömteljesen állapítsuk is meg a gazdasági szervezetek munkásságának eredményeit, amelyek nemcsak anyagilag erősítik a magyar falvak népét, hanem erőteljesen alakítják ki bennük a kollektív érzést és ezzel bátorságot és méltóságot adnak neki, mégis meg kell állapítanunk, hogy a magyar élet igazi tartópillérei a magyar falun változatlanul az egyházak. Nem mintha a magyar egyházak nagyobb, bölcsebb, vagy csodálatosabb cselekedeteket hajtottak volna végre, mint a világi szervezetek, hanem mert ha az élet igen súlyossá válik, ha nagyon Isten közelében érzi magát az ember, akkor a templomba menekül. Az üldözöttek és megítéltek menedéke a Krisztus marad minden időkben, a szerető, megbocsátó, igazságos Krisztus, aki vigasztalást és erőt tud nyújtani az esett embernek, akármiféle ceremóniával imádja is őt. Milyen csodálatosan tért meg a

magyar paraszt a forradalmak istentelenségei, a háború borzalmi, az első kálváriás esztendők után vallásához.

De a vallás egyben többet is jelent ennél Erdélyben. Katolikusnak, vagy protestánsnak lenni magyarságot jelent. A kettő eltéphetetlenül összetartozik. És az egyház jelenti a magyar falvakon a magyar szót. És ha a magyar szót mindenütt eltiltották, a magyar pap magyarul mondhatja el a Miatyánkot, Ezért mélysegebb és szorosabb a lelkit kapcsolat az egyház és a nép között Erdélyben, mint bármely más boldogabb táján a világnak. A faragott székely, a puritán kálvinista és a díszes katolikus templomok — mint annyszor — ismét utolsó menedékei lettek az erdélyi magyar léleknek. Az Ige ismét közel férközött az emberek szívéhez és a keserű gondokkal küzdő papok ismét az apostolok erejével hirdetik a hitet, amely nemcsak Istenfélelmet, erőt, alázatot, bátorságot, megtisztulást, — hanem talán mindenek felett és mindent egybevéve — a román orthodoxia tengerében magyarságot jelent. Oh, csak egyetlen erdélyi magyar pappal kell beszélni meghitt órákban és kitarja a maga felsebzett lelkét a magyar falu. Ők, a magyar papok, akik ott állanak a születésnél és a koporsónál, akiknek gyón a falu, akikhez elér minden szépség és erő és minden szenny és emberi alávalóság, ők tudják, hogy mi az erdélyi magyar falu. Látják és hallják, percről percre megélik és átszenvedik a falu életét. Látják a szörnyű keserű vergődést, amellyel a falu küzdök a elsöprő ár ellen, látják mint vesznek el a legjobbak, mint törnek meg szálfemberek, mint üldözi testvér a testvért, szülő a gyermekét és gyermek a szülőt, mint hunynak ki lelkek a pányván, amelynek végét idegem hatalom szorítja gyilkoló markában, — ők, a magyar papok látják mint habzik fel a megkergetett lelkekben a gyűlölet és aljasság, ők a tanúi a hitehagyásnak, a nemzet megtagadásának, az irtózatoss kényszereknek és a becstelen önfeladásoknak, a kapzsiságnak és úrhatnáságnak, az erkölcstelenségnek és az állandó szörnyű, feltartóztatatlannak látszó pusztulásnak. Az erdélyi magyar papok, látják, hogy az ócska matrikulákba bejegyzett ősök gyermekei mint lettek románok, mint mentek át a másik, »szebb« templomba, mint változtattak nevet, vagy mint változtatták meg a nevüket. Látják mint veti ki hálóját a másik pap a lelkekre, mert az orthodoxia

románságot jelent, ők látják és élik meg mint süllyed el a szórványokon egyik magyar ház, egyik magyar család a másik után a románságban, ők látják a falu irtózatosszenvedéseit, ők temetik a csecsemőket, ők vigasztalják a halni készülőket, akiket orvos és orvosság megmenthetne, az ő templomukban köhécselnek a mellbajos asszonyok és gyermekek, az ő tanítványaik arcáról rágja le az élet rózsáit a behurcolt vérbaj. Óh, aki így látja, így is látja az erdélyi magyar falut, az magát a szörnyű, csodálatos életet látja, az igazi életet, amelyet élni... hősiesség!

A romániai magyar papok ezt a szörnyűséges, csodálatos életet élik. A békésarcú falusi plébániák és lelkészlakok, mind-mind a magyar szellemiség, a magyar élet apró empóriumai, menedékei és végvárai, amelyek minden idők zivatarával dacolni tudnak. Az esett, sokszor éhező és mindenkor nyomorgó magyar pap innen indul a faluba, innen megy házról-házra, innen a templomba. Nemcsak az Isten igéit hirdeti, hanem gyámolítója, orvosa, barátja a népnek... és jaj annak a falunak, ahol nem így van. Ott biztos és elháríthatatlan a pusztulás. Ott könnyedén hódít a román! És ahol a pap — és így van majd mindenütt — szembe fordul a falu bűneivel, ahol oktatja; és vezeti a népet, ott szembe; kerül a hatalommal is. Hány, de hány magyar pap vándorolt csendőrszuronyok között őrsről őrsre, hány állott súlyos főbenjáró vádakkal terhelt a bírák előtt és hánynak a fejére mondottak ki ítéletet alaptalanul. És a pap elítélése az egyház elítélését is jelenti. Az elítélt pap templomát bezárják és az ő »bűnéért« a falunak is szenvednie kell. A sovinizmus őrgöngésétől elragadott csendőr, vagy jegyző, adóinspektor vagy renegát, irredentát lát a paplak kertjében fehér karóhoz kötött piros rózsatőben, a szöszéket borító székelly varrottasban, a kiejtett magyar szóban. A feljelentést követi a lelkész sokszor évekig tartó kálváriája, amely bíróságról-bíróságra, ítéletről-ítéletre vezet.

És így él a pap mellett a tanító is, aki szolgálja az egyháznak. Folt hátán folt a rektor uram kaputja, a gyermekek szeme köré sötét karikákat rajzol az éhség és a rektorné asszony horpadt mellel verekszik a mindennapiért. A sze-

génység fogalma nem kifejezés arra, amiben az erdélyi tanító-ság él. És az irtózatos nyomorúság keserű gondját tetézi a nyelvvizsgák réme. A nyomorult férfi esett vállakkal magolja réműletes hónapokon át a román nyelvet és félőrülten hajtogatja az igeragozást, mert jajj . . . megbukik a vizsgán és akkor azt a kicsiny darabka kenyeret is elveszik tőle és elveszik a nyugdíjat is — és akkor...? Gorkij vagy Dosztojevskij tollára volna szükség leírni azt a szörnyű anyagi és lelki nyomorúságot, amiben ezek az emberek élnek. És mégsem lesznek öngyilkosok, mégis kevesen keresnek kö-zülük menedéket az ivásban. Réveteget lépésekkel vánszorog-nak az iskolába, tanítják betűvetésre és román nyelvre a gyermekeket, imádkoznak a királyért, aki minden alattvaló-jának egyformán jó és bölcs atya és réműlten kapják fel ő fejüket minden kocsizörgésre, hátha az inspector érkezik, vagy a román kolléga úr látogat át. És egy, az asztalfiókban fele-dt régi térkép, egy régi ABC könyv, egy kopott kötet Petőfi elég, hogy a pap után a tanító is meginduljon a csendőrok között.

Ha heroizmust jelent a kisebbségi élet, úgy ezek a falusi papok és tanítók az igazi héroszok, akik elhagyatot-tan és üldözötten, sokszor a mindennapi betevő falat híjján is, papok, tanítók, és magyarok tudnak és mernek maradni. Ők, akik így látják és élik a magyar falvak életét, tudják, hogy hol és miként lehetne és kellene segíteni. És minden keresztek legsúlyosabbika, ami vállaikra nehezedik, a tehetel-ség. Az egyházi főhatóságok a városon kívül a maguk harcait, ott folytatják széles sikokon politikájukat. Hozzájuk nem érnek el a mélységes nyomorúságok, az irtózatos tö-rések és szörnyű pusztulások olyan leplezetlenül, olyan döb-benetes meztelenségben, mint azt a falu papja és tanítója látja és éli. Mennyi keserű panasz szakad fel ezeknek az embereknek ajkán. Hiszen olyan kevéssel lehetne segíteni, hiszen a semmivel is tudnak segíteni... miért olyan elha-gyatófit a magyar falu? Amikor a gazdasági szervezetek meg-kezdték munkájukat, a papok és tanítók állottak be az első sorba. Ők lettek a szövetkezetek vezetői, ők támogatják az EGE munkásságát, ők igyekeznek gazdaságilag megerősí-teni a falvak népét, mert tudják, hogy a szegénység, a nyomorúság, a kiszolgáltatottság szüli a bűnt, a pusztulást,

az erkölccselenséget, a hitehagyást és a renegációt. Tudják, hogy ott, ahol nagyobb a bizonyosság a földiek felől, ott nagyobb a hit ereje is, mert a háladatosság teremti meg. Emberi, krisztusi és talán a legmagyarabb sors papnak, vagy tanítónak lenni Erdélyben. Élni a sokszor fojtogatóan szűkre szabott és mégis mérhetetlenül széles síkú életet, a legmegítéltebb, legkisebbségibb módon. És mégis tudnak vezetni a legutolsó sorból is, mégis tudnak az élen állani dekórumok és méltóságok nélkül és mégis tudják viselni a felelősséget az egész népért, amelyet, mint súlyos élő keresztet vettek a vállukra, mert így parancsolta a lelkiismeretük.

Így élnek a magyar falvak az erdélyi hegyek alján. Más és másképpen kondul meg a harang a templomokban, de az imádság, amelyet az Isten felé repít, egy és Ugyanaz: segíts meg bennünket Uram! A görbe utcákon évezredes paraszti léptekkel bandukolnak az emberek és megstüvegelik a szembejövő idegent, úgy mint régen és mindenkor. A városok máza végigcsorog a falvak szűzi fehér falain és riktíva kiáltja az emberek szemébe: kisebbségek vagytok, szolgák vagytok, elítéltek vagytok! Az emberek meghajtják fejüket és mennek tovább az utakon, amelyen apáik, nagyapáik és minden elődjük járt és amelyeken minden ivadékuk járni fog — a templom felé és a búzaföldekre, a havasba és a víz partjára. És mennek a temető felé, ahol régen behorpadt sírhantok évezredekbe vesző sora várja őket, magyarakat, székelyeket, szászokat és románokat egyformán, ahonnan nincsen visszatérés, ahol nincsen többség és kisebbség, és nincsen úr és szolga sem.

Szeretnek, születnek és meghalnak az erdélyi hegyek alján, mint mindenütt másutt a világon és a lelkekben hatalmasan él a parancs: élni kell! És mert élni kell, dolgoznak és vergődnek, szervezkednek és tanulnak, győznek és elbuknak. Véghetetlen egyszerűséggel és bizonyossággal telt az életük, amely mélyen gyökeredzik az áldott anyaföldben, amely itt mindenkit ápol és eltakar.

Aki magyar lélekkel látogatja Erdélyt, az a katasztrófák földjén jár. Sehol ennyi pusztulás, sehol ennyi »soha többé«,

sehoh ennyi lanyha vétek, bűnös restség és magyar átok nincsen talán, mint ott. Az erdélyi havas bérceken holdfény alatt viaskodó árnyak magyar árnyak is, amelyek egymással vívnak késő unokáikban. Milyen szörnyű törések és pálfordulások színhelye hűsz esztendő óta Transylvania! Mennyi testvérharc, mennyi áskálódás folyt itt két évtized alatt! Hányszor mondott irtózatot csődöt a magyar géniusz és a szemek hányszor nem tudtak túltekinteni a magyar glóbuszon!

De aki az erdélyi magyar falu ölelését érezte, aki maga is végigment a sáros és görbe utcácskákon, aki betért az apró házikókba és a tiszta szemekbe nézett, annak a lelkében a jövő új hozsannája éled és ujjongva szeretnie világgá kiáltani, hogy nincs itt halál és nincs itt pokol! És az megtudja... az erdélyi magyar falvak megtiport népét! tudja meg, hogy miképpen vagyunk... miképpen lehetünk mi még magyarok! Az megtalálja azt a végzetlen erőt, amely minden időben megtartott bennünket és amely minden időben meg fog tartani és amelynek egyetlen záloga és hordozója... a magyar paraszt!

Emberek járnak az utcákon és asszonyok. Küzködnek a földdel és keményen élik »karszti sorsukat«. És gyermekek játszanak a kertek végében és őrzik a libát és az apró. bárányt, vagy szakadékok szélén a kecskét, öklömnyi legénykék ballagnak öreges léptekkel a behemót bivaly előtt és kicsiny leánykák ülnek a padkán guzsallyal barna kezecskéikben. És az iskolában riadtan hallgatják az idegen szót és vetik az idegen betűt. De amit úgy tanulnak ottan, hogy »Tatai nostru«, azt úgy mondják otthon, hogy... Mi-atyánk ...

MEGSZÓLALNAK A KÖVEK

„Non omnis moriar”

Mint a falvak, a városok is csendesek Transylvániában. A völgyekben húzódnak meg ők is... védekezően és erősen. Hirtelen bukkannak fel az utas előtt a más és más arcú városok és a sínpárok enyhe kanyarulata ismét elrejtí őket a szem elől. Nincsenek messziről hívogató tornyok és magukat a szántóföldekbe maró elővárosok. Az erdélyi városok arca befelé fordul és a város magában, önmagáért él. Egyszerre nyújtja magát az idegennek, vagy fordul el tőle maradéktalanul. Az erdélyi városok köve történelemmé vált, amely a nap hevén, vagy a lámpák fényében fehéren ragyog, mint az emlékezet. Vér és könny és verejték freccsent rájuk, de a lélek, amely belőlük kisugározva új lelkeket táplál, mély és örökkévaló, mint maga Transylvania. Kimondhatatlan harmóniában olvadnak belé a más és más arcú városok Erdélybe, amelynek magában is ezernyi, de mégis mindig ugyanaz az arca van! És sehol ennyi szín. Annvi ellentét, ennyi változatosság!

Zihálva kaptat át a nemzetközi express a Királyhágón. Várad tornyai és kupolái már régen elmaradtak a szőlőhegyek alján. Az Alföldbe táguló Körösvölgy egyre szű-

kül. Még egy-két perc és sötét alagutakon csattognak át a kerekék. Sziklák és szakadékok között kanyarognak a sínek és a mélyben tarajos hullámokat vet a játékos folyó, amint körül köre táncolva siet a lapály nyugalma felé. Jobbról-balról letarolt erdők megbarnult csonkjai emlékeztetnek a múltra. De a part mentén, ma is mint valaha, hegyes tetejű házikók állanak, kémény nélkül és gyermekek és kecskék játszanak körülöttük. A mezőkön katrincás fáták és menyecskék gyűjtik könnyű favillával a szénát és nevetve integetnek a vonat felé. Gatyás, tüszös legények és emberek állanak meg egy percre a munkával és némelyikük megemeli szalmából font pántlikás kalapját.

Kopottan és némán áll Kalotaszeg kapuja: Bánffyhunyadi. Hatalmas templom, néhány irdatlan épület váltja egymást apró házikókkal a kanyargó, rázós utcák szélén kaputos emberek keverednek a póri néppel az állomáson és tiszteletteljesen pislogva a drága expresszre várják a mocskos vegyesvonatot.

A Gyalui-havasok enyhe nyúlványai között, fálvak és patakok mentén vágtat tovább a vonat. Az utas már alig emlékszik a sziklaszoros mélyén csobogó Körösre, a Zichy-barlang vízesésére, a meredek hegyek tövében keskeny csikban elnyúló Csúcsára, a Boncza kastélyra, ahol Ady Endre talán utoljára tudott örvideni az életnek és ahol nemrégiben egy másik, idegen poéta, Goga Octavian szedegette román rímbe az Ember tragédiáját.

A Szamos ezüst szallagja mentén áll az Urbs: Kolozsvár. Foltozott, szakadt ruhájú hordárok rohamozzák meg a fényes kocsikat. Az expressz kalauza operett-tábornoki egyenruhájában bőszen lépeget közöttük. A lakk- és disznóbortáskák taxiba vándorolnak, vagy a rozoga autóbuszokba, amelyek sorban állva éhesen várják az utast. Hangos túlköléssel vágnak neki a régi Ferenc József útnak, keleties nyugalommal állanak még a sarkokon integető utasok előtt, égnék ágas-kodó rúdú vásáros szekerek között kanyarognak, átimbolyognak a vashídon és zökkenve állanak meg a Fötéren, a Piata Uniriin. A nagytemplom előtt ma is úgy áll Mátyás szobria, mint valaha. Az utas görnyedten száll ki az autóbusból és mohón issza be az elébe táruló képet. A régi paloták komoran tekintenek reá. Nem, nem változott semmi ... a temp-

lom tövében szóttest és szőnyeget, varrottast és korondi mázos korsót árulnak ma is, átellenben a New-York terraszzán ma is újságírók ég vigécek ülnek a kávé mellett, *csak* . . . óh Uramisten . . . suntem in Romania Mare ... Nagyromániában vagyunk...

A sarkon barna egyenruhás, lapossapká/ú rendőr küzködik a forgalommal és idegen nyelven ordítózik a lógva befogott, mokány lovak száját rémulten rángató condrás emberekre. Emberek hullámszánk fel s alá a járdán, nevetgélnek és kiabálnak. Tisztek csillogtatják lakkcsizmáikat és sújtásos, zsinóros egyenruhájukat. Rikítópirosra festett női ajkáról hangosan csilingel az ingerlő kacagás. Behemót, párisi divat szerint öltözött férfiak invitálják egymást pohár sörré, vagy tuicára. Diákok verődnek suttozó csoportokba és rebbennek ismét széjjel.

A zszibongó nevetgélő tömegbe másforma emberek is vegyülnek. Más szabású a férfiak ruhája és régimódi az asszonyoké. Révedezve, vagy keményre vont szájjal vágnak keresztül a sokaságon. Nem korzóznak. Messziről rájuk lehet ismerni: magyarok. És a járdák szélén, mezítlábas, rongyokban burkolt gyermekek ácsorognak és kéregetnek, vagy fül-süketítő visongással árulják az újságot. Munkanélküli nap-számosgyerekek, akik hajnalra bebandukolnak a környező falvakból és este az országút mentén, valamelyik kilométerkőnél számolják meg a fényes lejeket. Nem... semmi sem változott,... csak a lélek és az emberek.

De ha az utas a szűk sikátorokon áthalad és befordul a Farkas utcába, vagy megáll Mátyás szülőháza előtt, vagy végigbandukol a Kossuth Lajos, vagy a Monostori úton, úgy érzi mégis, hogy hazaérkezett. Akkor megszólalnak a kövek, amelyek már történelemmé váltak és fehérek, mint az emlékezet. A farkasutcai toronytalan templomi falait ma is a régi címerek díszítik és a kollégiumi udvarán ma is úgy játszanak métát a gyermekek, mint valaha. Az unitárius kollégium kicsorbult vakolattal mered méltósággal a Kossuth Lajos utcára (és a téren ott áll a régi Nemzeti Színház épülete, fimely^ben most a román Opera székel, szemben az új román katedrálissal, amelynek fehér falán hosszú repedés fut végig. És áll a megyeháza is, csak a folyosókat piszkos leptel és a peckes huszár helyett, mogorva és gyanakvó portás

fogadják a belépőt. És állanak mind a régi boltíves házaik, a furcsán kanyargó lépcsőkkel és a vasrácsos felsőkapukkal. A ripsz és az atlasz már megkopott és fesledezik a régi bútorokon, a régi képek még egy árnyalattal sötétebbek lettek és a vitrinekben egyre több a kicsorbult porcellán és régi címeres kristály. És ha emberek gyűlnek össze ezek között a falak között, akkor az utas úgy érzi, hogy soha nem ment el innen és semmi sem igaz a korzón zsi-bongó idegen tömegből, az idegen felírásokból, az idegen újságokból és mindabból, ami élet és valóság odakint. Csak ha a régi lakás lezárt ajtaira tekint, amelyek mögött szoba-urak tanyáznak és ha halkan elstutogott tízlejes gondok ütik meg a fülét. . . akkor érzi, hogy itt mégis valamilyen szörnyű-séges változás történni De erről a változásról csak a régi szobákban kiejtett halk szavak, az utcák zaja és a rikitő ezeken túl van, ami örök és mara'r-*az* kő és hagyomány, emlékezet és lélek. A kövek ígét hirdetnek, ami pedig nincsen beléjük vévsé: non omnis moriar!

Ugyanez a kép, ugyanez a hangulat kíséri végig az utast, ha ismét gőzösre ülve tovább utazik a havasok világa felé, vagy kanyarog északnak, délnek, keletnek, nyugatnak. A szamosfalvai repülőtér mögött halkan elhajolnak a sinek és Kolozsvár eltűnik a kutató szem elől. Új városok jönndk és új falvak, hegyek, völgyek és folyók. Bizarrr hegykon-turokhoz simulnak Medgyes tornyai és mint egy álmodozó leány ölelkezik a röpke síksággal Segesvár. Balászfalva ko-moran és zárkózottan áll ősi magánosságában. A holdfény alatt vakon bámulnak a messzeségbe az orthodox teológia feketéiő épületének ablakai, mintha semmi közük sem lenne ahhoz a mai világhoz, amelyet emberek teremtettek, akik hosszú évtizedekkel ezelőtt parázsló szemekkel tekintettek ki mögülük a rengetegbe vesző oláh falucskák felé, amelyek sorsteljesen küldöttek ide őket. És olykor, titokzatos éjsza-kákon a nyurga vékonypénzü papnövendékek összebújtak és egy idegen messzi országról beszélgettek a balász-falvi falak között. Akadtak közöttük, akik már megjárták ezt

az országot és szorongó, de mégis repeső szívvel tértek meg onnan. Arról a messzi országról beszéltek, amely valahol a Bucses égbetörő szirtjei mögött kezdődött és tunyán terpeszkedett a Duna deltája felé.

A régi gimnáziumba, amelyet valaha magyar urak emeltek az esett hegyi nép számára, ma is bőrtüszős gyermekek járnak a gyermekei román uraknak. De ezeknek más a tekintete, mint az apáiké volt egykoron. A nevetésük végigzeng a keskeny balázsfalvi utcákon és végigcsilingel az országon, amely mostan az övék és a méhében rejti az ő jövődjüket. Boldog ifjúság! A balázsfalvi kis gimnazisták ma éppen olyan értetlenül és idegenül bámulnak kolozsvári és enyedi társaik árnyékba borult arcába, mint annak idején azok apái az ő apáikéba. Számukra nincsenek talányok és választalanul maradt miértek és széles ellenzőjű sapkáikat vígan lengetik a tovarobogó vonatok felé, amelyek beljebb viszik az idegent az országba... az ő országukba.

És így a többi erdélyi városok. völgyeket, folyókat, síkságokat zárnak el és védelmeznek, nekitámaszkodnak a nagy hegyek lábának és szembenéznek az idegennel, mint mindenkor, hosszú évszázadok óta.

Méltósággal áll a Cenk tövében Brassó. Fekete templomának harangjai betöltik szavukkal a Barcaságot és a székelly hegyek koszorújáról verődnek vissza. Változatlanul áll Sepsiszentgyörgy és Udvarhely és a székellyek legészakibb fellegvára: Marosvásárhely, Szatmár, Nagykaroly, Máramaros-sziget arca alig változott. Aradon ma sem múlt el a tizenhármak emléke. Csak a Bánság metropolisa, Temesvár növekedett szédületes iramban az elmúlt húsz esztendő alatt és Brassó, amely a Bucsecs tövében szélesre tágulva uralodik a Barcaság felett. Őrt áll ma is a predeáli szoros előtt, mintha Paris környékén sohasem vették volna el a régi határt. A fekete templom és a Honterus gimnázium úr ma is a város felett, de regáti gazdagok villákat és palotákat építettek, a gyárak mentén meghúzódó új erdélyi proletárviskók fölé. Egyebütt, mintha megállott volna az élet, hogy helyet adjon a pusztulásnak, a csökkenésnek, a megkisebbe-

désnek, az elmaradásnak, a kisebbségi sorsnak, amelyben lakóikkal, együtt osztoznak a kövek.

Ha egy éjszakán, valamilyen csodálatos kéz lemosná az idegen színeket az erdélyi városokról, ha visszacserélné a régi cégtáblákat és utcaneveket, ha a laktanyákban, a kórzókon és a cukrászdákban meginti a régi katonák jelennének meg és a jövevény hivatalnokokat hosszú repatriáló vonatok szállítanák a magas hegyeken túlra... az élet olyan volna, mint volt immár egy emberöltővel ezelőtt és aki végighaladna a reggeli verőfényben a régi utcákon, azt hinné, hogy mindaz, ami húsz év alatt valóság! és fellebbezhetetlen törvény volt, csupán mint lidérces álom nehezedett rá egy éjszakára, és mély, keserű barázdákat hagyva az arcon, eltűnt az első kakaskukorékolásra.

A túloldalról, azok oldaláról, akik most birtokon belül vannak és bizonytságot hirdetnek mások felé és, önmaguk felé, bizonyára azt mondják erre, hogy amit állítok, az újabb »magyar illúzió«, amely örök »irrealitásunkból« fakad.

Bizonyos, hogy megváltoztak az emberek, akik a városokban laknak, de bizonyos, hogy maguk a városok nem változtak meg és nem változott a köveikből áradó hagyomány sem, amely Erdély hagyománya. Sokan és sokat vitatkoztak afölött, hogy van-e önálló erdélyiség, valóság-e, vagy sem, a transylvanizmus? Lelki kérdés ez, amely szinte megmagyarázhatatlan, de létezik és hogy létezik, azt bizonyítják a kövek, feleletet ad reá a táj és az utas reádöbben, ha délfelé átkel Erdély határán és ugyanabban az országban más világ tárul ki előtte.

„KELET PÁRISA

„Összevissza tarkabarkán
Állnak új és régi házak.”
(PETŐFI)

Ha a nemzetközi express átkapaszkodott a Kárpátokon, új és más világ nyílik meg az utas szemei előtt. A csodálatosan szép Prahova völgye, Sinaia vadregényes uvertürje után hívogatóan tárul az idegenek elé. A hegyek lassan elmaradnak és a sínek mentén végtelenül terül el az ilfovi síkság homokja. Lassan forog a táj, a vágató vonat ablaka előtt. Nyomorúságos viskók suhannak el a telefonpóznák között és gyorsan váltják egymást a gazdagok épületeivel. Itt egy lapostetejű betonvilla, ott egy két-három szobás barokk »kastély«, furcsa tornyokkal, és árkádokkal, majd öklömyi renaissance palota következik, rikító színekkel bemázolva, hogy a másik pillanatban helyet adjon e bizarr kaleidoszkópban egy csöszkunyhó nagyságú gótikus »vár«-nak. A gazdagok e hétvégi építményei között némán és szegyenkezve húzód meg a földbevált cselédházak, trágyafalás istállók és nyomorúságos kis paraszttanyák. »Gyarak» is tünedeznek fel a homokon, amelyek lényege, úgy látszik, a vonat felé kiabáló hatalmas reklámtábla. Falut, hosszú-hosszú tízkilométereken keresztül, nem látni sehol. A messzeségben keshedt fajú szon-

dák meredeznek az égnek. Egyik a másik mellett, szűkebb-tágabb csoportokban. A táj olyan, mintha óriási tuskékkal lenne telezörva.

A Prahova völgyében az olaj az úr, és ezek a szonda-tuskék ontják az ország legnagyobb kincsét, belső életének egyik főirányítóját, külpolitikájának döntő faktorát: a naftát. Az olaj dominál akkor is, amikor a borostás állú vidék már messze el maradit a vonat mögött és Bukarest szélesen elnyúló elővárosai között csattognak a kerekek. A holtvágányokon, mindenütt zsúfolva állanak a ciszternás kocsik és óriási táblákon hirdetik öles betűkkel a különböző cégek és részvénytársaságok az olajat és a benzint, a kátrányt és a petróleumot. Mennyivel más minden, mint Transylvániában!

Bukarest mohón terpeszkedik a síkságon. A nagyrészt barakképületekből álló elővárosokat amerikai stílusú, egyenes utcák osztják kockákra. Rongyos emberek téferegnek a fekete és feneketlen sárban, amelyben az eső és a hó leve keveredik a kiszórt szeméttel és az állati hulladékokkal. Félmegtelen, rosszul táplált gyermekek kergetőznek a sárban és a sarki kocsmák körül asszonyok visítoznak pálinkagözös férjekkel. Hajnalonként megindulnak az emberek a gyárak és a »város« felé, hogy munkát keressenek, de sokan, igen sokan nem találnak közülük és az elővárosok népe menthetlenül hull a nyomorba, a fertőbe, a politikai szélsőségekbe és az alkohol halálos ölelésébe. A kikötők alvilága produkál csak ilyen arcokat és alakokat, mint amilyenekbe az idegen lépten-nyomon ütközik az elővárosokban. És jaj ! ... mennyi közötte a magyar!

Az express simán gördül be az új bukaresti főpályaudvarra. Hatalmas üvegtető borul a vonat fölé és széles járdák vezetnek nikkelezett korlátok között a kijáráshoz. A csarnokban valóságos kis üzletnegyed van, fényes kis helyiségekkel, fodrásszal, cipőtisztítóval, mosdóhelyiséggel, étteremmel, drogériával, ruhásbolttal... keleti kényelemmel és nyugati komforttal. A pályaudvar előtt elegáns bérautók várják az utast. A legmodernebb márkák sorakoznak egymás után, angol, francia, amerikai, német, olasz kocsik. Vadonatújak és kínosan tiszták. A jólöltözött soffőr elegáns kézmozdulattal

tessékeli be az utast és bekapcsolja a rádiót, amely a bu-karesti adó igen kitűnő műsorát közvetíti az álmélkodó utas szórakoztatására, aki kissé szegyenkezve gondol arra, hogy »balkáni állapotokra« készült elő a román fővárosban. Nem, távolról sem! Az autó villámgyorsan és hangtalanul siklik el a pályaudvar épülete elől és ekkor... bakugrásokkal lódul neki a városnak, az irgalmatlanul rázó macskaköveken. Az utas ré-mülten kapaszkodik, hogy a fejét a mennyezetbe ne verje és ... rektifikál! De aztán ismét aszfalra érnek, tehát vissza... Európába. Zegzugos mellékutácákon cikázik végig a kocsí. Nem túlköl sehoh. Néha hirtelen fékez és barátságosan oldalba bök egy-egy aluszékony járókelőt, aki köszön és mosolyogva áll odébb. A sofför nem káromkodik. Egészen Európa! Aztán megállanak! a hotel előtt és a sofför kijelenti, hogy a borraivaló nem elég, mert négy gyermeke van és a gazdájá rosszul fizeti. Baksist kér! Tehát mégis Balkán! A hotel új és »összkomfortos«. Kiderül, hogy tényleg nincsen benne poloska. Semmi baj, csak az egyik portás képe nem egészen bizalomgerjesztő. Az ember tünődik, hogy vajjon szigurancabesúgó-e, vagy polgáriasult betörő. De a kollégája erdélyi magyar fiú. Valaha egyetemista volt. És erdélyi a szobainas és a takarítóasszony is.

A Calea Victoriein, amely furcsa keveréke a pesti Váci utcának és a Várnak, pezseg az élet. Középen metszi ketté majdnem teljes hosszában a fővárost. Az elején, a »régí negyedben« van a miniszterelnökség főúri palotája. Régi bojár urak képei díszítik a falakat és nehéz bútorok árasztanak magukból méltóságteljes atmoszférát, amely idegenül hat a nyüzsgésben és kiabálásban, amely elmaradhatatlan ott, ahol románok verődnek össze nagyobb számban. Pedig nem-régiben még a pátriárka öszentsége uralkodott a palotában, aki maga fejedelmi jelenség volt, selymes, fehér szakállával és átható, tiszta szemeivel. De a dolgok lényegén ő sem változtatott.

Lennebb, a város szívében, kissé megkopott aranyozás-sal áll az Athene Palace, szálló. A fényes előcsarnokban or-szágos és nemzetközi előkelőségek adnak egymásnak talál-

kát. A külföldi delegációk, nagy üzletemberek itt szállnak meg. Olyan, mint a pesti Ritz, a bécsi Sacher, vagy a berlini Adlon. Az ország e legelőkelőbb szállodája a nemzeti párasztpárt fellegvára volt. Ha Maniu Gyula elhagyja badacsonyi magányát, itt száll meg és innen szövögeti titokzatos politikai szálait.

Az óriási Lafayette áruház, az Athenaeum palotája, majd szemben vele a királyi palota, a Morgan telefontársasági felhőkarcolója és vele átellenben a Capsa-cukrászda, — Bukarest Gerbeaudja, — néhány szédítően elegáns mulatóhely a Calea Victoriei nevezetessége. A helyenként ijesztően szűk, majd ismét terekké táguló utca a Piata Victorieinél belefut a bukaresti Stefáni-útba, a híres Kiszeleff szosszéba, amelyen, mint a múlt század Pestjén, ma is divatos a kocsikorzó. Csupa fény, csupa ragyogás Bukarest néhány utcája. Az előkelő Calea Victoriei couleur localját, talán legerősebben a királyi palota előtt álló, poroszos örség adja meg. Hatalmas — Fridericus Rex gránátosaira emlékeztető — legények állnak őrt a palota két bejáratánál és lassú lépésekkel mérik keresztben az utat, egyik kapuoszloptól a másikig. Lassan, ütemesen lendül minden lépésnél magasszárú fehér keztyűbe bujtatt kezük, mintha valahogy nem is tartozna hozzájuk. Aztán megállanak és, német mintára, szétvetett lábakkal merednek vigyázzba. Magasszárú, a térdet is borító lakkcsizmájuk, erősen sujtásos és cicomás zubbonyuk, ezüst sisakjuk a veres róka-farkkal, éles kontraszt a közvetlenül előttük loholó hétköznapi tömeggel és a mögöttük sárgálló U-alakú palotával szemben, amelynek üvegajtjai mögött francia harisnyás inasok jelennek meg néha, egy-egy pillanatra. Az idegen nem tud magához térni az ellentétek kavargó benyomásai elől.

A Calea Victorieivel párhuzamosan fut a Boulevardul Bra-tianu. A hatvan-nyolcvan méter széles út teljesen germán jellegű. Különösen, mióta a hársfákat kivágták, az e(nber egy pillanatra bizvást az Unter den Lindenen képzelhetné magát. Óriási üzletházak sorakoznak egymás mellett, üvegből és vasbetonból. Néhány renaissance szobor diszeleg az út közepén. Rettenetesen ócska villamosok kanyarognak érthetetlen módon a széles úton, hol a szélén, hol a közepén csilingelve. Gyufaskatulyákra emlékeztető ríkító sárgára, vagy veresre festett autóbuszok rohangálnak zsúfoltan fel s alá

az autók, parasztszekerek, elmaradhatatlan konflisok és fiákkerek között, amelyek bakján hosszú orosz kabátba bujtatott kocsisok, a birjarok ülnek.

A Bulevard Elizabeta keresztben metszi a Calea Victoriei. Mozi-mozi és mulatóhely-mulatóhely mellett sorakozik. Az ezernyi bodega éjjel-nappal tömve emberrel. Isszák a könynyű, egyszer főzött, aromás szilvapálinkát, a tuicát és más-linát, olívbogyót esznek hozzá. Kaviáros szendvicsek, tengeri halak, különböző ciorbák és piláfok csiklandozzák az ember ínyét. A bodegák közepén nagy üvegszekrényben áll a nyers hús és a véres hal. Nyáron légyrajok nyüzsögnek a hús körül, de ez, úgy látszik, nem zavar senkit. A vendég tetszés szerint vágat le magának egy szelet húst, vagy halat és ezt a szeme előtti nyitott tűzhelyen sütik meg nyárson, vagy roston, bőven csepegtetve rá közben az olajat. Francia saláták tömege áll a másik üvegszekrényben és előkelőbb helyeken kis »szúrkoecin« tofja a »garçon« a vendégek között a nyálkságokat.

Az éjszakai élet a hihetetlenül elegáns bárókban zajlik le. Csupa csiszolt üveg, drága porcellán, az egész falat borító metszett tükrök, finom bútorok szédítő pompája fogadja a belépőt. De az igazi nagyvilági stílus ide sem tudott még bejutni. A ragyogó lakásokban csak a legnagyobb nehézségek árán kapható cigarettában vagy italban világmárka. Nem tartják a közismert angol whiskiket, francia pezsgőket és holland pálinkákat. Havanna szivart csak hírből ismernek és az egyetlen kapható angol cigareta a brit sofförök kedvence, a Chesterfield. Az előkelőséget jelentő nyugat csak széria-árakban jelentkezik Bukarestben és Romániában. A nőknőn tucatszámra látni ugyanazt a »legújabb párisi« kalapot, bizonyos utcák ugyanattól a »legdivatosabb« parfümtől illatosak. Az újonnan és rendszerint hirtelen meggazdagodottak, palotát és villát építtetnek maguknak és azt berendeztetik. A lakberendező szállít mindent: bútort, képeket, szőnyeget, edényt, asztalneműt, toilettcikkeket, könyvet, írószert és levélpapírt és a maga ízlése szerint rendezi be a lakást, amelyben az ember úgy érzi magát, mintha kiállításon járna. A bukaresti, vagy plojestii, crajovai vagy targul-ocnai zúg-utcából, a poloskás, piszkos sötét lakásból, az újjgazdag, vagy új előkelő beköltözik valamelyik! üvegpalotába és Sina-

lán vagy Mamaién épített magának villát. A »villa« legalább tizenkét szobás, paliszander faburkolattal, öltözőkkel, vendég apartamentekkel, több kocsi- való garázzsal és minden egyéb elképzelhető luxussal ellátva. A régi lakásból egyetlen meghitt darab sem költözik át az új otthonba, még ruha sem, hiszen Romániában »sikk« vadonatúj cipőben és ruhában járnak.

A cipő... talán ez a régi romantikus poéták által annyiszor megénekelt női cipő tudja a legjellemzőbb történetet elmondani. Az egyik nagy erdélyi cipőgyár, az impérium-változás után, ki akarta terjeszteni üzletkörét az Ókirályságra és elsősorban Bukarestre is. Üzletet nyitott tehát a főváros egyik legelőkelőbb helyén és rövidesen leküldte az első szállítmány női cipőt, A gyár igazgatósága elképedve értesült arról, hogy hetek alatt sem sikerült néhány pár kivételével cipőt eladni. Kiderült, hogy a regáti hölgyek lába az évszázados mezítlábjárás következtében egészen más formájú, sokkal húsosabb, mint például az erdélyieké. A gyár kénytelen, volt ismét becsomagolni az egész rakományt és visszahozni Erdélybe, majd pedig új kaptafákat készítettek az ókirályság-beli hölgyek számára.

FELEMÁS VILÁG

„Megvan itten az a szép is,
Hogy különvált s nem vegyes
A bagaria s a kutyabőr,
A paraszt és a nemes.”

(PETŐFI)

Ha az idegen a ragyogó bukaresti boulevardokról valamelyik mellékutcába fordul be, néhány lépés után merőben más világ kellős közepén találja magát. Alacsony, földbe-süppedt házikók állanak egymás mellett, kimondhatatlanul piszkosan és elhanyagoltan. Közöttük apró »palotácskák« húzódnak meg, elmaradhatatlan gipszszobrokkal, filagóriákkal, szecessziós homlokzattal, gótives ablakokkal és barokk kapuzábékkal. A világ valahány stílusa és stílustalansága egymás hegyére hátára van vetve ezekben a palotákban" és az ember csodálkozik afőlött, hogy a lakók hol férnek el a rengeteg cifraságtól és érthetetlen cafrangtól. Ha kifelé halad valaki ezeken az elképzelhetetlenül kacskaringós utcákon, nehezen vergődik át a homokbuckákon és malteres teknőkön, amelyek mind új építkezést jelentenek. Az új épületek kivétel nélkül bauhaus-stílusúak és úgy ütnek el a környezettől, mintha valamelyik gyarmati hatalom a benszülőttek városát kezdené a maga szája íze szerint átépíteni.

A fény és ragyogás, a gazdagság és jólét jelei egyre

messzebb maradnak el az idegen mögött és hirtelen, minden átmenet nélkül találja magát szemben a nyomor olyan iszonyatával, a büzzel, szennyel, ronggyal, amilyennel csak a legszörnyűbb nyomorregényekben találkozik az ember. Túl a Dambovitán, vagy a Parcul Carolon, a Crivitán, a hat még ma is él a véres zendülés emléke, amikor katonafegyverek sortüze vágott rendet a felbőszült nyomorultak között, Cotroceniben, ahol a királyi kastély néz farkasszemet a nyomorral, vagy Duestin, ahol mindég mozgolódnak a munkások és Vacarestin, amely felett a hatalmas börtönépületek uralkodik, mind mind kiáltó ellentétei annak, mit az idegen a Galea Viktoriein, vagy a bulevardokon tapasztalt. Az egyik oldalon mérhetetlen gazdagság, kényelem, pazarlás... a másikon reménytelen nyomorúság, éhség, kiszolgáltatottság, betegség, fertő, erkölcstelenség, bűn, elkeseredés. Más metropolisokban is megvan ugyanez, de nem ilyen szorosan egymás mellett, nem tözsomszédságban, alig néhány lépésre egymástól. Ember és ember között mérhetetlen és áthághatatlan falak emelkednek és nincsen talán a világon, Indiát kivéve, olyan hermetikusan zárt kasztrendszer, mint itt, Európa é déleleti csücskében, ahol húsz éven át »demokrácia« és liberalizmus uralkodott, hogy végül helyet adjon a »rendi alkotmánynak«.

Ez az ellentét ragadja meg vasmarokkal az utast és nem engedi el, bárhová vigyen az útja. A búzatermő Ölténiában ma is a feudumi az úr. Sokezer holdas bojárók tartják változatlan jobbágysorsban a parasztot, amelynél esettebb és szegényebb alig akad az országban. A végtelen búzamezők között városok viaskodnak valamilyen jövőért. De a városlakók javarészt görögök, zsidók, vagy más idegenek. Keleties arccal állanak ezek a városok. Nagy templomaik, néhány piszkos középületük, csenevész parkjuk körül görögös és törökös házikók állanak, az üzletek végtelen tömegével, ahová az éhbéren tartott segéd erőszakkal vonsozolja be a járókelőt. Macskaköves vagy éppen kövezetlen utcákon zörögnek az ökrös fogatok, emberek igyekeznek tova kosarakkal a fejükön és asszonyok csirkével, tojással megrakodva. Ragyogó gépkocsik kíváncsoznak ki az aszfaltozott országútra a város tengelytörő hepehupáiból.

A Duna sárgán hömpölyög a beláthatatlan síkságon a

delta felé. A Vaskapun még rohanó ár meglassul és szélesen, méltóságteljesen mossa a víz az alacsony partokat. A Duna itten éppen úgy a sors folyója, mint Kínában a Yang-Cse-Kiang. A búza kövér szemeket ont az ármosta televénybjől, de ha a folyam megharagszik, óriási területeket önt el és a tarajos hullámok tetején kazlak, bútorok és állati hullák táncolnak. A vész után visszamaradt ingoványból járványokat sodor magával a szél.

Titokzatos ország a Regát. Dobrudza óriási területei ma is műveletlenül állanak és a kétkezi nép halat fog a Dunai kiöntéseiből, hogy valamivel fűszerezhesse az örök mama-ligát: a sóbanfőtt tengeridercét. Betegségek pusztítanak közöttük és borzadályos mértékben a vérbaj. A katonasághoz besorozott kisebbségi orvosokat ide küldik néhány szanitéccel egészségpolitikát csinálni. Az orvos végigcsutakoltatja a falu népét, tetvetleníti őket és a kutakat betemeti. De a tífusz, skorbut, malária, luesz, pellagra változatlanul szedi áldozatait. Itt van Thigilesti, a leprások szörnyű telepe, ahol éheznek a halálraitéltek és néha kitérnek a táborból, mit sém félve a katonagolyóktól, amely csak megváltást jelent számukra. Ilyenkor elcsapják a telep igazgatóját, aki ellopta az élelmezési pénzeket és másikat raknak helyébe, aki megint ellopja. Á* leprások fellázadnak és kezdődik előlről az egész.

Délen örök a harc. Komitácsik látogatnak át a Bulgáriától elszakított területre. Néhány fegyver dörren és vérükben fetrengenek a román grancsárok. A veres kakas felszáll a román telepes községek tetejére és órák alatt üszök és hamu marad a román nacionalista terjeszkedés helyén. Demarsok jönnek és mennek, bizottságok vizsgálják ki az ügyet. De megy minden tovább a maga rendes medrében. Délen macedón módszerekkel intézgetik a »kisebbségi kérdést« és ezzel feszegetik a békedikátumokat. Vis vim repel lere!

Keleten még idegenebb minden. Besszarábia, a mindég idegen uralom alatt nyögő Besszarábia nem változott semmit. Mint az atyuska idején, ma is nyomorog a nép és rémülten rejtőzik, ha egyenruhát lát. A városok teljesen orosz jellegűek, hagymakupolás templomaikkal, kopott aranyozásukkal, beesett arcú muzsikjaikkal és töméntelen kaftános, pajeszes zsidajukkal, akinek száján habzik a jiddis. Itt az orthodoxia és a mogendovid az úr és Európát csak a német telepesek

jelentik, akik mint mindenütt egyebütt, itt is öntudatosan és önmaguknak élnek. A Dnyeszter balpartja mögött kimondhatatlan messzeségben nyúlik el a minden titkok országa: a Szovjet. A folyó két partján katonák állanak és éber szemekkel figyelik a vizet. Néhai sötét éjszakákon ladik lökődik el halkan a parttól és remegő ajkú emberek menekülnek rajta. Ide, vagy oda. Élesen ugatnak fel a fegyverek és a víz néhány hullát sodor magával tovább. Sokszor nem veszik észre őket. Jönnek és mennek. A csekától, vagy a sziguran-cától üldözött emberek és néha titkos agitátorok. A katonák lőnek rájuk és a golyók kísértetiesen sipolnak az éjszakában.

Nappal kihalt a Dnyeszter partja. Néhány halász húzódik le a bokrok tövébe és órákon át bámulja a vizet. A magasban gémekek úsznak szélesen körözve és mint a meteor csap le a réti héjja az elálmélkodó ürgékre, egerekre, vagy az üregi nyúlra,

Bucuresti Nord-ról talán éppen most indult el Románia »Train bleu«-je a »Carol Rapid« Constanza felé. A szalonkocsikban finom urak és hölgyek várják, hogy a garçon jelentsse a table d'haut-t. A kikötőken zsong az élet. Ragyogó klubbok terraszáról nézik elegáns párok a tenger¹ holdvilágos csodáit és szerelmes szavakba próbálják önteni a dalát. Csiszolt poharak csendülnek és a jazz halk ritmusára párok siklanak a parketten. Kőhajításnyira tőlük sötét arcú emberek hajolnak össze és a Dnyeszteren túli országról beszélnek. Az egyetemek internátusaiban diákok osonnak ajtóról ajtóra és a halott kapitány nevében osztják elfojtott hangon a parancsot. Bratu rector a füle helyére fésüli a haját, de hosszú veres csík jelzi az állától B nyakszirtjéig, hogy egyszer egy ilyen halk parancsra néhány diák a fülével együtt majdnem a fejét is levágta. És a másik rector, Stefanescu-Goanga, a kolozsvári klinikán vergődött hosszú hónapokon át élet és halál között, mert a Gárda így akarta. Bombák robbannak és házak tetején hirtelen kicsapnak a lángok. A rendőrség fegyverraktárakra bukkan, és összeesküvőket leplez le. A kivégzett kapitány szelleme; kísért. Dübörgő rotációsok újságokat ontanak magukból és az emberek eltemetkeznek a lepedő nagyságú lapokba. Jobb nem beszélgetni.

A királyi palota előtt szétvetett lábakkal állanak az őrszemek és feszesen tisztelegnek a palota elé gördülő miniszteri gépkocsi előtt. Kint az országban emberek zarándokolnak vételen utakon Maglavit felé, hogy meghallgassák Petreche Luput, az Istenlátó csodapásztor, aki magával az Úristennel beszélgetett a román nép érdekében.

MAGYAROK TEMETŐJE: REGÁT

„Viqyázzatok és Imádkozzatok!”

(MÁTÉ EV.)

Erdélyben ma is szívesen mesélgetnek egy régi anekdotát, amelyet az összeomlás előtt mondott valamelyik háromszéki, vagy csíki atyafi. Amikor az egyesülés aktusa fényes és országra szóló ünnepségek között lezajlott, a mi székeljünk elmélázva így szólt:

— Mindég es tudtam, hogy megnyerjük a háborút, de hogy egész Romániát hozzánk csattójják, meges nem hittem vóna !

Pedig a keserűen tréfálkozó székelynek valamelyes igazs volt, mert a dolog tényleg így, vagy legalább is ilyenformán történt. A gazdaságilag, szociálisan és kulturálisan elmaradt Regát, hirtelen igyekezett meggazdagodni, kulturálódni és civilizálódni. Gazdagságot kultúrában és civilizációban pedig Erdély nyújtott neki. Nyugat felé lezárultak a sorompók, az ország regáti szerencsefiak gyarmata lett és Transylvania arccal kelet felé fordult. Ontotta magából a kincseket és a munkás kezeket a Regát felé. Erdélyben csak kizsákmányolás folyt, a Regátban csak építés. Az erdélyi magyar falvak leszegényedett lakói, az erdélyi magyar iparosság sűrű rajokban

özönlött délnek, ahol kenyér és munka akadt számára a prosperity nagy esztendeiben. A felosztott nagybirtokokon nem akadt munka, a mezőgazdasági munkásfelesleg régen el-
 árasztotta az erdélyi ipartelepeket és; a székely legények és leányok megindultak Bukarestbe, Constanzába, Giurgiuba, Jassiba, Ploiestibe, hogy szolgálók, kocsisok, pincérek, építési munkások, gyári napszámosok és ... a szó átfogó és szörnyű értelmében... perditák legyének.

Megint felhangzott a Kárpátok peremén a Rákóczi korabeli vegyes magyar-román ének, amelyet a Nagyságos Fedelem vitézei — magyarok és románok — együtt énekeltek, amikor a majtényi síkon letörött a zászló:

Mare-i tara Moldovene (Nagy Moldva ország)

Fuss Havasalföldnek

Straita are, pita n'are (Tarisznyád van, kenyered nincs)

Jaj szegény lelkednek.

Húsz éve vándorolnak a magyarok és székelyek Erdélyből Moldova és Havasalföld felé. Román kézre kerül a ducos házikó, a maradék jószág és, a maradék föld és esett szépféjú magyarok bandukolnak lefelé a Prahova vadregényes völgyén, végig a petróleumvidék furcsa szondái között. A lábuk alatt porzik az ilfovi síkság homokja és aztán elnyeli őket — legtöbbjüket örökre elnyeli — az éhesen tágtató város, amelyet ők építenek a szűkös mindennapiért.

A magyarok szivárgása a mai Regát felé, a honfoglalás óta tart. Moldovában Kr. után 830-tól kezdve soha nemi szűnt meg a magyar lakosság. Politikai üldözöttek, a törvény elől menekülők és kalandvágyók, mind délnek vették Erdélyből útjukat. 1717-ben Bercsényinek a Bukarest melletti Vacarestin táborzó serege a török-osztrák kibékülés folytán széteszött és a Bukarestben letelepedett református magyar vitézek alapították meg az első protestáns egyházat. 1815-ben a szászok kimarták a magyarokat az egyházból, amely ettől kezdve német evangélikus lett és a magyarok, Sükei Imre lelkésszel az élen, megalakították az első református egyházközséget a Regátban. Az 1800-as évek gazdasági nyomorúsága, az 1848—49-i szabadságharc leverése, a Regát 1854-től 1857-ig tartó osztrák megszállása, az 1859—61 évi emigránsmozgalom, az 1886 évi magyar-román vámháború, a székelyföldi tagosítás és az erdőtörvény, mind-mind egy-

egy magyar rajt lökött ki a Regátba. Ha mindez a nép önmagában és utódaiban megmaradt volna magyarnak, akkor ma a Regátban többmillió magyar élne... 1919 után a magyarság olyan áradata indult a Regát felé, amilyenre a történelem során nem volt példa. Sajnos statisztikai adatok nincsenek és a kínos verejtékkel összeszedett egyházi feljegyzések csak hozzávetőlegesek. Mégis az olteniai, munténiai, dobrodzsai, besszarábiai, moldvai és bukovinai magyarságot egybevéve, számukat legkevesebb 200.000-re tehetjük. Ez a Romániában élő magyarságnak 12 százalékát jelenti! Ebből a számból mintegy 65.000-et tesz ki az egyseges tömbben élő moldvai, illetve bukovinai csángó nép, körülbelül ugyanennyire rug a dobrodzsai, munténiai és olteniai római katolikus magyarok száma, míg a Regátban élő református magyarok száma az 1934-es számlálás adatai szerint körülbelül 51.000-re tehető. Néhány ezer lutheránus magyar származott le Brassó vidékéről, míg a többi magyar vallásilag megoszlik az unitáriusok, görög katolikusok és a szektások között.

Kétszázezer pusztulásra, talán biztos nemzethalálra ítélt magyar! Úgyszólván minden segítség, minden támogatás, minden erkölcsi közösség, minden nemzeti és társadalmi szervezet nélkül! Ami összetartja őket, az az ellenük megnyilvánuló gyűlölet, lekicsinylés, kigúnyolás, megvetettség. Szolgák, nyomorultak, prostituáltak szörnyű közösségét jelenti: magyarnak lenni a regáti városokban. Olyan szörnyű inferioritás ez, amelybe csak elpusztulni lehet, vagy amelyből minden áron vallás, nemzetiség és nyelv feladása árán is, menekülni... kell!

A békevilágban erős szervezetei voltak a romániai magyarságnak. Egyházak, iskolák, társaskörök tartották fenn a magyar öntudatot. Dúsan segélyezett szervezetek támogatták az elesetteket, de még így is ijesztő volt az asszimiláció. A szórványokra került magyarok menthetetlenül elpusztultak a román tengerben. Beleszédítette és belekényszerítette őket az elhagyatottság szörnyű érzése a templom és a magyar szó hiánya, az egyéni érdek, amelynek kedvéért házasságra lép-

tek románokkal, a román iskola és nem utolsó sorban a misztikus, füstölős és ikonos orthodox templom nagyszakállú fanatikus papjaival és lassan a tovatűnő hit, amelyet a Regát idegen és pezsgő világa iszonyú erővel préselt ki a leikükből. Csak ahol tömegeiben élt akkoriban a magyarság, tudott megmaradni magyarnak. Közülük csak egyeseket sodort el a sors, mint száraz falevelet a szél.

Ha az idegen Bukarestbe kerül, meglepődik, hogy mennyi magyar szót hall. Magyarok a hordárok az állomáson, a kocsisok és taxisoffőrök, magyarok a pincérek, portások, hotelszolgák, árusok és koldusok. Az épülő házak tövében magyar munkások beszélgetnek a déli pihenő alatt és kint a főváros szörnyű periferiáin, a Grivitein és a Mahalában a fenékgigéig sáros és szennyes utcákon a kiszórt szemét, kiéhezett macskák és kutyák között, beesett arcú, rongyokban burkolt gyerekek csavarognak és ijesztő szomorú nyelven, félig magyarul félig románul kiáltoznak egymásnak. Ezek a legelesettebbek, a kétkezi napszámosok gyermekei, akikre az Úristenen kívül senki sem vigyáz, akikkel senki sem törődik, senki sem törődhet. Még egy-két esztendő és a lélek lassan kialszik bennük, és elfelejtik azt a néhány magyar szót is, ami ritkán látott apjuktól, vagy anyjukról ragadt rájuk... és az is legtöbbet káromkodás. Menthetlenül hullanak bele a legalsóbb román rétegbe, a cigányok és huligánok közé és a szörnyűséges mélységből nincsen kiút és nincsen menekvés.

Beljebb a városban sok a magyar iparos és sok közötté az önálló is. De ez a munkás, és derék réteg osztályöntudatra ébredt és annak minden erejével igyekszik menekülni a szegénység és megvetettség bélyegétől és foltjától: a magyarságtól. A cégtáblákon román nevek állanak rítkító betűkkel festve. Szabó Györgyből—George Sabau, Kissből—Chis, Nagyból—Naghi lesz és ha a nevet nem lehet románosítani, akkor keresztnévből formálnak román nevet és így lesz Géczy Istvánból Stefanescu Stefan. És mégis ez az iparosréteg az, amely fenntartja a magyarságot a Regátban. Ez az a réteg, amely még áldoz az egyházra, a pusztuló magyarság utolsó mentsvására. Az ő soraikból jut presbiterre, gondnokra és templomba járó hívőre. De a szociális emelkedés a románságba torkollik és nagy a bátor-

sága annak, aki mégis magyar marad. Mégis sokan maradnak azok.

Néhány ezer intellektuel magyar is él a Regátban. Mérnök, orvos, ügyvéd, kereskedő, vállalkozó. Ezek törődnek a legkevesebbet népükkel, holott vezetői és istápolói kellene, hogy legyenek. Az amerikai ütemben rohanó élet magával ragadja őket, mind gyorsan akar meggazdagodni, hogy azután hazatérjen és a hazai rögön kezdjen új és tiszta életet. Mert az élet beszenyveződik odalent! Más az erkölcs, más a mentalitás, más a munka és más a pénzszerzés módja. Néhányan közülük nemes példával járnak elől, áldoznak és dolgoznak, de követőjük kevés akad. Szétesett, önző, rideg társadalom!

Így bontakozik ki az idegen előtt a regáti magyarságképe. Döbbenetesebb, ijesztőbb és ... szégyenteljesebb benyomást soha semmi nem gyakorolt rám. Soha-soha nem felejttem el annak a kálvinista papnak az arcát, akitől információt kértem a regáti magyar viszonyokra nézve. Erdélyből utasítottak hozzá. Ő ennek a kérdésnek legjobb ismerője de egyúttal igazi apostola és harcosa is.

— Mit akar tőlem, szerkesztő úr? Hagyjon békén, nin-J csen nekem érkezésem arra, hogy a magunk nyomorúságával szórakoztassam az urakat!

Amikor a szokatlan fogadtatástól megdöbben arcomat látta, megenyhült egy kisé.

— Kérem annyian jártak már nálam. Eleinte azt hittem munkát végzek és kötelességet. Elvittem őket magammal és megmutattam nekik mindent. Órákon át magyaráztam. Aztán legtöbbször néhány nagyképu és ostoba tanácsot adott és még annyi fáradságot is sajnált, hogy egyetlen cikket írjon rólunk. Hígyje el szerkesztő úr, mi nem vagyunk »szenzáció« a maguk számára! Nem törődik mivelünk az Úristenen kívül senki és odafent talán azt sem tudják, hogy a világon vagyunk...

A szikár, aszkétaarcú protestáns pap lassan tűzbe jött. Lázás szavakkal beszélt az elesett népről, amelyen nem tud segíteni, eredendő ősi magyar bűnökről, pusztulásról és épí-

tésről. A feje felett kis fekete kartontáblán ezüstösen világitottak Máté evangélista szavai:

— Vigyázzatok és imádkozzatok!

Ennek a papnak a szavaiból értettem meg, hogy miért tudják prédikátorok az életüket feláldozni, hogy milyen méretetlen ereje van a hitnek, hogy mit jelent az a Magyarországon alig ismert szó, hogy: szórványmisszió!

Magyar római katolikus egyházi élet nincsen a Regátban. Hatvan-hetvenezer regáti katolikus magyar számára csak Bukarest egyetlen templomában tartanak magyar *istentiszteletet* Cisar érsek meg akarja teremteni a román római katolikus egyházat.

Pedig a békevilágban a katolikus volt a legerősebb magyar egyház Romániában. A reformátusoknak nyolc egyházközsége és hatvan szórványa van. Az 51.000 főnyi reformátusság lelki gondozását 11 lelkész kellene elvégezze. De a reformátusság megoszlik egész Óromániában. Sokszáz kilométer választja el egymástól a kis csoportokban, vagy magánosan élő reformátusokat. Csak Bukarest területe 130 négyzetkilométer és 2600 utcája van. Bejelentőhivatala nincsen és így az eklézsia csak azokról tud, akik maguk jelentenek. Az evangélikusok még gyengébb helyzetben vannak. A regáti református gyülekezetet 1921-ben az erdélyi egyházkerülethez csatolták, megszüntették missziójellegét és egyházközségnek nyilvánították. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy a regáti egyházközségeknek sajátmagukat kell el- és fenntartani ok, iskolákkal, templomokkal, tanítókkal és lelkészekkel egyetemben. Azelőtt a regáti misszió közvetlenül a magyarországi református egyházközség egyetemes konventje alá tartozott és mint az ország egyetemes egyházának külmissziója volt nyilvántartva. A konvent viselte az összes költségeket és ennek az egykori gondoskodásnak köszönhető, hogy a regáti egyházközség még egyáltalán fenn tudja magát tartani.

De a békeidők négy iskoláját ma már csak egyetlen egy pótolja, holott a hívők száma azóta sokszorosára emelkedett. A kültelekről ócska gépkocsin hozták be egy időben a gyermekeket, de ezt is be kellett szüntetni, mert a nafta

hazájában nincsen benzinre pénz. ötezer regáti református gyermek közül mindössze ötszázat sikerül magyar (?) iskolába járatni, ahol azonban legalább az anyanyelvet megtanulhatja. Négyezeröttszáz magyar iskolásgyerek a teljes elrománosodás örvényébe került. Még Lajcsinak, Sanyinak, Jancsinak hívják őket, de már nem tudnak magyarul. Egy-két szó csendül még a lelkünkben az anyanyelvből. Az Erdélyből levándorolt szülők gyermekei menthetetlenül elrománosodnak. Pedig csak pénz kérdése az egész. Kultúrházra, körre, egyesületre, iskolára, segítségére.

De csak Máté evangélista szavai örködnek felettünk!

— Vigyázatok és imádkoztatok!

GYERMEKEK A FERGETEGBEN

„S a rossz úton, mert minden ellovan,
Felüti néha fejét a lovam
És megkérdi, míg szép feje kigyúl:
Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?”

(ADY)

Azt a nemzedéket, amelyet Szekfü Gyula »utánunk következőknek« nevezett és amely ma már a férfikor küszöbét átlépve, lassan deresedő halántékkal kezdi átvenni a nemzet és országvezetés súlyos terhét és feladatát, csak halvány gyermeki emlékek fűzik a béke korához. A gyermekkor emlékei mindig hófehérek. Derű, kacagás, gondtalanság az, amit a békevilág emlékezőként hagyott ennek a nemzedéknek a lelkében.

Az első nagy, szörnyűségesen nagy élmény számára a háború volt. Ki nem kísért ki közülük apát, vagy bátyát, a felvirágozott vonathoz, amely harsogó zeneszó mellett gördült ki az állomásokról, hogy aztán rövidesen sóhajtozó és véres hősökkel térjen vissza oda. Hősökkel, akik üres szemekkel és sápadtan bámultak a semmibe, amely tele volt számukra irtózásokkal.

A háborút ez a nemzedék az anyái könnyén, a kenyérjegyen, a szénszűneten, a koplaláson és síráson ke-

resztül ismerte meg. A többi megismerés csak mítosz volt számára, a hősiesség mítosza, telve csodálatos kalandokkal és csodálatos cselekedetekkel. Mohón itta magába ez a nemzedék a háborút és pillanatig sem gondolt arra, hogy a háború pusztulást, halált jelent és vereséget jelenthet. Csak akkor szorult össze a torkuk a háború gyermekeinek, ha az elesettek listáján futtatták végig az ujjukat — nincsen-e közöttük apa, vagy testvér. Soké közötté volt. De az apa hősi halott volt és a hősi halott fiának nagy tisztelet járt ki akkorig.

Az összeomlás ennek a nemzedéknek a sorsára volt a legdőntőbb hatása. Akkor még nem tudott önálló ítéleteket alkotni és nem volt sem¹ az életről, melyet élt és a világról, amelyben élni kényszerült, maga alkotta képe. Ezeket átvette az idősebbektől, az apáktól és tanítóktól és a fennálló rendet egyedül üdvösnek, rendíthetetlennek és igaznak ítélte meg, mert mást el sem tudott képzelni. A nemzeti érzést a kiegyezés utáni kor fellengős és habzósájú modorában, gyermekversikéken keresztül kezdték beléoltani. A középiskolák is óva-óvták az ifjúságot attól, hogy reális történeleimés nemzetszemlélethez jusson. Mindezt az irrealitást fokozta az a nacionalizmusában és patriotizmusában túlhangos, neofita városi középosztály, amely frissen felvett magyarságát úton-útfélen igyekezett világgá harsogni, hazaárulónak kiáltva ki mindenkit, aki a magyar életet egyes vonatkozásaiban kritizálni, vagy éppen ostorozni merte. Így hallgattak Széchenyiről, így került indexre Ady Endre, így voltak hamis glóriát Kossuth feje köré, így nem értették meg Rákóczi magyarságát.

Az összeomlás mindezek következtében olyan maradéktalan pusztulást jelentett e nemzedék számára, hogy az minden életalaptól megfosztottnak és sarkaiból kivetettnek érezte magát. Minden amiben addig hitt, tökéletesen és maradéktalanul semmivé lett. Elveszett az ország, lehullott a korona, odalett a dicsőség felbomlott a hadsereg, a rend, a társadalom, az apák kezéből kihullott a vezetés, tanácstalan és útalan volt mindenki. Kisebb-nagyobb becstelenségek, áruháások és gyávaságok habzóttak az élet felszínén és akiben

volt erő és erkölcsi bátorság a cselekedetre, az az összeomlás borzalmas kataklizmájában nem tudott mit cselekedni. A fekete és rózsaszín messzianizmus lett úrrá a lelkek felett és míg egyesek halálmadarakként járták ismerőseiket, hirdetve a »soha többé«-t, mások fontoskodva lopóztak házról-házra és közölték »pontos értesüléseiket« a titokban már újból felszerelt magyar hadseregről, amely ezen és ezen a napon és órában fog bevonulni a városba, mások Wilson személyes látogatását harangozták be, mert az elnök a helyszínen akar érvényt szerezni pontjainak, ismét mások a románok önkéntes kivonulását hirdették egyenesen »az antanttól« kapott értesüléseik alapján. És voltak, akik éltették a kommunizmust, mint a jövő boldogító életformáját, voltak, akik örvendeztek a király menekülése felett, mások »inkább halál, mint változás« jelszavát kiáltották, de végeredményben senki sem tudta, hogy mi van, senki sem csinált semmit, de mindenki tudott valamit, amit mások csinálnak.

Közben a kiéhezett és rongyos román hadsereg megszállta egész Erdélyt, majd bevonult Budapestre és kifosztotta az országot. A politikusok teljesen tehetetlenek voltak. Pestre szaladtak, vagy Szegedre, de legtöbbje meghúzta magát négy fal között. A hatalom gyakorlását mindenütt románok vették át, katonák és kétes polgári elemek, akik ijesztően gyorsan lettek románokká. De Erdély legtöbb helyén már régen előkészítették a hatalom átvételét, már régen ki voltak osztva a szerepek és a magyarság csak akkor döbbennt rá az évek óta folyó ördögien ügyes készülődésre, amikor már minden későn volt. A bécsi, aradi és szegedi eseményekről Erdélyben úgyszólván semmit sem tudtak. Menekülők hoztak csak egymással merőben ellenkező híreket. A káosz tökéletes volt és a régi Magyarország minden bűne és minden hiányossága ezerszeresen bosszulta meg magát.

Hogy a bekövetkezett eseményeket meg lehetett-e volna akadályozni, azt ma — amikor még nem állanak rendelkezésre megfelelő dokumentumok — nemi lehet megállapítani. De bizonyos, hogy ha a magyar középosztály egységesebb, öntudatosabb és a világ valamint a maga dolgai felől tájékozottabb lett volna, nem kellett volna akkora veszteségeket elszenvedni, mint amekkorákat a magyarság ezekben az időkben elszenvedett. Igaz, hogy a rohanó események egyik

nagy meglepetést és csalódást a másik után hozták és rendkívüli képességekre lett volna szükség, hogy bárki eredménnyel kísérelje akkoriban meg a szembeszállást velük,

A helyzetet talán jellemezni fogja, ha röviden ide iktatjuk azokat a legkimagaslóbb eseményeket, amelyek Erdélyben az összeomlástól, a trianoni szerződés aláírásáig történtek. Ezekből is világosan kitűnik, hogy a »politizálás« lehetőségeinek ideje lejárt és csak a nagyobb erő parancsolt. A magyarság ezekben az időkben minden erőnek hijján volt.

1918 október 31-én Kolozsvárt is kitört a forradalom. Másnap, november 1-én megalakult az Országos Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottsága, Apáthy István elnöklétével. A Bizottság tagjai a függetlenségi és baloldali pártok soraiból kerültek ki. November 22-én ugyancsak Kolozsvárt alakult meg az Erdélyi Székely Nemzeti Tanács, Sándor József elnöklésével. December 1-én a románok Gyulafehérvárt megtartják nemzeti gyűlésüket, amelyben kimondják Erdély egyesülését a román királysággal és meghozzák híres rezolúcióikat. Ugyanezen a napon Kolozsvárt megalakul a Székely Hadosztály. December 2-án Gyulafehérváron megalakul a Consiliul Dirigent, a Román Nemzeti Tanács, Maniuf Gyula elnöklétével. December 7-én Apáthy Istvánt a budapesti kormány megbízza a keletmagyarországi fő kormánybiztossággal, de Károlyi Mihály nem ad teljhatalmat számára. Közben a román csapatok folytatják előnyomulásukat. December 22-én a magyarság nagygyűlést tart Kolozsvárt, amelyen a világ népeihez fordulva, önrendelkezést követel. Két nappal később, december 24-én a román csapatok Gherescu tábornok parancsnoksága alatt megszállják Kolozsvárt. December 30-án a román hivatalos lapban megjelenik I. Ferdinánd király dekrétuma, amely a román királysághoz csatolja Erdélyt.

1918 január 8-án a szász népszervezet kibővített központi választmánya kimondja, hogy a szászok Romániához kívánnak tartozni. A szászok állásfoglalása villámcsapásként érte a magyarságot. Megindultak a tanácskozások a Román Nemzeti Kormányzótanáccsal, amely Erdélyben ideiglenes kor-

mányjelleggel bír, de nemi sikerült eredményt elérni. Közben a románok elveszik a magyar közintézményeket, bezárják az egyetemet és a színházat, országszerte ostromállapot és előzetes cenzúra van, rémhírek keringenek román katonák fosztogatásairól és kegyetlenkedéseikről, kényszerbérletbe adlak a magyar birtokokat, kiveszik az esküt a tisztviselőktől és kidobják az állásából azt, aki megtagadja. Augusztus 10-én a bánági svábság óriási lelkesedéssel lezajlott gyűlésén kimondja, hogy Romániához kíván tartozni. November 6-án a Sachsentag, miután fordulattól már nem kellett tartania, jóváhagyja a január 8-án Medgyesen hozott határozatokat. December 9-én Vaida-Voivod Sándor miniszterelnök megbízásából Coanda tábornok Parisban aláírja a kisebbségi szerződést, de a magyarok erről csak 1920 augusztus 19-én vehetnek hivatalosan tudomást, amikor megengedik a szerződés magyar nyelven való ismertetését.

1920 január 1-én szabadlábba helyezik az 1919 január 17-én letartóztatott Apáthy Istvánt. A király két ízben is látogatást tesz Erdélyben. Április 6-án a hadbíróság Temesváron letárgyalja a híres levante pert, amely a túlnyomó részt kiskorú vádlottak súlyos büntetésével végződött. Közben balkáni módszerekkel és irtózatok korrupcióval folyik a még meg sem szavazott törvény alapján a földosztás. A májusi választásokon a magyarság nem vesz részt. Teljes a kiszolgáltatottság. Június 1-én a trianoni palotában a magyar békedelegáció aláírja a békediktátumot. Erdélyben Románia az úr.

Az így, hirtelen kiragadott események talán világosan jellemzik azt a léggörc, amelyben az összeomlást követő első két esztendőben az erdélyi magyarság élt. A fiatal nemzedék az idősebbekkel együtt kábultan zuhant a káoszbba és valamilyen kiutat keresett. Talán nem volt magyar ember, Erdélyben, aki az eseményeket a maguk teljes súlyában felfogta és valóságukban hitt volna. Az a szellemiség, amely a ferencjózsefi aranykorban uralta az embereket, egyszerűen képtelen volt a valóságok felismerésére, és ami történni, azt csak szörnyű igazságtalanságként volt képes felfogni, amely nem tarthat sokáig. Az erdélyi románság öntudatos fellépése, majd a szászok határozata, amelyet másfél évvel a békekötés előtt

hoztak és amelyet a magyarság teljes joggal hazaárulásnak minősített, ébresztette első ízben a tragédia tudatára az embereket. Nemcsak a háborút veszítették el, hanem elvesztették az országot is és cserben hagytak mindazok által, akik hűségére számítottak. Az embereken, a kétségbeesés és az elkeseredés vett erőt. Fantasztikus tervek kavargtak a levegőben, mint »egyedüli megoldások«. A fegyveres felkelés, forradalom szítása, a kommunizmushoz való csatlakozás, az antant befolyásolása a legképtelenebb utakon és módokon, a magyar követelések óriási méretű propagálása ... mind-mind tervek voltak, amelyek néha csak órákig éltek, de állandó izgalomban és idegfeszültségben tartották az embereket. — Mindenki hitt valamiben, mert hinnie kellett, ha a tébolyt el akarta kerülni. És mindezek tetejébe a szörnyű, önmarcangoló kérdés... miért? Miért a magyarságnak kell a szörnyű kálváriát, a szörnyű megcsonkítást elszenvednie egy háborúért, amely nem hozhatott számára gyümölcsöket, amelyet idegen monarchikus érdekekért vívott.

A legifjabb nemzedék hihetetlenül finoman reagált. Az internátusok diákszobáiban éppen úgy főzték a titkos terveket, mint a felnőttek romantikus összejövetelein. A fiatalság mérhetetlen és csorbíthatatlan önbizalmával ezek a gyermekek úgy vélték, hogy amit a felnőttek nem tudnak megtenni, azt ők hajtják végre. A gyermekek keresztes hadjáratának eszméje óriásivá nőtt a lelkükben és a mesék miszticizmusával hittek a maguk küldetésében. Az események mély sebeket szakítottak a lelkükben, amelyek talán sohasem gyógyulnak be.

A legnagyobb szabású ilyen terv Temesváron született meg, amely a szomorú emlékezetű leventeperben ért véget. Néhány lelkiismeretlen fantasztá vezetésével diágyerekek tömörültek titkos alakulatba, amelynek az volt a célja, hogy fegyvert szerezve, a kívülről várt magyar támadással egyidőben zavart keltenek a városban, vagy ha a román csapatok harc nélkül vonulnának ki, akkor őt tartják fenn a rendet a magyar hadsereg bevonulásáig. Az ügy természetesen kipattant és a hatóságok összefogdosták a gyermekeket, akik közül a legidősebbek sem töltötték be a tizennyolcadik évüket. Hónapokig voltak ezek a fiúk letartóztatásban és közben a legbrutálisabban bántak velük. A főbb vezetőket naponta elverték és a bikacsök, revolveragy és puskatus állandóan

zuhogott a szerencsétlen gyermekemberek testén. A hadbíróság több halálos ítéletet hozott, az elítélteket azonban kicserélték magyarországi román foglyokkal. De bármennyire esztelen és rosszul szervezett, mégis csak tett és hősi tett volt az, amit ezek az ifjak végrehajtottak és a fogság szenvedéseit olyan férfias hősiességgel viselték, hogy a románokban is tisztelet ébredt irántuk és végül már emberségesebben bántak velük.

A fiatalok kis universumában: az iskolában a bomlás nagy eseményei talán még leplezetlenebbül és brutálisabban de mindenestre a lelkeket jobban átformálóan robbantak ki, mint a felnőttek világában. A béke és a háború éveiben még a legvegyesebben lakott vidéken sem igen fordult elő nemzetiségi, vagy vallási villongás a diákok között. A helyzet az első román betörés alkalmával változott meg. A magyarok, román társaik szemére vetették az árulást, amelyet Románia a Monarchiával szemben elkövetett és csúfos véget jósoltak a román hadseregnek; míg a románok, hogy visszavágyjanak, a nagyromán törekvéseket kezdték emlegetni, amelyek szerintük rövidesen meg is valósulnak. Komolyabb összetűzésre azonban sehol sem került sor, sőt amikor a román csapatokat kiverték az országból és a központi hatalmak seregei Bukarestet is elfoglalták, a magyar fiúk megelégedtek azzal, hogy gúnyos megjegyzéseket tegyenek a röviddel előbb még fenhéjázó román társaikra. De a gúnyban már több volt a sajnálkozás a románok szégyene felett, hogy oly nevetségessé tették magukat. De amikor a második román invázió megtörtént és a román csapatok birtokukba vették Erdélyt, sőt bevonultak Budapestre is, az addig sötét arccal félrehúzódo román diákok kerekedtek ismét felül. Sok csúf jelenet játszódott le akkoriban az erdélyi iskolák falai között, de talán a románok mentségére hozható fel az a körülmény, hogy a magyarban nemcsak ellenséget láttak, hanem társadalmilag és anyagiilag is fölöttük állót. A »bocskoros oláh« szemével látták az »urat« és így többszörösen édes volt számukra a megalázás bosszúját gyakorolni. De röviddel a román csapatok bevonulása után a román fiúk kimaradtak az iskolákból és az újonnan felállított román iskolákba» iratkoztak át, ahol ele-

jétől fogva minden tárgyat románul tanítottak. Ezzel megnyílt a szakadék a két nemzet fiai között, amelyet mind a mai napig nem sikerült betemetni és kérdés, sikerül-e valaha is. A románok kivonulása az iskolákból azonban természetes folyamat volt és mindenki magától értetődőnek vette, éppen úgy, mint azt, hogy a konfiskált állami iskolák magyar diákjai felekezeti iskolákba iratkoztak át. Így megszakadtak a gyermekbarátságok és azok megszakadása kitörölhetetlen nyomokat hagy az emberi lélekben. Megszakadtak, mert a barátok és pajtások különböző nemzetek fiai voltak. Sokkal súlyosabb következményekkel járt azonban a fiatal magyar nemzedék lelki fejlődésére nézve a németség és a zsidóság magatartása.

A liberális nemzetszemlélet, amelyet ennek a nemzedéknek a lelkébe már a gyermekkor küszöbért oltottak, a magyar nemzetiséget mindenek fölé emelte, és abban a hiszemben volt, hogy a »másajkú magyarok« meghatározása fedi a valóságokat és tényeket. A medgyesi határozatok óriási meglepetést és kiábrándulást keltettek. Senki sem hitte volna valaha is, hogy a szászság még a békeszerződések aláírása, tehát az előtt, hogy Románia de jure megalakult volna, hűségnyilatkozatot tesz az új államhatalom felé és kinyilatkoztatja akaratát, hogy kívánja az új impériumot. A XIX. század közepe táján és az unió, valamint a szász önkormányzat és univerzitás körül dúlt összeütközésekre alig emlékezett valaki, és azokról a fiatal nemzedéknek — az oktatási rendszer jóvoltából — halvány fogalma sem volt. A századfordulótól kezdve a szászoknak semmi panaszuk sem volt és teljes szabadsággal élték nemzeti életüket a magyar állam szuverenitásának maradéktalan élvezete mellett.

Dramába illő téma megírni azt a mélységes megdöbbenést és felháborodást, az árulás felett érzett megvetést, melylyel a magyar diákok fogadták német társaikat a nagy színváltás után. A szászok azonban; a svábokkal együtt hangosan kezdtek agitálni Magyarországot és a magyarság ellen és példátlan elnyomásról panaszkodtak, amiben a magyar uralom alatt volt részük. Nem kis mértékben járultak így hozzá Erdély és ezzel Magyarország sorsának a beteljesedéséhez. A német diákok természetesen még apáiknál is hangosabban

adtak kifejezést azoknak a nézeteknek, amelyekkel otthon megismerkedtek. Előfordult, hogy olyan német eredetű ember, aki a háború utolsó évének március idusán vezérszónok volt és kijelentette, hogy életének egyetlen szégyenfoltja, hogy sváb szülőktől származik, kiállt a nagyközönség elé és bele-rúgott abba a magyarságba, amelyet az előző évben még harsogó szavakkal a saját nemzetének ismert el.

Hasonlóképen viselkedtek a zsidók is. Igaz, hogy a magyarságtól való elfordulásuk körül nagy szerepet játszottak a kommun utáni magyarországi viszonyok, de tény az is, hogy nem voltak hajlandóak elismerni, hogy a »fehér terroret« vörös rémuralom előzte meg, amelyben zsidók vitték a vezetőserepet és zsidók voltak az irányítói annak a »magyar« politikának, amely az ország összeomlásához vezetett. Az erdélyi zsidók tömegesen csatlakoztak a cionista mozgalomhoz, külön nemzetiségnek vallották magukat és hosszú éveken át nyílt ellenségei voltak a »reakció« magyaroknak. A hangulatot rontották a Romániába menekült magyarországi zsidó emigránsok, akik bevették magukat a sajtóba és mind-azokba a pozíciókba, ahonnan Magyarország ellen agitálni, a magyarságot destruálni és dezavualni lehetett. Azok a tényleg magyar érzésű zsidók, akik akkor és részben azóta is kitartottak magyarságuk mellett, a kettős kisebbségi sors terhére cipelve, súlyos támadásoknak voltak kitéve saját fajtestvéreik részéről is. A románok örömmel ismerték el a zsidókat külön nemzetiségnek, hiszen ezzel a magyarság számarányát ronthatták és azokat is zsidó nemzetiségűeknek minősítették, akik kitartottak magyarságuk mellett. Külön liceumokat állítottak fel a zsidó ifjak számára, akik ott héberül és románul tanultak. Teljes volt a szakadás.

Amikor a lapok hírül hozták, hogy a magyar delegáció Trianonban aláírta a békediktátumot, az erdélyi magyarság már tudta, hogy végzetesen és iszonyatosan egyedül maradt. Apák és fiúk más és más utakon indultak el, felfedezni ezt az országot, amelyet immár hazájuknak kellett tekintsenek, hogy útjuk egyszer később mégis találkozzék.

AZ ARÉNÁBAN

„Más országokban azt az embert aki hazájának szolgál, egyszerűen becsületes embernek tartják; nálunk hősnak, vagy szentnek kell lennie.”

(SZÉCHENYI)

A román kormány hivatalos lapja, a Monitorul Oficial 136. Számában, 1920. szeptember 21-én, a 3702.f számú királyi dekrétumot közölte, kihirdetve a trianoni békeszerződést, amelyet a szenátus augusztus 17-én, a képviselőház pedig augusztus 26-án ratifikált. A magyarság ebben a törvényhozásban még nem volt képviselve, mert sem az 1919. november 2. és 8. közötti, sem az 1920. június 3. és 7. között tartott választásokon nem vett részt és így a választói névjegyzékeit a magyarság mellőzéséve! állították össze.

A trianoni szerződés aláírása és ratifikálása után a helyzet gyökeresen megváltozott. A Romániába került magyarság nem folytathatott tovább passzív rezisztenciát. A »megszállás« de jure megszűnt és a magyarok Nagyrománia állampolgárai lettek, aminek következtében állampolgári és ezenfelül kisebbségi jogok illették meg őket. Meg volt tehát adva a mód arra, hogy a magyarság a jog és alkotmány eszközeivel harcoljon igazáért.

A parlamentáris és demokratikus Romániában a jogi harc

kilátásokkal biztatott és az a nemzedék, amely akkor vezetője lett a magyar kisebbségnek, jogi és közjogi harcokban nevelkedett és jogállamban élve megszokta és másképen nem is tudta elképzelni, mint, hogy az ilyen küzdelem sikerre vezet, ha azt az igazság és jogszerűség eszközeivel vívják meg, az igazságtalansággal és a jogtalansággal szemben. 3e kell tehát kapcsolódni az államéletbe és törvényes utakon kell a magyarságot megillető jogokat biztosítani, — volt akkor a jelszó, amely húsz éven keresztül jelszava maradt a magyarságnak.

Ilyen körülmények között már 1920 december 5-én elhatározta a magyarság, hogy a politikai aktivitás terére lép, és a harc megszervezésére Kolozsvárt ötös bizottságot küldött ki, amelynek tagjai Grandpierre Emil, Paál Árpád, Róth Hugó, a kolozsvári ügyvédi kamara utolsó magyar ügyésze, Sándor József és Zágoni István hírlapíró voltak. Az ötös bizottság munkájának eredményeképpen a vezetők 1921. január 9-én Kolozsvárt, a katolikus gimnázium dísztermében összejöttek és Sándor József elnöklésével elhatározták a magyarság politikai megszervezését.

Igen súlyosan merült fel a kérdés, hogy melyik lenne a legalkalmasabb formája a politikai szervezetnek. Annak ellenére, hogy a régi magyar párttagozódás szelleme még erősen kísértett, a vezetők felismerték annak szükségét, hogy a romániai magyarság számára olyan szervezetet; kell felépíteni, amely annak egyetemét képviseli és amelyben minden romániai magyar helyet foglalhat. Így merült fel rögtön a Magyar Szövetség gondolata, de a Szövetség megalakulására csak július 6-án kerülhetett sor. A Szövetség elnökévé Jósika Sámuel bárót, a magyar felsőház utolsó elnökét, titkárává pedig Kós Károlyt választották. Ezt megelőzően azonban Kós Károly, aki már akkor is népi és transylván politikát hirdetett, Bánffyhyadon, hatalmas népgyűlés keretében, megalakította a Magyar Néppártot, amely Kecskeméthy Istvánt választotta elnökévé. A Néppárt megalakulása volt az első lépés a politikai aktivitás terén.

A Magyar Szövetség, a kolozsvári Unió szabadkőműves páholy helyiségében 1921. augusztus 15-én kezdte meg működését. A románok azonban nemi jó szemmel nézték a nemzeti alapon történő szervezkedést, egyrészt, mert tisztában

voltak azzal, hogy egy ilyen szövetség ereje lényegesen nagyobb, mint bármely politikai párté; másrészt, mert nem akarták, hogy a »román nemzetállam« oszthatatlanságát nemzetiségi alapon történő szervezkedések bontsák meg. Az ilyen irányú törekvéseknek főleg a magyarokkal szemben később is mindig útját vágták. Az első alkalmat felhasználva, Metheis kolozsvári prefektus már október 30-án felfüggesztette a Szövetség működését. Különböző kilincselések következtek ezután, melyek közel egy évig tartottak, de nem vezettek eredményre. December végén ugyan a Take Jonescu kormány ugyan újból engedélyezte a Szövetség működését és a hatóságok január 31-én tudomásul is vették a december 28-án érkezett távirati utasítást és visszaadták a Szövetség helyiségét és irattárát. 1922 október 28-án azonban a Bratianu kormány végleg betiltja a Szövetség működését.

Közben 1922. február 12-én a kolozsvári Redoute nagytermében Ferencz József unitárius püspök elnöklésével megalakult a Magyar Nemzeti Párt. Február elején a kormány választásokat írt ki, de a benyújtott 38 magyar ajánlás közül 34-et a legtörvénytelenebb kifogásokkal visszautasítottak. A március elején tartott törvényhatósági választásokon ennek ellenére sikerült hat mandátumot szerezni, amely szám a későbbi, időközi választások során gyarapodott. Április 10-én Bernády György nagy beszédet mondott a kamarában és kijelentette, hogy »a magyarság beletörődött abba, hogy örök időkre Nagyromániához kell tartoznia. Ennek ellenében azonban követeli a tárgyalások felvételét a magyarság vezetőivel, problémáinak megoldása érdekében.«

Ebben az időben a magyarság érdekeit a Magyar Szövetség és két párt: a Magyar Nemzeti Párt és Magyar Néppárt képviselte. A Magyar Szövetség' a romániai magyar kisebbség népi szuverenitásának volt letéteményese és csúszszervezete és mint ilyennek, a két párt között a kiegyenlítés szerepét kellett volna betöltenie. A Szövetség október 28-án történt végleges feloszlata azonban ezt a politikai elképzelést lehetetlenné tette és új megoldást kellett keresni. A feloszlátás napján a két párt vezetői tanácskozára ültek össze és létrejött közöttük a megegyezés az egyesülésre. Két hónap-

pal később a megegyezést végrehajtották és a kolozsvári iparosegyelet dísztermében a Néppárt és a Nemzeti Párt összeolvadásával megalakult az Országos Magyar Párt, amely első elnökévé báró Jósika Sámuelt választotta. A román bomlasztó törekvések így meghiúsultak a magyarság összetartásán és erős politikai érzéken és sikerült a nemzeti alapon tiltott szervezkedést politikai síkon megvalósítani.

Báró Jósika Sámuel azonban rövidesen — 1923 július 3-án — meghalt. Utódjául a párt Ugrón Istvánt választotta meg 1924. december 14-én, aki addig helyettes elnöki minőségben vezette a párt ügyeit. Helyettes elnök gróf Bethlen György lett. Ugron István azonban a csúcsai paktum felmondása miatt 1926. április 1-én lemondott és a párt nagygyűlése október 10-én gróf Bethlen Györgyöt választotta elnökévé, aki ezt a tiszteket tizenkét éven át, a párt feloszlataáig, betöltötte.

Gróf Bethlen György elnökké választásával új korszak nyílt meg a romániai magyarság életében. Az első esztendőök bizonytalanságai lassanként megszűntek, a magyarság tisztába jött helyzetével és erejével és megindult azon az egyenes úton, amelyen haladva minden lépés áldozatba és megpróbáltatásba került, de amely végül" is elvezetett ahhoz a magyar egységhez és öntudathoz, amely egyre több sikerrel állja a harcot az ellenséges többségi akarattal szemben. A Magyar Szövetség, amely a nemzetközi jogrend alapján a magyarságot megillető csúcsszervezet és ezzel a népkisebbség univerzitása lett volna, nem valósulhatott meg a románok ellenállása miatt, az Országos Magyar Párt azonban, amely de jure ugyan csak politikai párt volt, de facto betöltötte a Magyar Szövetség feladatait.

Az impériumváltozás után azonnal megindult rendszeretlen kisebbségüldözés rövidesen rendszerré vált és azt a románok szervezett eszközökkel folytatták. Bratianu Jonel — aki a román történelem kétségkívül egyik legzseniálisabb alakja, — kérlelhetetlenül végezte azt a munkát, amely a nemzeti Nagyrománia alapjait rakta le. Az 1923. évi alkotmány losztatlan nemzetállamnak mondotta ki Nagyromániát, és a (kisebbségi szerződés rendelkezéseit semmibe sem véve, — egyetlen szóval sem emlékezett meg arról, hogy Romániában

kisebbségek is élnek, akiket speciális jogok illetnek meg, holott azok lélekszáma a lakosság harminc százalékát teszi ki. Ez az alkotmány megadta a lehetőséget, hogy egyre nagyobb mértékben és egyre leplezetlenebből építsék fel a román nemzetállamot, hogy azután az 1938. évi alkotmány nyíltan kimondja a román faj szupremáciáját minden téren.

Amikor a romániai magyarság három évi passzivitás után megkezdte a politikai küzdelmet, már óriási volt a vagyoni és szellemi állagában végzett pusztítás. A románok, mint hódítók viselkedtek és a laza, korrupt közigazgatási rendszer, szuverén hatáskörrel, vidéki kiskirályokra bízta az ügyek intézését, akik első feladatukul a kisebbségek üldözését tűzték ki maguk elé.

Hosszadalmas és talán felesleges volna e helyütt részletesen ismertetni ezt a kisebbségellenes hadjáratot, hiszen annak anyaga valóságos könyvtárt tesz ki és ezért talán inkább csak az »eredmények« vizsgálatára szorítkozzunk.

A romániai magyarság rövidesen megbizonyosodott afelől, hogy a románok szemében mindazok¹ a szerződések, melyek köteleességet rónak rájuk, nem jelentenek egyebet papirrongyoknál, míg ezzel szemben szentek; és sérthetetlenek mindazok, amelyek javukat szolgálják. A trianoni szerződés idevágó és a kisebbségi szerződés pontjai soha, egyetlen pillanatra sem voltak érvényben Romániában. A magyarságnak nem engedték meg a nemzetiségi! alapon történő szervezkedést és politikai pártba kényszerítették. A prémios választói rendszer, amelynek lényege az, hogy a tiszta aránylagosság szerint kijáró mandátumok felét, annak a pártnak adományozza, amely eléri az összes szavazatok számának negyven százalékát, — amelyet bármelyik kormányon levő párt könnyen megszerezhetett, — a többi párt számára állandó súlyos veszteséget jelentett, de katasztrófálisan nyilvánult meg a kisebbségi pártoknál, amelyek kénytelenek voltak az őket számarányuknál fogva megillető mandátumoknál lényegesen kevessebbel beérni. Erdélyben természetesen a magyarsággal szemben érvényesült ennek a választói; rendszernek minden »előnye« és a magyarság, egy-két esettől eltekintve, kénytelen volt állandóan az öt megillető mandátumok töredékével beérni.

A Bratianu Jonel által összehívott alkotmányozó nemzetgyűlés ilyen körülmények között majdnem teljesen románok-

ból állott és arra a nemzetiségek semmiféle befolyást nem gyakorolhattak. A kamarai választásoknál éppen úgy, mint a szenátusiaknál, vagy törvényhatóságiknál, állandóan a legpéldátlanabb módon tombolt a terror, és a korrupció, amely a csendőrség fegyverhasználatától kezdve, az urnák ellopásán keresztül a választási eredmény skrupulus nélküli meghamisításáig tartott. Aki egyetlen ilyen választást megélt Romániában az tisztában lehet azzal, hogy miképpen lehet megcsúfolni minden demokráciát, titkosságot és parlamentarizmust és miképpen lesz a demokráciából a valóságban diktatúra, (amelyet az elvek szegreakasztása mellett többséghez jutott réteg gyakorol, minden más akarattal és érdekléssel szemben. Ugyancsak rövidesen ráébredt a romániai magyarság arra is, hogy nem él jogállamban, ahol a törvény a hatalom fölött áll. A törvények egyszerű felrúgásával, kijátszásával, vagy frívol félremagyarázásával hajtották végre a román hatósági közegek az összes vagyoni kisajátításokat, elbocsátásokat, elkobzásokat és atrocitásokat. Az agrárreform célja Erdélyben a magyar birtokososztály tönkretétele és a román elem birtokfoglalása volt. Ezt a célt minden eszközzel szolgálták. A magánbirtokok mellett jogellenesen kisajátították az egyházi birtokokat, sőt a magyar telepések kisbirtokait is. Egymásután zárták be a magyar iskolákat és ahol más jogalap nem találtak, ott koholt irredenta vádak alapján fojtották meg a magyar oktatás lehetőségét. Máról-holnapra dobták ki »az esküt nem tett« tisztviselőket, hogy azután a megmaradtakat másfél évtizeddel később »a román nyelv nem tudása« címen tegyék kenyértelemné és földönfutóvá. Az egyesületi jog körmönfont szabályozásával az egyesületi életet teljesen megbénították és külön hatósági és kormányengedélyhez kötötték az egyesületek alapszabályszerű működését is. A régi gazdag erdélyi magyar egyesületek működését véglegesen, vagy legalább is hosszú időre beszüntették, vagyonukat elvették és helyiségeikbe román egyesületeket költöztettek. Új egyesületek alakítása lehetetlen volt. A megmaradt intézmények minden anyagi erő híján látszatéletet éltek, amely inkább a tetszhalálhoz, mint az élet valamilyen megnyilvánulásához hasonlított. Az egyházak vagyonukat veszítve, iskoláiktól megfosztva, terrorizált alsópapsággal és béklyóba vert kezű vezetőkkel a pusztta létért folytatnak elkeseredett

küzdelmet, önvédelmi lehetőségei a magyarságnak csak a párt keretein belül voltak megadva, de a románok itt is gondoskodtak arról, hogy azok ne vezethessenek eredményre.

Magyarország ebben az időben külpolitikailag teljesen izolálva, anyagi erejében megtörve, forradalmi rombolás után az országépítés mérhetetlenül súlyos feladata előtt állott. Az egyetlen, amit tehetett, az volt, hogy az utódállamokból menekülő magyarok számára otthont és kenyert nyújtott, abban a mértékben, amelyben módjában állott. A szociális problémák óriásiakká növekedtek és különösen az értelmiségi osztály szenvedett és vesztett felmérhetetlen. Az anyaország nem léphetett fel eréllyel az idegen impériumok alatt szenvedő magyarok érdekében. De a társadalom megmozdult. Gomba módra szaporodtak a különböző hazafias egyesületek, amelyek a magyar kérdés egyetlen megoldását a revízióban: Nagymagyarország in integrum visszaállításában látták és hirdették. De mintha ezzel be is érték volna és a »magát álomhajókon ringatni szerető Hunnia« népe ebben és csakis ebben látva megoldást és a régi szép idők visszatértét ... közben nem cselekedett jóformán semmit. Így a magyar revizionizmusnak ez a formája végeredményben többet ártott, mint használt az utódállamokbeli magyarságnak, mert a többségi népek fokozott gyűlöletét hívta ki ellenük.

Talán ma már végleg megállapíthatjuk, hogy a régi Európa teljesen megsemmisült és a népek annyit nyomnak a latban és annyit érnek el, amennyi a saját erejük. A jogra és igazságra való hivatkozás éppen úgy csődöt mondott, mint maga a jog és igazság fellegvára: a Népszövetség és a dolgozat az erősebb primitív, de annál hatásosabb jogán intézik. Kétségtelen, hogy a revíziós propaganda igen figyelemreméltó eredményeket ért el a magyar tragédiának a világ közvéleménye előtt való megismertetése terén, de hogy Magyarország ismét számottevő tényező Európában és hogy területileg megnagyobbodhatott, azaz a trianoni szerződés revízió alá vétetett, azt nem annyira a jog és igazság győzelmének, mint annak köszönhetjük, hogy Magyarországnak belsőleg sikerült megerősödni és hatalmas barátokra tett szert és így vitte győzelemre igazságát.

Amikor azonban az erdélyi magyarság nekivágott görögös útjának, Magyarországgal nem törődött senki sem. A kisantant vasgyűrűje úgy látszott, biztosítani tudja azt a rendet, amelyet Paris környékén agyaltak ki. A központi hatalmak megsemmisültek, és Genfben a győztes hatalmak diktáltak. A romániai magyarok tehát kívülről nem várhattak segítséget és az országban tehetetlenek voltak a hatalommal szemben.

Akik akkor harcba indultak, minden bizonnyal tudták, hogy a harcot a siker igen gyér kilátásával kell megvívniuk. Tudták, hogy a Magyar Párt alig számottevő tényező a román törvényhozásban, ahol hangját könnyű túlharsogni. Tudták, hogy sem Magyarországtól, sem pedig a »nemzetek ítélőszékétől« nincs mit várniok. Tudták, hogy a demokrácia és a parlamentarizmus tiszta eszközeivel kényszerülnek harcba egy hatalmas áldemokrácia és álparlamentarizmus ellen, amelynek hordozói minden erejükkel vesztükre törnek. Lehet, hogy hősiesség volt, amikor mégis vállalták a kisebbségi harcot. Az erdélyiek elhárították maguktól a hősiesség nimbuszát és azt mondták, hogy csak kötelességet teljesítettek. Lehet, hogy nem tehetek egyebet. Szükség, kényszer, parancs volt cselekedni és úgy cselekedni, ahogy cselekedtek. Lehet, hogy minden gáncsoskodóval és kritikussal szemben tényleg nem volt más út és nem volt más adottság, mint így harcolni, ilyen törekeny, gyenge és kilátástalan eszközökkel. Lehet, hogy nem is lett volna jó másképpen cselekedni.

Talán más módszerek és eszközök több eredményre vezettek volna. Rengeteg módszert és eszközt ajánlottak. De vájjon esetleg amit így gáton nyertek volna, nem veszítették volna a réven el? Lám mennyi »ha« és mennyi »volna« tornyosul, ha ehhez a kérdéshez nyulunk. — Bizonyos, hogy sok hibát követtek el a vezetők, lehet sok súlyos hibát. De bizonyos, hogy nem követtek el végzeteset. A kortárs talán csak ennyit állapíthat meg, és az utókor fogja elfogadni, vagy elvetni ezt a megállapítást. Mert valószínűtlen, hogy a magyarság bármilyen eszközökkel is megállíthatta volna a nagy román nacionalista törekvéseket. Nagyrománia túlságosan nagy és erős volt ahhoz, hogy megvalósítási kísérletét az erőszakon kívül bármivel megakadályozhatták volna. Ereve

pedig nem volt senkinek és legkevésbé volt a magyarságnak. Ezért cselekedtek úgy, ahogy cselekedni kénytelenek voltak. Talán csak az élő lelkiismeret megnyugtatósaért folytatták a harcot a parlamentben és az európai nyilvánosság, a nemzetek legmagasabb fóruma: a Nemzetek Szövetsége előtt. A tényleges eredmény, a részleteredmény igen kevés volt. De a végső eredmény jelentőségteljes, talán nyugodtan mondhatjuk: történelmi jelentőségű. Mert tegyük vizsgálat tárgyává, hogy a Magyar Párt mit ért el másfél évtizedes küzdelme során azonkívül, hogy mégis csak tudott segíteni egyeseken és sokakon, hogy mégis csak felszárított néhány könnyet, hogy adott egy keveset ott ahol adhatott, hogy vigasztalt, bátorított, egységei tartott, hogy hangot adott a követeléseknek, sérelmeknek, akarásoknak, hogy hitet csepegtetett a kételkedők és kétségbeesettek lelkébe. Hogy úgy, ahogy, kereteket tartott fenn, amelyeket jobb, vagy rosszabb időkben élő tartalommal lehetett megtölteni, ha minden hiba és gyengeség mellett mégis védelmezője, istápolója, legfőbb fóruma, képviselője tudott lenni a magyarságnak az a párt, amely talán sok helyen avított formákban, régen elhervadt attitűdökkel, a kelletténél talán merevebben, elzárkózottabban, kevésbé rugalmasan és néha és néhol eltunyultan, vagy öregesen is működött?

A romániai magyar politikai aktivitás első ideje úgy szólván kizáróan az önvédelemre és a helyzet megismerésére szorítkozott. Az önvédelmi harc ez első periódusában természetesen a legkülönbözőbb kísérletek történtek arra nézve, hogy miképpen lehetne azt a leghatályosabbá tenni. Az irredentizmus állandó vádja, amely magát a pártot is érintette, rendkívül megnehezítette a küzdelmet. A magyarság vezetői a hűtlenség vádjának pergőtüzében álltak, amely a legféltelenebb uszításig fajult. Közben román részről igyekeztek a magyarság sorait megbontani. A pártot reakciónak, grófinak és feudálisnak mondták, amelynek egyetlen célja a revízió, de csak azért, hogy az urak visszakaphassák földjeiket. Állandóan hallatszottak szirénhangok, amelyek szerint, ha a magyarság másra bízva vezetését, úgy megszünnék a román támadások is és a románság hajlandó »test-

vériesülni« a magyarokkal, a magyar paraszttal, aki éppen úgy »jobbágya és rabszolgája volt a magyar uraknak, mint »román társa«. Közben irredenta perek lavinája indult meg a falvak vezetői, a papok és tanítók ellen. Az ilyen perek rendszerint egy csendőrmesteri feljelentésből indultak ki és évek múlva a legfelsőbb bíróságon felmentéssel végződtek. De sikerült általuk a falvakat megfélemlíteni és olyan ólmosan nehéz légkört teremteni, amelyben mindenki visszaíadt az egyéni kezdeményezéstől, hiszen egy ártatlan egyházi dal eléneklése, egy feltámadásról szóló halotti beszéd, egy ócska könyv, elegendő volt ahhoz, hogy meginduljon az eljárás kálváriája.

A párt ezekben az esztendőekben, éppen úgy, mint később, rendkívül éles és bátor harcot folytatott. Így 1923 március 17-én Sándor József felolvasta a kamarában a Magyar Párt deklarációját, amely az országyűlést nem ismerte el alkotmányozónak és törvényes jellegűnek és az alkotmányt oktrojálnak jelentette ki. Hasonlóan éles hangon küzdött a párt a jogsérelmek tömege ellen, amelyek mindegyike magyar életerek elmetszését jelentette.

A meddő harc során azonban a magyarság mind erősebben érezte, hogy törvényen kívül áll Romániában és teljesen védtelen a román törekvésekkel szemben. Így történt, hogy a Magyar Párt abból a megfontolásból kiindulva, hogy egy nagy román párttali együttműködés enyhíteni fogja a magyarság ellen irányuló támadásokat, elfogadta az Averescu marsall vezetése alatt álló Néppárt ajánlatát és vele választási együttműködésre lépett. A két párt vezetői a tanácskozás színhelyéül a csúcsai Boncza kastélyt választották, ahol annak idején Ady Endre élt fiatal feleségével Boncza Bertuskával. A kastélyt Goga Octavian vette meg és így nála, mint az averescánus párt akkori erdélyi exponensénél történt meg az első megbeszélés. Magát az egyezményt, amelyet később Negulescu tábornok későbbi közoktatásügyi miniszter lakásán írtak alá Bukarestben, erről az első találkozóról nevezték el csúcsai paktumnak. A paktum 1923 október 23-án jött létre. A megállapodás 28 törvényhozói helyet biztosított a Magyar Pártnak és a magyarság számára biztosította csaknem az összes jogokat — így a nemzeti színek használatát is, — amelyeket a gyulafehérvári rezolúciók tar-

talmaztak. A paktum szövegét hosszú éveken át titokban tartották és az csak legutóbb került nyilvánosságra. A paktum körül súlyos személyi ellentétek merültek fel. Bernády György közben az uralmon levő liberális párttal folytatott tanácskozásokat, amelyek eredménnyel kecsegtettek, úgy, hogy Ugrón István akkori elnök egy bizottságot küldött le Bukarestbe, amely a liberális párttal külön megállapodást kötött a küszöbön álló közigazgatási választásokra. Ez a megállapodás része lett volna a később megkötendő általános megállapodásnak. Ugrón István elnök e választási megállapodás aláírása előtt, 1926 február 1-én udvarias levélben felmondta Averescu marsallnak a csúcsai paktumot és erről a cselekedetről a paktum- magyar aláíróit csak később értesítette. A politikai prognózis szerint, ugyanis akkor ismét Bratianu kormányával kellett számolni és a magyar vezetők egy része helyesebbnek látta, ha inkább a liberálisokkal egyezik meg, mint az ellenzéken lévő Averescuékkel. A csúcsai paktumot egyébként az erdélyi románság sem látta szívesen, hiszen Averescu volt az, aki Gogán keresztül megtörte az erdélyi román egységet és megnyitotta az országot a »regáti szerencsefiak« számára. A prognózis tényleg bevált és Bratianu Jonel megalakította kormányát. Az ősz államférfi azonban alig egy hónapos kormányzás után, 1926 március 27-én váratlanul lemondott. A király Averescu marsallt bízta meg kormányalakítással, aki új választásokat írt ki. Ugrón István a csúcsai paktum felmondásáért vállalta a felelősséget és lemondott a pártelnöki tisztségéről. A párt ügyeinek intézését gróf Bethlen György vette át, aki Gogán keresztül elérte, hogy a kormányrajutott Néppárt, Ugrón István felmondó levelét meg nem történtek tekintette és továbbra is vállalta a csúcsai paktumban foglalt megállapodásokat.

Talán nem érdektelen, ha ideiktatjuk Averescu marsallnak, az Indreptrărea című bukaresti lap hasábjain, 1936-ban közzétett cikksorozatának ©gy részletét, amelyben a csúcsai paktummal foglalkozik:

»A Duce — mondja Averescu — amikor aláírtuk az olasz-román barátsági szerződést, két megjegyzést tett. Az egyik Franciaországra, a másik Magyarországra vonatkozott. Ez a második megjegyzés, az olasz-magyar barátsági szerződést érintette, amit akkoriban még nem ismertem. De egy

évvel később magam is kötöttem barátsági szerződést az országunkbeli magyarokkal, amely szerződés csúcsei paktum név alatt ismeretes. Ez a paktum három példányban készült. Az egyiket személyesen nyújtottam át Ferdinánd királynak. Teljesen megbízható forrásból tudom, hogy ez a paktum nagy örömet keltett budapesti hivatalos körökben.« (Gróf Bethlen István akkori magyar miniszterelnök, valóban örömét fejezte ki a paktumot neki Goga kérésére bemutató Gyárfás Elemér előtt, de hozzátette, hogy be kell várni annak eredményeit.) »Szerencsétlenségemre — folytatja Averescu — a paktum nem volt tartós, mert a nálunk megszokott politikai intrika nyomban és biztosan olyan éket vert, amely ártalmára vált az országnak.«

Averescu tehát tisztában volt a paktum külpolitikai jelentőségével és valószínűen azzal is, hogy a román-olasz viszony kifejlődésének egyik legfőbb akadályla a paktum végre nem hajtottsága volt.

A választásokon tényleg sikerült a kikötött 28 mandátum közül 27-et megszerezni, azonban a parlamentben a cuzisták és a román nemzeti párt féktelen támadásokat intéztek a magyarság és rajta keresztül a kormány ellen, amelyet azzal vádoltak meg, hogy az »államellenes« magyarokkal szövetkezett. Goga türelmi időt kért a magyaroktól a paktumban foglalt ígéretek beváltására, azonban habozó és bizonytalan magatartásával még jobban elmérgesítette a helyzetet.

I. Ferdinánd király betegsége, majd az 1927 július 20-án bekövetkezett halála teljesen új helyzetet teremtett. Ismét a liberálisok kerültek uralomra, akik nem tartották magukra nézve kötelezőnek az Averescu kormány által tett ígéretek és újabb könyörtelen hadjáratot indítottak a magyarok ellen. A Magyar Párt a júliusi választásokon] a németekkel kisebbségi blokkba tömörülve vett részt. A Bratianu-féle választási módszer azonban példátlan erővel vetette rá magát a tiszta magyar területekre, úgy, hogy a magyarság végül is mindössze, nyolc mandátumot tudott szerezni, míg kettőt a választási megállapodás értelmében át kellett, hogy engedjen a németeknek.

Ezzel tíz esztendőre meg is szűnt a magyarság próbálkozása más pártok felé. A következő — 1928 decemberi

— választásokon, amelyet a nemzeti parasztpárti Maniu kormány vezetett, példátlanul tiszta eszközökkel, a Magyar Párt önálló listával indult és sikerült is 16 képviselőt és 6 szenátort behoznia a törvényhozásba. A Magyar Párt önálló listával indult, több-kevesebb sikert érve el a következő választásokon is, Iorga, Vaida, Dúca, Tatarescu és végül Goga kormányai alatt.

A romániai magyarság tehát aránylag rövid idő alatt rájött arra, hogy senkitől sincsen mit várnia és mint a Jörteelem minden időszakában, úgy most is végzetesen egyedül maradt. Politikai vitatkozások során ma is gyakran hallani súlyos vádakot a magyarság ellen, hogy miért nem csatlakozott a demokratikus és a Regáttal szemben álló erdélyi románsághoz, vagy másfelől, hogy miért nem igyekezett fokozott mértékben közeledést találni a többi kisebbségek felé egy közös kisebbségi front kiépítése érdekében. Hiszen az a néhány választási egyezmény, amelyet a Magyar Párt a regáti pártokkal kötött, a napnál világosabban bizonyította, hogy a regátiak csak a magyar szavazatokat használják fel saját érdekeik megerősítésére és a többi marad az ígéretek-nél.

Valóban reális politika lett volna az erdélyi népek összefogása a kizsákmányoló Regattái szemben! Azonban akik ezeket a vádakot hangoztatják, elfelejtik, hogy ugyanakkor azt vetik a magyarság szemére, hogy miért nem csatlakozott az erdélyi románokhoz, az 1918 december 1-i gyulafehérvári gyűlés alkalmával. Pedig a románoknak ez a lépése, amelynek alkalmával kimondták Erdély Egyesülését a román királlyal, csaknem két teljes évvel előzte meg a trianoni szerződés hatályba lépését. A magyarok csatlakozása nyílt hazaárulás lett volna. A szászok megengedhették maguknak azt, hogy bizonyos előnyök reményében — és ismerjük az nem hiú reményében — megtagadják a közösséget azzal a nemzettel és azzal az állammal, amelynek toleranciájából hét évszázadon keresztül nemzetiségük csorbítatlan fennmaradása mellett szabadon és gazdagon élhettek Transylvániában. A nemzeti parasztpárt pedig évekért át csak a saját primátusáért küzdött Erdélyben és amikor ennek a harcnak med-

dőségét végül felismerve élesen fordult szembe a Regátal, már régen nem volt ura valamennyi erdélyi románnak, hanem csak mint egy kormányzásra imposszibilis párt, felytathatott bár bátor, de kilátástalan harcot. így bármekkora is a magyarság tényleges rokonszenve az erdélyi románság iránt, a hozzájuk való csatlakozás, mindkét fél számára csak súlyos teherként jelentett volna. A magyarságnak a kisebbségi lét keresztje mellett, az éles ellenzékiesség és ami még súlyosabb a dinasztiai lenesség minden ódiáját is cipelnie kellett volna, egy olyan ellenzékiességet, amelyet a sovén románok, erdélyi fajtestvéreik részéről is nem egyszer hazaárulásnak minősítettek. A nemzeti parasztpárt pedig súlyosan terheltetett volna meg a magyarság által és a felségsértés és hazaárulás vádjai mellett az irredenta támogatásának vádját is viselnie kellett volna. Világosan látszott ez a csúcsai paktum érvénye alkalmával, amikor az Averescu-Goga kormány semmit sem valósíthatott meg abból, amit szerződésileg ígért az ellene megindult hajsza következtében, sőt Goga egy későbbi időpontban saját személyének tisztázása végett arra kényszerült, hogy kijelentse, miszerint a csúcsai paktumot csupán azért kötötte meg a magyarsággal, hogy precedenst teremtsen arra, hogy »a magyarok kevesebbrel is megelégszenek, mint amennyi a gyulafehérvári pontokban foglaltatik.«

A román és német pártokkal való együttműködési kísérletek kudarca után a magyarság elhatározta, hogy a maga útján, egyedül fog haladni. Miután meggyőződött arról, hogy egyetlen román párttal sem lehet olyan együttműködésre lépnie, amely érdekeit megfelelően biztosítja a párt azzal a felhívással fordult 1935-ben a parlamenthez, hogy küldjenek ki egy pártközi bizottságot, a magyarság sérelmeinek és kívánságainak megvizsgálására és hozzanak létre megegyezést valamennyi párt, azaz a románság és a magyarság között. A Magyar Párt felhívását azonban senki sem méltatta figyelemre. Tatarescu kormánya tudomást sem vett a magyarság panaszairól és a pártnak emberfeletti feladatokkal kellett megküzdenie. A nyomás szinte kibírhatatlan volt és alatta a magyarság belső egysége is töredezni kezdett. A

román szélsőjobb az állam ellenségeinek nyilvánította a magyarságot és előfordult, hogy a sajtó a magyarok kiirtására hívta fel a román népet. Magyaroknak lenni elkerülhetetlen sorsot és stigmát jelentett Romániában. A párt mégis talán ebben az időben erősödött meg leginkább. Kritikusai is az építő ellenzékiesség álláspontjára helyezkedtek és ügyeltek arra, hogy kritikájukkal hozzájáruljanak a párt belső regenerálódásához és külső egységének megőrzéséhez. A közfigyelem ugyanekkor a gazdasági kérdések felé fordult és az EGE valamint a szövetségek ekkor kezdték meg lendületes munkájukat a magyarság gazdasági megerősítése érdekében.

Tatarescu kormánya azonban 1937 decemberében a választásokon megbukott és Goga Octavian kormányalakítása merőben új helyzetet teremtett. A talaj és garnitúra nélküli Goga-kormány a magyarokhoz fordult segítségért, aminek ellenében jelentős ígéreteket tett. A párt hosszas habozás és többször kategorikusan kimondott »nem« után megkötötte Gogával az egyezményt, amelynek ratifikálására azonban Goga hirtelen bukása miatt már nem kerülhetett sor.

Ez az új egyezmény, amely irányváltozást jelentett a magyarság évtizedes politikájában, igen élénk¹ és heves vitát váltott ki Erdélyben. Különösen a zsidóság sérelmezte, hogy a Magyar Párt, amelynek számos zsidó tagja volt, a szélsőségesen Goga-Cuza kormánnyal kötött egyezményt. De nagy felháborodással fogadta az egyezmény megkötésének hírére a román nemzeti parasztpárt erdélyi szárnya is és abban a demokrácia és az »erdélyiség« elárulását látta.

Az egyezmény megkötését azonban nem szabad lokális szempontok alapján megítélni, mert annak indítékai sem voltak lokálisak. Az 1937. év végén Európaszerte új szelek kezdtek fújni és a nemzetközi politika vezérszövege ismét a kiegyenlítés, igazságszolgáltatás és a megbékélés lett. Magyarország nemzetközi helyzete rohamosan erősödött és elérkezettnek látszott az idő arra, hogy meginduljanak a tárgyalások, vagy legalább is tapogatózások a dunavölgyi helyzet rendezésére.

Az erdélyi magyarságnak ezúttal — mint annyiszor a

múltban — ismét európai szerepet kellett vállalnia. Úgy a belső, mint a külső helyzet megkívánta azt, hogy az erdélyi magyarság mentesüljön az irredenta állandó vádja alól és adja tanújelét annak, hogy becsületes feltételek mellett hajlandó együttműködni a románokkal. Egyébként Goga ismételt — és aktív miniszterelnöknél szokatlan formájú — sürgetéseit igen nehéz lett volna negligálni, annál is inkább, mert a román belpolitika mindenki által érezhetően nagyjelentőségű fordulat előtt állt és a jobboldal közeli győzelme kétségtelen volt. Igaz, hogy a prognózisok nem váltak be teljes egészükben, mert Goga után nem Codreanu Vasgárdája következett, mint ahogy az akkoriban sokak meggyőződése volt, hanem a király új alkotmányt adott és népszavazás útján autoratív, egypártrendszeren nyugvó államformát hívott létre.

A magyarság tehát — történelmi szemmel vizsgálva a kérdést — végeredményben nyert a paktummal, amelynek végrehajtására nem kerülhetett sor és ezzel elmaradt az az igen valószínű következmény is, hogy az ígéretek beváltása is elmarad. — A magyarság azonban dokumentálta a világ közvéleménye előtt, hogy nem foglал el multhatatlanul ellenzéki álláspontot a románokkal szemben, azaz nem feltétlenül »izgató anyaga a nemzetközi politikának« — ha jogait tiszteletben tartják és kívánságait teljesítik. A román közvélemény felé pedig igen élénken jutott kifejezésre az a körülmény, hogy a romániai magyarság politikailag sem elhanyagolható mennyiség, sőt adott esetekben az ország életében döntő szerepet játszhat.

Ami a zsidóságot illeti, a paktum hozzájárult a magyar-zsidó kérdés tisztázásához Erdélyben. Megszüntette a magyar zsidóság fikcióját és éles határvonalat húzott a bár még nagyrészt magyarul beszélőcionista zsidóság és azok között a zsidók között, akik minden áldozatot vállalva magyarok maradtak az impériumváltozás után is. A két évtized óta ebbe az irányba fejlődő kérdés végleg tisztázódott és a magyarság egyetemlegesen elfoglalhatta a filo- vagy anitsemizmus helyett az aszemizmus, számára egyetlen egészséges álláspontját, azzal a zsidósággal szemben, amely az impériumváltozás pillanatában leszakadt a politikai magyar nemzet testéről és amelynek sorai az idők folyamán részben

belső meggyőződésből, részben opportunizusból, részben pedig kényszerből állandóan szaporodtak.

Ami végül az erdélyi románságot illeti, Maniu és hívei meggyőződhetek arról, hogy a romániai magyarság ténylegesen népi kisebbség lett. A kisebbség pedig adott elnyomott helyzetében szükségszerűen engedelmeskedik bizonyos kényszereknek és erőknak, amelyekkel nem birkózhat meg. Mivel a magyarságot az elmúlt két évtized alatt megfosztották minden hatalmi attribútumától és szuverenitása gyakorlásának tényleges lehetőségétől, sőt életének elemi feltételeit is állandóan háborgatják, ez utóbbiak megtartása és biztosítása végett kénytelen küzdeni minden erejével és minden rendelkezésre álló eszközzel. Az ezen kívüleső célokért az erdélyi magyarságra csak akkor lehet fegyvertársként számítani, ha az említett feltételek, számára teljes mértékben biztosítva vannak. Hogy pedig ezek nincsenek biztosítva, ahhoz az erdélyi románság is tetemesen hozzájárult, amikor hagyta, hogy a gyulafehérvári rezolúciók írott malasztá legyenek.

Az 1938 februári egyezmény megkötése volt az Országos Magyar Párt utolsó nagyjelentőségű ténykedése. Goga 44 napos uralom után hirtelen megbukott és az uralkodó Miron Christea pátriárka elnöklésével »a vének« kormányát nevezte ki, amelynek feladata az ország zűrzavaros állapotának megszüntetése, az új alkotmány kidolgozása és a Vasgárda letörése volt.

Az első, majd a második Miron Christea kormány kivételes eszközökkel kormányzott, a parlamenti választásokat nem tartotta meg, a pártokat feloszlatta, illetve működésüket beszűtette, majd meghozta az új alkotmányt és ezzel megteremtette az autoratív Romániát, amelynek tételes törvényeiben van biztosítva, a román; faj szupremáciája. Élesen szembe fordult a zsidósággal, kíméletlenül üldözte a Vasgárdát és annak vezetőit kivégeztette. Megalkototta a Nemzeti Újjászületés Frontját és abban helyet adott a nemzeti kisebbségeknek is, népközösségi szervezetek létesítését engedélyezve számukra gazdasági, szociális és kulturális érdekeik védelme és művelése érdekében.

Új és bizonytalan idők várnak a romániai magyarságra és az új megpróbáltatások és küzdelmek során fog eldőlni, hogy vezetői az elmúlt esztendőök során milyen erős fundamentumot építettek számára, vagy hol és mennyiben követtek el hibákat.

Ha ebből — a talán joggal történelminek nevezhető — szempontból vizsgáljuk az Országos Magyar Párt questióját, azaz a romániai magyar népkisebbség két évtizedes politikai és jogi küzdelmeinek értékét, úgy a kortárs korlátozott ítéleti lehetőségei mellett is megállapíthatjuk, hogy:

1. a pártnak sikerült teljes egészükben konzerválnia a romániai magyarságnak a trianoni békediktátum és a kisebbségi szerződés következtében előállott összes tételes jogigényeit és követeléseit;

2. semmilyen vonatkozásban a párt egyetlen jogot, vagy igényt nem adott fel;

3. sem a maga egyetemében, sem egyes képviselőin keresztül soha okot nem adott; a többségi nemzetnek a magyar népkisebbség elleni támadásra;

4. sajtóján és szervezetein keresztül állandóan napirenden tartotta a kisebbségi élet összes problémáit és sérelmeit és szükség esetén azokat a nemzetek ítélőszéke elé vitte, ahol néhány esetben pozitív eredményt is tudott elérni;

5. ténylegesen a magyar népkisebbség szuverenitásának lételeményese, jogainak védője, érdekeinek képviselője volt;

6. megteremtette azokat a kereteket politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális téren, amelyeken belül a magyarság minden körülmények között aktivitást volt képes kifejeíteni;

7. a romániai magyar népkisebbség képvisellete mellett, hordozója volt a közép-európai magyar sorsnak és képes volt arra, hogy mindenkor és mindenütt — sokszor saját érdekei ellenére — egyetemes magyar szempontokat szolgáljon;

8. hidat jelentett a múlt és a jövő között, elfojtotta a kiforratlan törekvéseket és helyet adott a konstruktív fejlődésnek;

9. tőle telhetően igyekezett szorosabbra fűzni a szálat a vezetők, az ifjúság és a nép között;

10. a román nemzettel, pártokkal és kormányokkal, va-

lamint a többi romániai népkisebbséggel szemben, mindenkor igyekezett olyan magatartást tanúsítani — anélkül, hogy a maga, valamint népe méltóságán csorbát ejtett volna — hogy lekötelezzon egyeseket s ha mai a többségi nemzet részéről érkezett ütések nem is tudta kivédeni, azon volt, hogy azok legalább letompítva és nemesebb szerveket ne sebezve hulljanak a meggyötört kisebbségi nemzettestre.

Az Országos Magyar Párt vezetői minden bizonnyal sok hibát követtek el, talán sokszor nem ismerték fel a pillanatnyi helyzetet, de nem követtek el végzetes hibát és talán évszázadok óta a párt volt az erdélyi urak első olyan Hatalmi csoportosulása, amely eleinte talán csetelve-botolva és kissé félszegen, de később egyre határozottabban a népért igyekezett népi politikát folytatni.

A MAGUNK REVÍZIÓJA

„Tőlünk függ minden, csak akarjunk!”

(SZÉCHENYI)

A katasztrófa kettéválasztotta az apák és fiuk útjait Nagyromániában, hogy azok hosszas és fájdalmas kanyargások' után ismét találkozzanak. Az apák nemzedéke vállalta a politikai és jogi harcot a megmaradt megőrzése végett és jelszavak volt: »menteni azt, amit lehet!«

A fiúk nem hittek a politikai és jogi harc sikerében. Érezték a kérlelhetetlen nyomást és a maguk szűkreszabott életében érezték, hogy a hatalom erősebb a jognál. A bennük még csak bimbózó nemzeti illúziók pusztulása, minden illúziót megölt bennük. Romnak látták maguk körül a világot és mert fiatalok voltak, érezték a nagy parancsot, hogy a romokon kell új világot építsenek. Amit Reményik Sándor két évtizeddel később fogalmazott meg »Romon virág« című örökszép versében, az már, bár költőien még kifejezetlenül, de erősen élt a romániai magyar ifjúságban akkor, amikor elindult, hogy megismerje az országot és megkeresse benne a maga helyét. Világnézeti próbálkozásai során nem egyszer került szembe az apákkal, de Erdélyben mégsem lehet generációs ellentétekről beszélni, mint ahogy sehol a

világon nem voltak szorosan vett nemzedéki ellentétek. De Nagyromániában a magyarság számára élesebben és gorbábban ment végbe a két világ egymásra következése, mint Európa más tájain. A régi, letűnt világ csak az emlékezete ben, az apák lelkében és vágyaiban élt, de a valóság az, új volt, amely máról holnapra, katasztrófa következtében lélepett a régi helyére. A romániai magyarság más csillagzatra került és míg az idősebbek! visszavágytak a régi csillagokra, addig a fiúk az újakon igyekeztek berendezkedni.

Talán mindennél jobban fejezi ki az erdélyi apák és fiúk viszonyát Fülöp József fiatal székely poéta egyik versének néhány sora, amelyet az apák sírfeliratának szánt:

Bölcs egyesek azt mondják, gyáva volt
mert életére, midőn ráhajolt
egy új világ árnya, pontot parancsolt.
Az eskü amit tett, kemény parancs volt:
feledni nyelvet, múltat, nemzetet,
adottnak venni minden helyzetet,
vén fejjel új nyelvet, rendet tanulni.

Talán erősebb volt a múlt, *talán*
kísértett sok-sok szenvedések éve
s mindent, ami eljöhét még összevéve,
beláttad, hogy már másképp nem lehet.
Ki élni nem tudok, meghalni nem merek
— erdélyi harmincas — sírod' falán
én írom most: bátor voltál, apám!

Apák és fiúk közé nem emelődtek áthághatatlan falak és nem nyíltak meg közöttük áthidalhatatlan szakadékok sem. De az élet szörnyű erővel parancsolt és a parancsot mindenki úgy teljesítette, ahogy lehetett. Az apák nemzedéke egy letűnt világ szilárdan kialakult képével a lelkében indult el a kisebbségi élet útjain, míg a fiúk előbb új világot óhatottak maguknak. Hosszú, keserves vajúdásokkal telt esztendő

múltak el, míg eljutottak a kisebbségi nemzetszemléletig, amíg céljaikat és akarásaikat európai és magyar horizontom tudták leszögezni. A temesvári leventepertől mérhetetlenül hosszú volt az út a marosvásárhelyi találkozóig.

Az első kérdés, amelyre a romániai magyar ifjúság választ keresett, az volt, hogy miképpen történhetett mindaz, ami megtörtént. Hogyan volt lehetséges, hogy a Monarchia darabokra hulljon, hogy a Romániához csatolt területeken hirtelen a románok vegyék át a vezetést minden téren. Hogyan lehetséges — kérdezték — hogy egy évezredes államalkotó nemzet szervezetei az első támadásra széthullanak, hogy sehol ne találjon senki megtartó erőt a katasztrófában, hogy minden-minden elpusztuljon és mindent alapjaiban kelljen újraépíteni? A második kérdés az volt, hogy hogyan kezdjék meg az építést. Erre) a két *kérdésre* keresett választ a romániai magyar ifjúság, amikor világszemléletek, politikai eszmék, hittételek és tévtanok közt vergődve kereste a mulat, a jelent és a jövődőt.

Amikor az utolsó repatriáló vonat is áthaladt a trianoni határon, az otthonmaradottak tudták, hogy a sorsuk őket mindörökre Transylvania rögeihez köti. A magyar nemzet közösségéből kiszakított Erdélyben, az erdélyi múltban keresték életük értelmét. Erdély kövei hagyományokat sugároznak ki magukból és Erdély magyarjai igyekeztek megfejtetni a kövek jelbeszédét. A lelkükben gigászivá nőtt a fejedelmek kora, a történelm lapjai bearanyozódtak, Erdély számukra a szabadság és testvériség országa lett és glóriásan ragyogta be az utat, amerre elindultak. Erdélyiségnek, transylvanizmusnak nevezték azt, ami több volt szemléletnél, több hittételnél és politikánál, mert maga a megfoghatatlan lélek volt az, ami életük formáit diktálta.

Később széleskörű vita indult meg afölött, hogy van-e valóban önálló erdélyiség. A döntés majdnem lényegtelen. Erdélybe, az erdélyiségbe vetett hittel indult el a magyarság a kisebbségi élet útján és az élen az ifjúság haladt. Eleinte szépítették a múltat, meseországgá varázsolták az egykori Transylvániát, aztán boncolni és kutatni kezdték. Hibákkal, betegségekkel találkoztak és keresni kezdték azok

okait. Észrevették, hogy a jelen pusztító kórjainak csirái évszázadokkal előbb telepedtek meg az erdélyi magyar élet fáján. Egyre tudatosabbá vált előttük, hogy az ami történt, hosszú történelmi folyamatnak egy állomása, amely felé valon és végzetyszerűen rohant a magyarság. És ráébredtek arra, hogy minden kiszolgáltatottság, megkisebbitettség és gyengeség ellenére is jórészt rajtunk múlik, — minden erőszakkal és ellenséges hatalommal szemben, — hogy hogyan forogjon tovább a történelem szekerének és ezzel az ő sorsuknak a kereke.

Ma nem tudjuk, hogy egy későbbi kor történetírói miként fogják mint a nemzet életét befolyásoló tényezőt értékelni a transzylvanizmust. De ha a kortárs szemével ítélünk, akkor meg kell állapítsuk, hogy bármilyen volt is az illúziók és a realitások viszonylagos aránya a transzylvanizmusnak nevezett új magyar kisebbségi szemléletben, kiindulásnak jó volt és fel lehetett rá építeni a nemzetkisebbségi élet későbbi megtartó formáit. Bizonyos, hogy a transylván eszme számos téren több csalódást hozott magával, mint eredményt és sikert, de ezek! a csalódások és sikertelenségek értékesek voltak, mert világosan jelezték a tilalomfákat, amerre a magyar kisebbségi életet nem szabad, vagy nem lehet vezetni.

A fiatalság megszipített történetiszemlélete, amely úgy szólván kizárólag a régi középiskolai tananyag száraz és értékelésében egyoldalú megállapításain nyugodott, a régi Erdélyt, mint három nemzet boldog és békés együttélésének országát tárta az igazságra éhezők elé, akik nagyobbrészt nem is tudták, hogy a három nemzetbe a román nincsen! beleértve Erdélyt mint a közszabadság és a szociális kiegyenlített országát állították oda, amelyben mindenki vállalva munkálkodik a közjóért.

Ezt a szép, de valótlan történelmi illúziót csakhamar szétoszlatta a kérélhetetlenül rideg jelen. A románság történelmi igazságszolgáltatást követelt magának és homlokegyenest az ellenkezőjét hirdette mindannak, ami a magyar ifjúság lelkében valóságként élt. Az erdélyi magyar nép sorsát vizsgálva, az ifjúság rájött arra, hogy a román »leleplezések« sok mindben nem voltak hazugak. Megtudták, hogy az erdélyi eszmék nagyobbrészt csak eszmék voltak, amelyek soha nem

valósultak meg. De az idő és a helyzet sürgetett és az ifjúság nem ért rá történelmi vitákat folytatni, hanem úgy vette a dolgokat, ahogy adva voltak és igyekezett a régi, tiszta eszméket megvalósítani.

Az ifjúság itt nem tévedett. Erdélyben boldog és megelégedett élet, csak klasszikus transylván eszmék alapján lehetséges, amely mindenkinek megadja a jogok és kötelességek egyforma státusát.

Szinte magától értetődik, hogy a transszilván ideológia maga után vonta a területi autonómiára vonatkozó elképzeléseket is. A magyar ifjúság e téren meglehetősen gyakran eszmei támaszt talált az erdélyi románság megnyilatkozásaiban, amelyek, ha burkoltan is, de végeredményben félreérthetetlenül, hiven a gyulafehérvári rezolúcióhoz, »közigazgatási és gazdasági decentralizáció« címén, alapjában véve önkormányzatot követeltek Erdély számára és e cél érdekében nem egyszer a románság legkiválóbb és nagytekintélyű fiait állították sorompóba. Hogy ezt a célt az erdélyi románok nem érhették el, annak okait a román politika húsz esztendő történetében találhatjuk meg.

Ami a szászsgót illeti, az erdélyi magyar ifjúság tisztában volt azzal, hogy tőle e téren sincsen mit várnia, de a századok befejezett tények esetén éppen úgy csatlakoznának az autonóm Erdélyhez, mint ahogy skrupulus nélkül csatlakoztak még megalakulása előtt a mai Nagyromániához.

Harc és küzdelem e téren nem (indult meg sohasem, hiszen az az állam egységének megbontását jelentette volna, és erre a magyar kisebbség nem vállalkozhatott. De a Regát áradatával szemben magyarok és erdélyiek maradtak, ami mindig különös sorsot, különös feladatot és különös hivatást jelentett.

Mint a hegyek lábához simuló falvak és a völgyeket elzáró erdélyi városok, az erdélyi magyarság is az maradt, aki volt. Az idegen színek! és szavak, az idegen szellemiség és erkölcs nem változtatta meg belső habitusát, mert elsősorban erdélyi tudott, mert és akart maradni.

Az erdélyi magyar ifjúság szellemisége tehát a transylván sikon bontakozott ki. De az ideális életszemléleten túl csakhamar felébredt a reális szemlélet kialakításának égető vágya

is. A magyar múlt megismerése, az adott helyzethez való átértékelése hosszú időt vett igénybe és sok tévedésre és meddő vitára adott alkalmat, öröklött társadalmi ellentétek robbantak ki világnézeti sikokon és volt idő, amikor a magyar ifjúság is a széthullás kétségbeejtő képét mutatta. De a külső kényszer: a kisebbségi sors, új és új harcra kényszerítette őket és az állandó küzdelemben lassan egybe kovácsolódott a különböző vágányokon megindult életszemlélet, míg végül eljutott a kisebbségiig. A kisebbségek életszemlélete pedig merő realitás. Kisebbségek nem ringathatják magukat illúziókban és csak önmaguktól van mit várniok, örök küzdelem, örök életharc, örök megpróbáltatás kisebbséginek lenni. És közben a közérő állandóan apad, állandó a megkisebbedés, a veszteség ... lélekben, vérben, emberben, anyagban. A kisebbségi nép olyan, mint az utánpótlás nélküli sereg, amely előtt két lehetőség áll: győzni, vagy elpusztulni.

A magyar ifjúság teljes mértékben felfogta a harc súlyosságát és felelősségét. Az első cselékedet, amit végrehajtott, a rendelkezésre álló erők felmérése volt. Még a relative »jobb« időkben hozzáfogott a falu megismeréséhez, mert megértette, hogy a magyar nép az egyetlen erőforrás a nemzetkisebbségi élet számára. Csak román és francia tudományos munkákra támaszkodva végezheték ezt a munkát, de kiterjesztették addig, hogy ha hiányosan és számos vonatkozásban pontatlanul is, végül is sikerült megcsinálniok a romániai magyarság kataszterét. Elsősorban a gazdasági erőforrásokat mérték fel, a magyar tőke és ingatlan állagát és gazdasági értékét. Megvizsgálták a magyar középosztály erejét, az új társadalmi tagozódást, a kivándorlás kérdését, heroikus munkát indítottak a szórványok megmentése érdekében és a szórványkérdést a romániai magyarság egyik centrális problémájává tették. Meghatározták a nevelésügy helyzetét, az egyházakét és a közületekét, szóval igyekeztek a lehető legtisztább képet kapni a maguk belső helyzetéről. Folyóiratokban, lapokban és előadások keretében ismertették az elért kutatási eredményeket. Természetes, hogy ezeknek a kutatásoknak a során fellebbent a fátyol a magyar múltról is és az ifjúság súlyosan elmarasztalta ezt a múltat. Talán elégi, ha egyik erdélyi fiatal magyar — Petrovay Tibor — idevágó) gazdasági vonatkozású sorait ismertetem:

»1867-től kezdve — írja — minden a liberalizmus jegyében történt és mi liberálisok voltunk, önmagunk érdekeinek feláldozása árán is. A gazdasági erők szabad érvényesülésének jelszava sokmillió magyar kisember vagyonának megsemmisülését, életlehetőségének elzárását és gazdasági érdekeinek feláldozását jelentette, egy, csak önmagának élő, a nemzeti lélektől és szellemtől jobbra idegen plutokrácia javára. Magyarország fejlődése nem jelentette a magyar tömegek anyagi és szellemi előrehaladását. Ez a fejlődés csenevész, sorvadt és szociális sebektől éktelenkedő magyar mezőgazdaságot és egy öncélú vagyont, tőkét, befolyást, közszellemet és kormányokat kezében tartó merkantil-liberál-kapitalizmust eredményezett. A jobbágyi sorsból még alig felemelkedett nép a maga védtelenségében és kiszolgáltatottságában továbbra is jobbágya maradt az új hatalomnak, az ingó tőke erejének. A feltörő magyar kapitalizmus útját az eladósodott birtokok, a falvakon uralkodó hitel- és áruüzsora, a kívándorolni kezdő magyar tömegek, az egyre növekedő magyar agrárproletariátus, az ország szélein élő nemzetiségek fokozódó térhódítása, egy szétesett és új elemekkel felhígított magyar középosztály és az új pénzarisztokrácia hatalma és mohósága jellemezték.«

Igy látta a magyar múltat az erdélyi magyar ifjúság, amelynek kisebbségbe sodort romjain kell új magyar életet teremtenie. De a jelent serro látta kevésbé realiztikusan.

Hogy él ma a transylván magyar társadalom?« — kérdezi 1936-ban ugyanez az erdélyi fiatal magyar. — »Kopottan és leszegényedve, máról-holnapra, tervek és célok nélkül, bizonytalanságban önmaga sorsa felől. Társasélete egyre szűkül, nyilvános életet nem él, igényeit teljesen lecsökkentette, sors kérdéseivel szemben fásult és közönyös. Társadalmi életünk elevelenség, mozgás és vezetés nélküli, szellemi életünk a világnézeti széttöröttség képét mutatja. Az anyagi pusztulással jár az erkölcsi romlás. Népünk nemzeti megbízhatósága csökken, erkölcsé romlik a ránehezedő szegénység és megélhetési gondok súlya alatt. Egy önerejére utalt kisebbségi nemzettársadalom, amely nem tudja tagjainak a szerves közösségi élet adta erőt, védelmet, támaszt, bátorságot, öntudatot és biztonságérzetet nyújtani, más nem is lehet.«

A múlt mellett tehát elmarasztaltatott a jelen is. Sötéten, de nem kétségbeesetten látták; a fiatalok Erdélyben a magyar sorsot. Nem ringatták magukat illúziókban és a kezüket sikerült a népi élet ütőerére helyezni. Látták a betegségeket, a bajokat, a hiányosságokat. De ugyanakkor látták azt is, hogy hol és miképen kell segíteni, melyek a formái annak a kialakítandó életnek, amelytől több egészséget, erőt, méltóságot, öntudatot és magyarságot várhatnak. Lám, ugyanez az erdélyi fiatal magyar, aki ilyen sötét színekben festette meg a multat és a jelent, programot is tud adni:

»Az élő és írott szó minden erejével tudatosítanunk kell! népünkben azt a gondolatot« — írja, — »hogy minden^ népközösségünk valamelyik tagjához tartozó ingó és ingatlan vagyon jogilag ugyan magánvagyon, de faji értelmében véve népközösségi vagyont képez, amelynek megtartása, megőrzése és növelése az egyeseknek nemcsak önmagukkal, hanem a nemzeti közösségükkel szemben való kötelessége is. Ahogy keresztény felfogásunk szerint a nagyobb vagyonnak nagyobb terhet és több szociális kötelezettséget kell viselnie, ennek a nemzeti felelősségnek is elsősorban a nagyobb vagyonokon kell nyugodnia. A nemzeti közös vagyon e tudatának nem szabad eltűnnie még akkor sem, ha kényszerítő körülmények a vagyonok, vagy vagyonrészek elidegenítését teszik szükségessé, mikor is ez csak a nemzeti vagyonkeretek közötti forgalmat jelentheti.«

Milyen szörnyűségesen távoli ez a szemlélet a liberális gazdasági elvektől. Közösség, kollektívizmus, együttműködés a szó legszorosabb és legnemesebb értelmében az, amit az ifjúság követel gazdasági vonatkozásokban is, mert tisztába jött — talán éppen a maga nyomorúsága következtében, — azaz, hogy szabad és erős nemzet csak gazdag nemzet lehet.' De ugyanez az elvi program mutatkozott már meg évekkel ezelőtt a kisebbségi élet minden más vonatkozásában és sikerjében is. Súlyos pántokkal lezárt kapukat döngetett az erdélyi magyar ifjúság, de az eresztékek lassan recsegni kezdtek és egymás után szakadtak be a kapuszárnyak.

Az első feladat az ifjúsági számára a maga egységének megteremtése volt és erre az ifjúság hitével és bátorságával vállalkozott.

A széthullás, megmerevedés, bénultság periódusában, mely a romániai magyarság életét a Tatarescu kormányzat idején jellemezte, a román államéletben óriási feszültségek kezdtek éreztetni hatásukat. Mindenki érezte, hogy nagy változások állanak küszöbön és mindenki tisztában volt azzal, hogy ezek a változások a magyar népkisebbség számára újabb megterhelést és megpróbáltatást fognak jelenteni. Fel kellett tehát készülni a nagy harcra, melyet a küszöbön álló új román* impériummal: a szélsőjobbal kell majd megvívni.

A magyar ifjúság ebben az időben döntő lépésre határozta el magát: meg kell teremteni az egységes magyar népkisebbségi programot! A programot a fiatalság parlamentje volt hivatott megadni, a parlamentarizmus tiszta eszközeinek igénybevételével.

Az ifjúság e parlamentjét 1937. nyarán Marosvásárhelyre hívták egybe, Marosvásárhelyi Találkozó néven. Meghívást kapott oda minden olyan fiatal magyar, aki számot tett Romániában. A Találkozón lélekben ott volt az egyetemes magyar ifjúság.

Három napig tartott a Találkozó. A Magyar Párt, attól tartva, hogy ott a »baloldali« elemek jutnak túlsúlyra, nem képviseltette magát és személyi okok miatt távol maradtak az Erdélyi Fiatalok csoportjához tartozóak. Ez a körülmény azonban semmit sem vont le a Találkozó és az ott hozott határozatok értékéből. Figyelemre méltó, hogy az akkoriban rendkívül ellenséges román sajtó sent ejtett egyetlen elítélő szót sem a Találkozóval szemben, holott az ifjúság ott a legintranzigensebb magyar nemzeti álláspontot foglalta el.

A fiatalok előadásokat tartottak, amelyeket vita követett, majd az így kialakult eredményeket határozatokba foglalták. A programot talán megfelelően megvilágítja, ha e határozatok néhány mondatát ideiktatom:

»Az erdélyi magyar népkisebbségi élet irányítása, csakis a keresztény erkölcsi és demokratikus nemzeti követelmények szerint történhetik. Népkisebbségi életünket, annak minden intézményét és tagját a nemzeti egység gondolata és célja hassa át. Osztály, felekezeti, nemzetiségi ellentétek életünk-ből tűnjenek el. Addig is, míg népszervezeti eszménk a Magyar Szövetség megvalósulhat, jöjjön létre, egy, az erdélyi magyarságot egységesen irányító szervezet... A Vásárhelyi

Találkozóon megjelent magyar fiatalság az erkölcsi megigazodásban és a szellem megnemesedésében, a nemzeti öntudat fokozásában és az alkotó erők becsületes összefogásában látja jövőnk egyedüli útját... A földművességnek és munkásságnak kell alkotnia az erős nemzeti testete a nevelő értelmiséggel együtt.«

A határozat végül »a nemzeti álmaiban beteljesült és Gyulafehérvárt magas szelleméhez felemelkedni tudott román néphez és irányítóihoz« fordul, hogy teremtsen meg »a történelmi egymásraultaltságban élő két nép számára a szabad testvéri együttélés lehetőségét«.

A záróülésen az egybegyűltek véghatározatot hoztak, »Hitvallás« címen, amelynek megtartását a találkozón egybegyűltek megfogadták.

A Hitvallás kifejti, hogy a három napig tartó tanácskozás bizonyították, miszerint az érett magyar ifjúság átérzi a közös sors és nemzeti felelősség gondolatát. A Hitvallás kimondja, hogy az erdélyi magyar népkisebbség irányítása csakis a keresztény erkölcsi és a demokrata nemzeti követelmények szerint történhet. Megállapítják, hogy a nemzetnevelés egyetemes kisebbségi feladat. Ennek első tényezője a család és ezért szükséges ennek a szerepnek a magyar családokban való öntudatosítása. Az irodalom! és a sajtó kérdéseiben fontos, hogy a magyar népkisebbség érdekeit érintő kérdésekben a magyarnyelvű sajtó teljesen azonos állásponton legyen. A Vásárhelyi Találkozó Hitvallása kimondja, hogy az alkotmányt és a törvényt védi, amikor tiltakozik a cenzúra alkalmazása és fenntartása ellen. A véghatározat szerint a gazdasági életlehetőségek biztosítása és a munka szabadsága a legegységesebb joga minden népnek. A Hitvallás tiltakozik azok ellen a mozgalmak ellen, amelyek arra irányulnak, hogy megakadályozzák az országban élő népek békés összhangjának kialakulását. A munkáskérdéssel foglalkozva, kimondja a véghatározat, hogy a magyar munkás és kisiparos egyenlő jogú és szükségessége eleme a magyar kisebbségnek és éppen ezért a munkástömegek és kisiparosok erkölcsi és kulturális nevelése és a nemzeti önvédelemben való szerepének betöltése érdekében az ifjúság vállalja a közvetítő szerepet a (munkásság és a többi társadalmi réteg között). A Hitvallás a fentebb ismertetett határozat alapján foglalkozik a románság és a magyarság

közeledésének kérdésével, majd így fejeződik be: »Ezt a Hitvallást, nemkülönbén a Vásárhelyi Találkozó összes határozatait a magunkénak valljuk. Mint becsületos és egy nép előtt felelős férfiakhoz illik, fogadjuk, hogy mindazok, akik a találkozón résztvettünk, azokat őrhelyeinken és munkaterületeinken szolgáljuk és megvalósításukért küzdeni fogunk.«

A Marosvásárhelyi Találkozó lényegében kevés újat hozott. Mindazt, amit az egybegyűlt ifjúság ott leszögezett, azt már egybeült és régebben éppen ilyen világosan és nyíltan vallotta. A magyar ifjúság első elhatározása, amely-nél fogva röviddel az impériumváltozás után beiratkozott a románna lett egyetemekre, már világosan mutatták felfogásának alaptételét: a sors által rendelt helyen kell megállani a sarat és mert Erdélyben élünk, Erdélyben kell Erdélyért élnünk!

A későbbi lelki és anyagi vergődések, egyre szorosabban a néphez fűzték a tanult fiatalságot, amelynek centrális problémája a nép lett. A Tizenegyek első írói összefogásától kezdve az Erdélyi Fiatalok szociológiai és szociográfiai munkáján keresztül, a legutóbb élre került fiatalokig, majd más síkokon a különböző diákegyesületek, egyházi közületek és később az Országos Magyar Párt ifjúsági szakosztályaiban, sőt némely jelentős posztján működő fiatalok egytől-egyig kivétel nélkül a legmélyesegesebb népi öntudattal voltak és vannak áthatva és a szó legnemesebb értelmében véve népi politikusok, akkor is, ha a politikához közvetlenül semmi kapcsolatuk sincsen.

Külön könyvet igényelne ennek a részben közösségekben, részben sporadikusan kifejtett munkásságnak az ismertetése, amelyet a romániai magyar ifjúság az elmúlt két évtized során végzett. Különbözőképen lehet a munkájukat értékelni, és sok vonatkozásban minden bizonynal el is lehet marasztalni. De mint az apák, úgy a fiúk sem követtek el végzetes hibákat és ha az apák a jogok státusát tartották fenn csorbítatlanul, úgy a fiúk fenntartották a magyar élniakarás és élnitudás teljes státusát. A transylvánizmus érája mély történelmi öntudatra nevelte őket, az anyagi nyomorúság, amelynek kivétel nélkül valamennyien részesei, közel hozta őket a legalsóbb

rétegekhez és a rájuk nehezedő szörnyű nyomás rugalmassákká és mindig harcrakészékké tette őket. A jövő, talán már a legközelebbi jövő fogja megmutatni, hogy a felelősség) első vonalában miként és milyen eredménnyel munkáikodriak népünkért, miként sáfárkodnak a rájuk bízott magyar lelkekkel és mennyiben tesznek eleget annak a legfelsőbb kötelességüknek, amely az egyetemes és örök magyarság részéről hárul rájuk.

Az új helyzet még »cseppfolyós« állapotban van. Az 1938 február 24-i alkotmány alapján csak 1939 februárjában indulhatott meg a magyar kisebbség új megszervezése. A magyar kisebbség csatlakozott a Nemzeti Újjászületés Frontjához, aminek fejében megkezdhetette Népközösségének megszervezését. E pillanatban lázasan folyik ez a munka. A román államhatalom képviselői sok és szép dolgot ígértek ezúttal is, de maga az élet egyelőre változatlanul folyik tovább, a húsz éve kiépült medrekben. A harc nem enyhült és ha jóslásokba szabad bocsátkozni, mindkét részről megnyilvánuló legjobb akarat ellenére is még sokáig fog tartani. Az elmúlt két évtized minden veszteségét, fájdalmát, sebeit nem lehet egyetlen tollvonással jóvátenni és meggyógyítani. Húsz esztendő elfekélyesedett gyűlölködését, hazugságait, lelkiségét nem lehet máról-holnapra megváltoztatni. Jóakaratot hirdetnek és békességet az emberek között. De ez csak cselekedetekben valósulhat meg. A romániai magyarság bizakodva várja ezeket a cselekedeteket.

Bármilyen történet azonban, bizonyos, hogy a magyar kisebbség belső ereje megnövekedett. Az »árvízi hajósok« munkája eredményeket hoz. A fiatalság ott dolgozik a gazdasági szervezetben, ott van a kulturális élet minden területén, egyre sokasodik számuk az alsópapságban és mindenütt együtt dolgoznak, vállvetve és egységesen az idősebbekkel. Lehet-e nagyobb, lehet-e szebbet és biztatóbbat mondani húsz esztendő kisebbségi élet kritikájának eredményeképpen, mint-hogy a szétszórt és kába) társadalomban a nagy közös népi, és nemzeti célokért való munkálkodásban az apák és fiúk útjai összeértek?!

Mert íme összeértek!

HOGY LÁTNAK MINKET?

„Élőrül, élők közt, nincs igazságos ítélet.”
(SZÉCHENYI)

Úgy vélem Erdély és a romániai magyarság problémáját soha nem ismerhetjük fel a maga valóságában és e felismerés nélkül soha nem oldhatjuk meg, ha nem vetünk kutató pillantást abba a tükörbe, amelyet a románok tárta-, élénk. Hogyan látnak ők bennünket? Ez a kérdés alapja az irántunk tanúsított magatartásuknak és miután az életben többször döntő a látszat, mint a valóság és a lényeg, a románok is nem a valóságok, hanem annak alapján ítélik meg felettünk, ahogyan bennünket szemük tükrében rögzítenek.

Sokszor megdöbbenő, sokszor kacagtató és sokszor elgondolkasztó az arc, amelyet, ha belé pillantunk, a románosság tükrében látunk. Naiv és kezdetleges hamisítások keverednek össze mélységes realitásokkal, egyes vonásokat a szívből fakadó rokonszenv, másokat a feneketlen gyűlölet vetett oda és mindez összekuszálódik az alapvető bizonytalanságba, amely valamelyes csökkentértékűségből, régi reminiscenciákból és a jelenlegi helyzet nem ismeréséből fakad. A kontúrok szétfolyóak és az adott helyzet szabja meg

mindenkor, hogy a románság szemléletének reflektorfénye lelki arcunk melyik pontját világítja meg.

Talán döntően és örökérvényűen ki lehet mondani, hogy az erdélyi román nép nemi gyűlöli a magyart és az erdélyi román intellektuel megbecsüli, bár látja és elitéli minden hibáját. Az évszázados együttélés folyamán az erdélyi románok közelebb kerültek hozzánk, mint mi öhozzájuk. A jobbágy jobban ismeri urát, mint ő amazt és a későbbi jédők' nemzetiségi harcaiban a gyengébb félnek — a románnak — jobban meg kellett ismernie ellenfelét, mint annak őt, — a eredményesen akart küzdeni» Ha a múlt század írásait olvassuk, megdöbbenő, hogy milyen ijesztően keveset tudtunk »románajkú hű magyarjainkról« és mennyire tisztában voltak azok a mi értékeinkkel és gyengeségeinkkel, öntelt magabiztossággal éltünk akkoriban és ha valaki közülünk intő szót emelt, azt kikacagták. A magyar földesurak Wesselényi száz év előtti intő szózata ellenére gondtalanul fogadták fel a román cselédeket és adták el a földet ja román parasztnak, aki az Albinétól vett fel kölcsönt. Derűsen működött a közigazgatásunk szervezete és liberálisok voltunk a végletekig, mert »a magyar szabadságszerető, vendégszerető és úr!« Csak önmagunkkal szemben nem voltunk liberálisok. Csak a mi értelmiségi osztályunk élt évtizedeken keresztül rózsaszínű ködben, csak a mi parasztságunk szorult ki a román királyságba, Amerikába és szóródott szét a világ minden tája felé, amikor a román egyre sűrűsödő rajokban kapaszkodott meg az erdélyi földön. A mi politikusaink közjogi vitákat folytattak, — kétségkívül szükség volt erre is, — míg' a románok népükért küzdöttek s egy évtizeddel a háború előtt már csak Bukarest előzetes hozzájárulásával és tudtával cselekedtek. A falvakon hosszúhajú pópák vonszolták az elhagyott magyar lelkeket a román templomok misztikus homályába és a magyarok bocskorban, burgyikban és katricában jöttek ki onnan. »Egyleti« úton akartak gátat vetni a döbbenetes mérvű elnemzetlenítésnek és Kossuth azt írta, hogy »ezekből a magyarokból kiveszett a nemzeti öntudat«. Magyarosítani akartunk iskolapolitikánkon keresztül és nem adtunk iskolát a magyaroknak, hogy magyarok maradhassanak. Hunyadban, a Mezőségen tízezerrel románosodtak el a háborút megelőző ötven év alatt a magyarok. Lépésről-

lépésre haladt előre a román; politika, amelyet a dákórománizmus eszméje fűtött és kergetett, nagy realitások és illúziók felé!

Bizonyos, hogy az összeomlás alkalmával egyetlen román katonája sem tehette volna be a lábát Erdély földjére, ha csak néhány ezredünk állt volna ellent és ha végül ha túlról le nem dőfték volna az ellenállókat. Ezt minden hősiesség hirdetése mellett, minden »vérrel szerzett föld« állítása mellett a románok is tudják. De tudják egyúttal azt is, hogy évtizedeken át készültek és jól készültek Erdély elfoglalására. Halálos biztonsággal csúszott ki a föld az erdélyi magyarok lába alól.

Az erdélyi román intellektüellek, a politikusok, ügyvédek és papok úgy érezték, hogy győztek, amikor Erdély egyesült a román királysággal. A győzők szemüvegén át nézték a magyarokra, akik a szörnyű tragédiában kábultan és útatlanul állottak. A románok nemi lihegték bosszúért. A gyulafehérvári nagygyűlésen magasra tudtak emelkedni. De tudatosan és gyorsan folytatták a munkát, hogy Erdély románná legyen. A középosztályt elsöpörték, a magyar földet szétosztották s a magyar parasztot helótasorsba taszították. »Történelmi igazságszolgáltatás« volt a neve ennek a műveletnek. Az erdélyi román intellektüellek és politikusok úgy hajtották végre ezt a műveletet, mint egy operációt. Az erdélyi román paraszt sajnálkozással tekintett a kiebrudalt magyar úrra, aki igazi úr volt és maradt a szemében, és paraszti sorstársára, akit az ő fajához tartozó jövevények rugdaltak meg. A román és magyar parasztlak között hosszú éveken át nem voltak súrlódások és csak az utóbbi évek kiélezett sovén nacionalizmusa pálinkagőzös uszításai következtében eshetett meg a sinfalvai rombolás és néhány hasonló eset. Néhány kivételtől eltekintve az erdélyi román értelmiség, bár erősen zárkózott, de sohasem volt gyűlölködő a magyarokkal szemben. Ellenfélnek, lovagias ellenfélnek tekintette a magyarságot, amelynek ismerte és ismeri minden hibáját és erényét.

Az erdélyi román értelmiségi osztály tagjai túlnyomó részben — beleértve a fiatalokat is — beszélnek és jól beszélnek magyarul, olvassák a magyar újságokat és könyveket és élénk figyelemmel kísérik a magyarországi ese-

ményeket. Csak egyetlen és minden bizonnyal a leglényegesebb dolgot nem tudják, vagy nem akarják észrevenni. Nem látják, hogy a háború előtti felduzzasztott és idegen elemekkel szaturált magyar liberális társadalom Erdélyben nemzetkisebbségi közösségé szűkült le, amely éppen olyan autochton, rugalmas, cselekvőképes és céltudatos, mint ők voltak annak idején. És nem akarják észrevenni azokat a mélységes változásokat, amelyek talán külsőleg nem is vehetők annyira észre, de léleekben már átformálták Magyarországot. A rózsaszínű kód, amely annak idején a magyarok szemét homályosította el, most az ő szemükre von hályogot. De azért tudják, hogy a magyar és román nemzet végül is csak egymás mellett, de nem egymás ellen élhet.

Nem így a regáti román. Kiesve a középeurópai kultúra hatóköréből, évszázadokon át tartó idegen elnyomás alatt, teljesen kiszolgáltatva a maga urai kényének-kedvének, semmi tisztánlátást nem örökölhett és újat sem teremthett magának. Szellemisségét magyar vonatkozásban kizáróan az uszító sajtó formálta és alapjait az iskola vetette meg, amely gyalázkodóan és gyalázatosan ismertette meg velük a magyarokat. Magyarokkal alig érintkeztek és akikkel érintkeztek: a Regátba vándorolt nincstelennel és szerencselovagokkal, azok iránt megvetést éreztek. Magyarország tragédiája az ő szemükben olyanforma, mintha egy nevetséges kártyavár omlott volna össze, amelynek semmi oka és joga nem volt a létezésre. Nem! ismerik a magyar kultúrát, nem ismerik a magyar erényeket, hanem a magyarságot ma is rabló hordának tartják, amelyet grófok vezetnek és amely felett zsidók uralkodnak. Nem mernek Magyarországon keresztülutazni, mert bevallottan attól félnek, hogy a magyar »szoldateszka (?)« kezére kerülnek, ahol megölik és megkínózzák őket. (Ezzel indokolta előttem egyik román újságíró kollégám, az Universul munkatársa, hogy miért nem jön Magyarországra.)

Mint Erdélyről általában, az erdélyi magyarságról is édes keveset tudnak. Az ő szemükben az erdélyi magyarság mindössze néhány százezer nincstelen magyar parasztból és elszékelyesedett románból áll, akik felett ma is grófok uralkodnak, akik »revíziót akarnak, hogy visszakaphassák földbirtokaikat«. Szerintük Magyarországon is »csak grófok és

zsidók« az urak és ezért a Romániában élő magyarok »örülhetnek, hogy Romániában élhetnek«. A magyar katona az ő szemükben rossz... hiszen »olyan buta, hogy még románul sem tud!« Az egész magyar problémát rendszertint azzal a sztereotíp mondattal »intézik el«, hogy »ha a magyarok sokat ugrálnak, a győzelmes román seregek megint bevonulnak Budapestre, de mégegyszer nem jönnek ki onnan!« Ami barátságosabb részükről, az mindössze annyi, hogy tudják »hogy »Budapesta nagyon szép város és halljuk, hogy ott jól lehet mulatni!«

A regáti paraszt éppenséggel semmit sem tud a magyarokról. Csak a hadseregben találkozik vele és ott az őrmes-terek a magyar legényeket nevetségessé teszik és minden alantas munkát velük végeztetnek. Magyarot, cigányt, zsidót a regáti román körülbelül egy kalap alá vesz és nemi tudjad hogy melyiket gyűlölje, vagy vessen meg jobban. Kődös elképzelései vannak Magyarországról, amelyről annyit tud, hogy »kicsiny és nyomorult ország, amely csak a hatalmas román nemzet jóakaratóból állhat fenn«.

Az a sovén propaganda, amelynek némely indító okairól néhány bátor és becsületes román férfiú rántotta le országos botrány közepette a leplet, ilyen eredményeket ért el. Súlyosan terheli érte üzöit a felelősség, a jövő előtt és súlyos feladatot állított azok számára, akik ezt a közszellemet a józanság és valóság korlátai közé akarják szorítani. Ez a propaganda elsősorban az oka annak, hogy ilyen szellemséggel telített, nagyrészt műveletlen emberek, Erdélybe kerülve a legféktelenebb magyarelleses tevékenységet fejtették ki és ha a saját fajtestvéreik emeltek magatartásuk ellen óvást, azokat minden skrupulus nélkül hazaárulással vádolták meg és a legelképesztőbb üldözésben részesítették.

Ezzel a közszellemmel, ezzel a lelki beállítottsággal¹ kénytelen a romániai magyarság küzdelmet folytatni, amikor jogos igényeinek kielégítését, sérelmeinek orvoslását követeli. Hiába nyilvánul meg jóakarata a legmagasabb helyekről, hiába adnak ki miniszteri rendeleteket, hiába érkeznek távirati utasítások, a gyűlölködő szellemmel telített hivatalnoki kar nem törődik velük, talán, mert el sem hiszi, hogy egy román miniszter tényleg jól akarjon cselekedni az »áruló és illojális magyarokkal«.

Ez ellen a gyűlölet ellen, amely egyik színe a Regából Erdélyre zúduló áradatnak, hiába küzd a magyarság. Ezt ha meg akarják szüntetni, akkor belülről kell megszüntetni, a lelkek legmélyét kell megvilágosítsák, mert ez az ellenségesség nem az, amelyből az igaz barátság fakadhat. És ez az ellenséges magatartás, ez a gyűlölet, lassan megfertőzi az erdélyi románság legfiatalabbjait is, akik regáti könyvekből tanulnak, akik ezeket a lapokat olvassák, akik elkülönülve élnek a magyaroktól és akik tapasztalatból tudják, hogy a magyarokkali barátkozás csak teherként, csak kellemetlenséggel, és elítéléssel jár.

MIHÁLY ARKANGYAL LOVAGJAI

„Hátráljatok a fálig, aztán támadjatok és győzzetek, vagy haljatok meg.

(ZELEA CORNELIU CODREANU)

Mint óriási nyitott könyv, hever az idegen előtt maga az ország: Nagyrománia. Erdély lankái és égbeszökő hegyei után lassan síksággá válik! a világ és megakad a Duna tükrén, mely mögött a Balkán hegyei kéklenek a messzeségben: Oláhország, Moldova, Bukovina, Besszarábia, Dobrudzsa, mégis mind-mind külön életet és életformát jelentenek. A gazdasági erők csodálatos harmóniáján túl hiába keres az idegen egyéb harmóniát az országban. A kisebbségek, mint szigetek emelkednek ki a román tengerből és maguk a románok sem egyformák. Piaci napokon, vagy vásárok alkalmával szikár erdei mócok keverednek nagydarab, szőke, földtúró oláhokkal és az ókirályságbeli tömzsi, fekete románokkal. A falvak arca is más és más. A beszéd sem egyforma. Az erdélyi román paraszt nehezen érti az ókirályságbeli fajtestvérét. Latin, francia, olasz, orosz, török, magyar, német, bolgár, szerb, vlach és görög szavak keverednek egyenlőten arányban, vidékek és műveltség szerint. És a szellem is egyenlőten és bizonytalan. A magyar Szent Korona örök libertinizmusában és a múlt évszázad európai liberalizmusában élő erdélyi

románság merőben más lelkiséget képvisel, mint a fanarióták, hoszpodárok, pasák és cárok alatt nyögő ókirályságbeli román. A szapora vlach pásztorok, akik a fekete hegyek országából szivárogtak le a síkságra, majd menekültek tovább észak felé, a szabadság és egyenlőség országába, szolgák, kizsákmányoltak és üldözöttek voltak, hosszú századokon keresztül.

A szabadság és emberség maximuma számukra Erdélyben adatott meg, a jobbagység patriarkális rendszerében. És itt ébredtek először népi és nemzeti öntudatra. Humanista magyar urak nyelvtant és bibliát nyomattak számukra és iskolákat adtak. A népek lelkében akkoriban szökött bimbóba az az öntudat, amelyből az élő nacionalizmus fakadt. Milyen éhesen vetették rá magukat közülük az olvasni tudóik a múltra, hogy keressék benne önmagukat. Az élethez hősiességre és hagyományra van szükség és így született meg a latin leszármazás legendája, így lettek a légiók, az aranysasok és imperátorok utódai a vlach pásztorok. Ez a hősiességre és hagyományra való éhség, mint vörös fonál fut végig a román histórián és a jelenlegi politikának is legerősebb alkotóeleme. És hogy felfokozódott, hogy nem retten vissza a történelem meghamisításától, hogy magáénak akar vallani mindent és mindenkit, ami, vagy aki hősiességet, fényes hagyományt, ragyogó multat jelent, az érthető, mert amikor a román nép felszabadult az idegen jármok alól és Európa jövöltárból idegen uralkodó alatt önálló államot alkothatott, akkor a nyakára telepedtek a legidegenebb urak: a saját urai, akik sokszor talán gonoszabbak voltak azoknál, akik a kard és vér jogán uralkodtak felettük.

Ezért találkozik az idegen úton-útfélen a hősiesség jeleivel: szobrokkal, zászlókkal, emléktáblákkal Romániában. Ezért van annyi nemzeti ünnepük, mint kevés más nációnak a földön. Ezért nem látnak tisztán, mert önmagukat sem látják, csak misztikus-heroikus pápaszemen keresztül.

Az évszázados sanyarú szolgaságból fakadó csökkent-értékűség és az állandó belső elnyomás ellen szállottak harcba azok a románok, akik szabad országban, szabad népet akartak teremteni. Az első, legnagyobb ellenségnek a zsidóságot tekintették, amely kizsákmányolója volt a népek, és mint

a pók, vetette ki hálóját a nincstelen parasztság apró kincseire. Úgy látszott, hogy velük lehet legkönnyebben elbánni, mert a másik ellenség, a bojár, még közvetlenül a háború előtt is szuverén módon tartott minden hatalmat a kezében. Így születtek meg az antiszemita mozgalmak Romániában már azokban az időkben, amikor Európa a filozemita liberalizmus éráját javában élte. Románia csak a berlini kongresszus nyomására adta meg a zsidóknak a polgári jogokat, de ugyanakkor egyik antiszemita egyesület és párt a másik után alakult meg. A politikai választóvonal, amely ma az egész emberiséget két táborra osztja: a jobb- és baloldal, először Romániában jelentkezett, mint politikai tényező. Az egyik oldalon a nacionalizmust és antiszemitizmust, a másikon a liberalizmust jelentette, amelyet a fiatal ország nyugatról igyekezett átvenni éretlen életformái közé. Kisebb arányú pogromok és nagy parasztfordalmak tették változatossá az utolsó fél évszázad román históriáját, de a kibontakozás sehogy sem akart sikerülni. Történt néhány földosztás, amelyek azonban csak újabb fordalmakat okoztak. Az utolsót közülük Averescu marsall 1906-ban verte le és ekkor közel harmincezer román paraszt hullott el a katonafegyverek előtt.

A világháború után, a Goga-Cuza féle antiszemita liga képviselte a jobboldalt, míg a vezéri pálcá a liberális Bratianu dinasztia kezében volt. Az ország megnagyobbodása olaj volt a heroizmusra vágyó lelkek tüze. Különösen az ifjúság vágyott egy valóban erős, valóban nagy, igazán román Romániára. Érezték, ha nem is vallották be, hogy túl könnyen kapták az országot és érezték, hogy a megvont határok csak azt a pontot jelentik, amelyet ellenségnek nem szabad átlépnie, de nem azt a vonalat, ameddig a román lelkiség kisugárzása elhat. Érezték, hogy az új ország agyalábakra épült és bensőjében a gyökeréig rothadt, szüette és erőtlén. Érezték, hogy itt valóban hősi cselekedetre van szükség: felrázni az évszázados, meddő és tunya álmokba zuhant népet, erőt, hitet, öntudatot és méltóságot kell neki adni, munkára, cselekedetre, akcióra, pozitív életre kell nevelni, példát és tanúbizonyságot adva neki. Az államot román tartalommal kell megtölteni és a passzív vegetáláson túl cselekvésre kell szorítani a nemzetet, hogy önfenntartási harcán túlmenően legyen mit adnia az egyetemes emberiség

számára, mert tudták, hogy ez minden nemzetnek egyetlen létjoga.

Bukarestben, Jassyban, Csernovitzban, Kolozsvárt a világháború után pezsdlő élet kezdődött az egyetemeken. A szédületesen megnagyobbodott ország számára növelni kellett a középosztályt és a vezetők mindent elkövettek, hogy az egyetemekre csődítsék a román ifjúságot. Irtózatos hiány volt köztisztviselőkből, bírálókból, ügyvédekben, orvosokban, mérnökökben. Az egyetemeken elkezdtek ontani a diplomákat. Paraszti szülők gyermekei töltötték meg, sokszor még bocsorosan és kihúzott inggel az egyetemeken padjait. Magukkal hozták a falu nyers és szűzi életerejét és habzsolták a tudományokat. A népből fakadtak és a nép számukra még apát és édesanyát, testvért és szeretőt jelentett. Új, hatalmas és csodálatos világ bontakozott ki előttük, a szemhatáruk kitágult és a térdéken földszagú ujjakkal tapogatták a határt, amely egy nagy, és szép országot, az ő országukat jelentette. A lelkükben a kis falusi harang szava csilingelt és az orthodoxia misztikuma hívökké és fanatikusokká tette őket. Az ifjúság és érintetlenség boldog naivitásával és lendületével akartak mindent megoldani, máról-holnapra, késedelem és latolgatás nélkül. A román élet visszasságai, betegségei, aljasságai, mint mérges tövisek fűrődtek a szívükbe és kiölte belőlük a faluról hozott méla jószágot és alázatos szerénységet. Harcot akartak és heroizmust, küzdeni és győzni akartak, azt akarták, hogy valóban az övék legyen az ország.

Cuza és Goga munkája termő talajra hullott az ifjú lelkekben. 1922—23-ik tanévben a román egyetemi ifjúság egy teljes évig sztrájkolt, hogy kikényszerítse a zsidók ellen a numerus clausust. A sztrájk nem járt eredménnyel és a diákok egy év elvesztésével visszakényszerültek az egyetem padjaiba.

Néhány fiatal ember állott akkor az ifjúság élén. Zelea Corneliu Codreanu volt a vezérük, aki gyerekfejjel szervezte meg Cuza professzor Keresztény Nemzetvédelmi Ligáját. Codreanu vezérkarával együtt belátta a sztrájk hiábavalóságát és maga beszélt rá az ifjúságot, hogy térjen vissza az előadásokra. Ugyanakkor azonban elhatározta, hogy

hősi példát szolgáltat és kiirtja a román ügy árulóit. Fegyvereket szereztek és megcsinálták a halálraítéltek névsorát. A névsoron hat liberális miniszter és néhány zsidó újságíró, valamint bankár szerepelt. Az összeesküvést egyik társuk elárulta s Codreanuék a vacaresti fegyházba kerültek. A fegyencek közös életét élték, összefortak egymással a szenvedésben és a külvilág rokonszenvében. A fegyház templomának ajtaját Mihály arkangyal képe díszítette. Ez előtt imádkoztak naponta Codreanuék és ettől kezdve pátrónusuknak tekintették az arkangyalt.

Félév múlva tartották meg a tárgyalást, amelyet megelőző napon, Codreanu későbbi sógora, Mota, a fegyházban agyonlőtte azt a társukat, aki elárulta őket. Codreanuék kiszabaldtak és az ő agitációjuk eredményeképen az esküdtszék, a közvélemény nyomása alatt, kénytelen volt később Motát is felmenteni.

A »Vacaresti Csoport« óriási tekintélyre tett szert. A román ifjúság maradéktalanul Codreanu kezében, volt. Ungheni községben 1924-ben megrendezték Európa első munkatáborát. Tovább folyt az antiszemita agitáció. Maguk építettek maguknak otthont és kertészkedtek, hogy szegény társaik élelmezését elláthassák. A heroizmus valóságos glóriát vont a homlokuk köré. Tovább szervezkedtek és ekkor ismét megindult ellenük a hatósági hajsza. A hajsza élén Manciu jassi rendőrprefektus állott, aki ok nélkül összeverette a diákokat és nem kímélte a diáklányokat sem. Codreanu is rendőrképre került egyszer, de revolverrel védekezett. A dologból per lett és a tárgyaláson Manciu, és emberei rárohantak Codreanura, hogy összeverjék. Codreanu revolvert rántott és a nyílt tárgyaláson agyonlőtte Manciu prefektust. Óriási felháborodás tört ki országszerte és a román közvélemény maradéktalanul Codreanu mellé állott. A turnu-severini törvényszéken 19.300-an iratkoztak fel védőjéül. Az esküdtszék ismét felmentette a vádlottakat. A felmentő ítélet után Codreanu hazament és megtartotta esküvőjét legbensőbb barátjának, Motának sógornőjével. Az esküvőn közel százezer ember jelent meg és hatalmas tüntetést rendezett a fiatal diákvezér mellett.

Három évvel később Codreanu úgy látta, hogy a Cuza-többé nem megfelelő keret közötti politikai ambíciói céljaira. Társaival együtt kilépett a Keresztény Nemzetvédelmi Ligából

és megalapította Mihály Arkangyal Légióját. Mindössze ötvenen voltak, de összeforrasztotta őket a misztikum és a katonai fegyelem, amelyet Codreanu vezetett be és követelt meg. Négy alapelvük volt akkoriban: 1. Istenben való hit. 2. Hivatásukról való meggyőződés. 3. Egymás közt való testvéri viszony. 4. Az éneklés.,

Folyóiratot indítottak: »Pamuntul Stramosesc« — Az ősi föld címen — és másfél hónap alatt 2586 előfizetőt gyűjtöttek. Apró egységekre, úgynevezett fészkekre — cuib-okra — oszlottak. Minden cuib-nak 3—13 tagja volt. Ha valaki a Légióhoz akart csatlakozni, annak meg kellett szerveznie egy ilyen cuibot. Ha sikerült neki, akkor fészekfőnök lett belőle és feladata volt a tagok nevelése és fegyelmezése. Ha nemi, úgy egyedül maradt. Minden cuib-nak valamilyen »hőstettet« kellett végrehajtania a román nemzet érdekében: kutat, árkot ásni, utat javítani, házat építeni szegények számára, stb. Codreanu megírta a cuib statútumait: »Carticica sefului de cuib — A fészekfőnök könyvecskéje« című füzetében. A fészektagoknak hat törvényt kellett betartani ok:

1. A fegyelem törvénye. Légy fegyelmezett légionárius, mert csak így fogsz győzni. Kövesd a főnököt jóban és rosszban.

2. A munka törvénye. Dolgozz, dolgozz minden nap. Dolgozz jókedvvel. Munkád jutalma ne a nyereség legyen, hanem a megelégedés, hogy egy téglával hozzájárultál Légió felépítéséhez és Románia felvirágoztatásához.

3. A hallgatás törvénye. Keveset beszélj, csak azt, amit kell, csak akkor, amikor kell. Beszéded a tett beszéde legyen. Te alkoss és cselekedj, hadd, hogy mások beszéljenek.

4. A nevelés törvénye. Mássá kell lenned. Hőssé. A fészekben végezd el ennek iskoláját. Ismerd meg jól a Légiót.

5. A kölcsönös segítség törvénye. Segíts bajba jutott testvéredet és ne hagyd el őt.

6. A tisztesség törvénye. Csak tisztességes utakon járj. Harcolj, de soha ne légy aljas. Hagyd másoknak a becstelenség útját. Jobb, ha becsületesen harcolva esel el, mintha becstelenség által győzől.

Codreanu évente ünnepélyes keretek között avatta fel a fészkekből kikerülő új légionáriusokat. Kicsiny zacskóban földet adott nekik, amelyet a román hősiesség különböző he-

lyeiről szedtek össze. Istentisztelet nyitotta meg az ünnepséget és a legionáriusok esküt tettek. Codreanu vasfegyelmet tartott közöttük és példát adott. Aszkéta módon élt és minder» erejét a mozgalomnak szentelte. A légionisták óriási meneteljesítményeket tettek az ő vezetésével, télben, nyárban, súlyos terheket cipelve, hogy megedződjenek. Keresztülmentek a hallgatás legkeményebb iskoláin. Imádkoztak és énekeltek, az orthodoxiában keresve és találva meg mozgalmuk etikáját és a románság legmélyebb forrását.

Hosszú előkészület után Codreanu 1930-ban bontott zászlót, hogy az ország meghódítására induljon. Ismét szembe találta magát a hatóságokkal. De amikor Cahul besszarábiai városkában gyűlést engedélyeztek számára, azon húszezer ember vett részt és a forradalmi beszédek ellenére a tömeg fegyelmezetten viselkedett. Codreanu néhány társával lóháton járta be a moldvai falvakat és így agitált, kikerülve csendőröket. A mozgalom politikai ereje akkor már[^] óriási volt. Ki kellett terjeszteni a szervezetet és ekkor alapították meg a Vasgárdát, a zsidó kommunizmus leküzdésére. Michalache belügyminiszter 1931-ben feloszlatta Codreanu szervezeteit, de a választások alkalmával Codreanu mégis 34.000 szavazatot kapott és képviselő lett. A következő választásokon, 1932-ben már hetvenezer szavazatot kaptak és öt vasgárdista képviselő vonult be a parlamentbe. A képviselők 30.000 lejes fizetésük-ből 22.000 leit a mozgalom céljaira adtak le és folytatták a vékonypénzű diákok életét. Közben feloszlatták, majd újból engedélyezik a gárda működését. 1933-ban, a hitlerizmus uralomrajtása alkalmával, a román politikai élet teljesen jobbra fordul, de francia nyomásra a kormány kénytelen fékezni. Vajda Sándor szembefordul a gárdával, majd bukása után a liberális Dúca kormány rájuk uszítja a hatóságok teljes önkényét. Három vasgárdista erre a sinaiai pályaudvaron agyonlövi Ducát.

A miniszterelnök meggyilkolása után a kormány kíméletlenül igyekszik elnyomni a mozgalmat. Tatarescu brutálisan lép fel velük szemben és a szervezet földalattivá válik. Egyik gyilkosság és merénylet a másikat követi. Cantacuzino-Granicerul tábornok Codreanu megbízásából megalapítja a »Tótul pentru Tara — Mindent a hazáért« nevű pártot, amely új keretet ad a mozgalom számára. Egyik sikert a másik után

érik el. Az 1935. évi craiovai diákkongresszus nagyarányú vasgárdista demonstrációvá lesz. Ebben az évben már ország-szerte tucatjával működnek a munkatáborok. A nép rajong Codreanuért. Mindenki vasgárdista! Amikor Codreanu sógora, Mota, a spanyol polgárháborúban Franco oldalán harcolva elesik, a koporsóját valóságos diadalmenetben viszik végig az országon. Minden állomás virágba és gyászba öltözöttön várja, a tömeg és a papság teljes pompával kivonul. A bukaresti temetésen hatszáz pap végzi a gyászszertartást.

Közben folytatódnak a gyilkosságok és merényletek. Az »áruló« Stelescut hat gárdista, köztük négy teológus, a kórházi ágyon negyven revolverlövessel megöli és fejét fej-széivel veri szét. Fenyegető levelekkel árasztják el a politikusokat. Senki sem bizonyos az élete felől. De növekszik a misztikum és a legenda.

Az 1937. decemberi választásokon Codreanu pártja 66 mandátumot szerez. A parlament legerősebb pártja lesz és megnyílik előtte az út a hatalom törvényes átvételére. Lélek-zetvisszafojtva várja mindenki az eseményeket!

Az uralkodó másképen határoz. Codreanu helyett Gogát hívja kormányra. »I se va lua apa delá moara« — elvesz-szük a malomtól a vizet... Goga szélsőjobboldali programot ad. A parlamentet nem hívják egybe. Codreanu vár és hallgat. Goga megbukik és megszületik a királyi fasizmus. A csendőrség és rendőrség adatokat gyűjt Codreanu ellen. Leveleket és parancsokat fognak el. A *pártokat* felosztják. Egy-másután fogják el Codreanu vezérkarát. Codreanu nem szökik. Börtönbe kerül és a hadbíróság kényszermunkára ítéli, ami egyenlő a biztos halállal. A gárdisták koncentrációs táborba kerülnek. Codreanu a fegyházban várja, hogy mikor szállítják a targul-ocnai sóbányába. Közben titokzatos úton tovább osztogatja a parancsokat. A hangja áthallatszik a fegyház kőfalán. A király külföldi útra megy. Temesváron bomba robban a színházban, Kolozsvárt merényletet követnek el a gázművek ellen és lelövik Stefanescu-Goanga rektort. A király hazaérkezik és Armand Calinescu helyettes miniszterelnök jelentést tesz. Két nappal később Codreanút és tizenhárom társát teherautón Vacarestibe szállítják. A fegyőrök a vaksötét

éjszakában »szökés kísérlete közben« mind a tizennégyüket agyonlövik. Egyetlen hang sem hallatszik az országban. A nép némán veszi tudomásul! a történeteket. Calinescu Armand akkori helyettes miniszterelnök intervjút ad egy francia újságírónak. Az újságíró, a gárdisták felől érdeklődik. Calinescu mosolyog:

— A gárda nincs többé...!

1938. február 9-én a király hirtelen meneszti Goga Octaviánt és Miron Christea pátriárkát nevezí ki miniszterelnökké. A pátriárka, az ország uralkodó vallásának első dignitáriusa, aki röviddel azelőtt eltiltotta; a papságot a politizálástól, miniszterelnök lesz. A kormány meglehetősen különös. A miniszterelnök helyettese az előző választásokon megbukott liberális kormány feje: Tatarescu, belügyminiszter pedig a nemrég még nemzeti parasztpárti Calinescu Armand, aki vezető szerepet vitt abban a pártban, amely antidinasztikus magatartásával kormányképtelennek minősítettett. Maniu és Goga kivételével helyet foglalnak a kormányban az összes volt miniszterelnökök, mint személyiségek, pártmegbízás nélkül. Több tábornok is tagja a kormánynak. Prefektusokká ezredeseket és tábornokokat neveznek ki, de a közigazgatás szakemberek kezében marad. Burkolt katonai diktatúra, szépségflastro-mokkal ellátott királyi fasizmus következik, ahogy az egyik francia lap megállapítja. Két hét alatt meghozzák az új alkotmányt. Másolata a nyugati autoratív totális államok alkotmányának. Ezt is idegenből vették át, mint Románia o'l'őző három liberál-demokratá alkotmányát. A nemzet egyhangúan megszavazza a nagy népszavazás alkalmával. Az egész oifszágban ostromállapotot hirdetnek, működik az előzetes cenzúra és a katonai hatóságok moccanni sem engednek senkit.

Románia első alkotmányát, a regulamentul organico-t Kiseleff orosz cári tábornok dolgozta ki. Az első Hohenzollern trónralépésekor kapta az ország 1866-ban a második alkotmányt, mely hű másolata a francia és belga alkotmánynak. A harmadik alkotmányt Bratianu Jonel csinálta 1923-ban. Ez is csak kiegészítője az előző kettőnek. A negyedik — 1938. évi — alkotmány a jobboldalé. A király az alkotmány kihirdetése alkalmával beszédet mondott és új, becsületes és

munkás világ eljövételét hirdette. Február 27-én a kormány felesküdt az új alkotmányra, majd lemondott és ugyancsak Miron Christea elnöklésével újjáalakult. A »vének« kimaradtak a kormányból és Tatarescu helyét Calinescu foglalta el. Télen megbetegedett Miron Christea és üdülésre külföldre távozott. A kormány tényleges, majd a pátriárka halála után kinevezett feje Armand Calinescu, a »vaskezű« lett.

Lázasan folyik az ország átszervezésének munkája. Az új alkotmány a román elem primátusát mondja ki és biztosítja minden téren. Tetszés szerint szűkíthető, vagy tágítható keretek közé szorítja a kisebbségeket, akiknek ügyét félmondatokban intézi el. Egy minisztertanácsi jegyzőkönyvet a külföld előtt kisebbségi státúmként ismertettek, de a jegyzőkönyv nem bír törvényerővel és nem jogforrás. Törtétek enyhítések és törtétek megszorítások. Hosszú hónapok után megadták a kisebbségek számára a szervezeti kereteket, a Nemzeti Újjászületés Frontjában és a Népközösségi szervezetekben. Most ezek megszervezési munkája folyik. És szervezkedés folyik az egész országban. Új egyenruhák csillognak. Új titulosok és rangfokozatok boldogítanak egyeseket. Újszínű lett az élet és a szavak mögött nagy akarások húzódnak meg. »Az igazságosság korszaka fog következni, melyben a múlt minden hibáját a legnagyobb erélyességgel orvosolni fogjuk« — mondotta II. Carol király Goga távozásakor. A múlt tehát tele volt hibával és igazságtalansággal. Vájjon, milyen lesz a jövőendő?

A Vasgárda megszűnt, de nem szűntek meg a követelések, amelyeket képviselt. Az új rezsim minden erejével igyekszik ezeknek a követeléseknek eleget tenni. A kormányzat politikája nem anti minden idegennel szemben, hanem proromán. Csak a zsidók ellen fordul változatlan kíméletlenséggel, akik pedig örömmünnepet ültek Goga bukásakor. Új és becületes, román életet hirdet. Felvette a totális államformát és munkára serkent mindenkit. »Romániát meg kell menteni...« — mondotta a király, Miron Christea kinevezése alkalmával. A hazug pártélet a parlamenti váltógazdaság álszenteskedő játéka megszűnt. A nép érdekképviselési alapon vesz részt a közügyek intézésében. Erősítik a hadsereget és

enyhíteni igyekeznek a régi, túlságosan lekötött külpolitika vonalvezetésén. Jóakaratot és jószándékot hirdetnek mindenfelé. A munka élén maga a király áll. Szabad-e bizalmatlanok legyünk az új Románia iránt?

Óriási és tragikus erőpróba előtt áll Románia. Eddig csak a gárdisták akarták ezt a próbát, most az uralkodóval az élén az egész román nemzet akarja: megtölteni nemzeti tartalommal az ország politikai határait. A román szellemnek el kell érnie ezeket a határokat és azokon túl is hatnia kell. Ez az emberiséggel szembeni hivatása minden népnek. Veszendő az, amelyik ezt a hivatást nem tudja betölteni! Ennek az eszmének a bukása az ország összeomlását jelenti. Pedig nehéz a vállalkozás, mert abban az országban akarják megvalósítani az ultranacionális totalizmust, amelyben az ősi hagyományokkal rendelkező, elpusztíthatatlan népi és nemzeti öntudatú kisebbségek az ország lakóinak harminc százalékát teszik ki és amely országot külpolitikája a demokráciákhoz köt.

A halott »kapitány« hívei Mihály arkangyal képe előtt térdelve imádkoznak. Petreche Lupu, a maglaviti csodalpásztor, titkos éjszakákon beszélget az Úristennel. Mint szobrok, állnak szétvetett lábakkal a Calea Victoriei sárga palotája előtt a gránátosok. Armand Calinescu autójának üvegablakát nem üti át a revolvergolyó.

Új Girond ez, vagy más Jakobinusok dala?

HONTERUSTÓL HITLERIG

„Du hast in rechter Stunde nicht geschwiegen,
Du liessesr hoch des Deuschtums Banner fliegen,
Nun hebe stolz dein Haupt und sprich:

ich habsgewagt!
In diesem hehren Zeichen sollst du siegen!“

(FREIDRICH WILHELM SCHUSTER)

Különleges, lényegében alig megfogható, merev és zárkózott az arc, amely a Szászföldön fogadja az idegent. Komoran méltósággtljes városok, rendet, tisztaságot és jólétet, magabiztosságot és minden idegennel szembeni elutasítást sugárzó falvak, nehéz köépületek, kemény arcok, amelyeken a száj keskeny, éles vonal, átható, de mégis közömbös tekintet, parolára nehezen lendülő kéz az, ami az első benyomás summája és az, ami végigkíséri az idegent, bármeddig tartózkodjék közöttük. Büszke, öntudatos nép, amely elsőnek tartja magát minden más népek között. A korona védelmére — ad retinendam coronam — jöttek a magyar királyok hívására Erdélybe. A király emberei voltak mindenkor és eleget tettek a kötelességnek, mikor megvédték a gyepüt. Erdélyi történelmüket mindenkor az elzárkózás, befelé fordulás, idegenkedés jellemezte. Csak nagyritkán melegedtek fel a többi erdélyi nemzetekkel szemben, de akkor is csak; rövid időre és a felmelegedésüknek mindenkor megvolt a maga jó oka.

Amikor jöttek, germán volt a harci szervezetük és stratégiájuk ... merőben különböző a magyar és székely hadakétól. A harc középpontjába, a várakat tették a könnyű fegyverzettel vívott mozgóharc helyett és ez a körülmény merőben más életformát is teremtett. Privilegiumaikat, amelyeket az »Andreanum« határozott meg, féltő gonddal őrizték, és a XV. század közepén megalakították az Universitas Saxorum-ot, amely a kilenc szász székét és a besztercei, valamint barcasági területeket is magában foglalta.

A közjogi elkülönülés akkor már teljes volt és a lelkek elkülönülését hosszú időre betetőzte a protestantizmus. Az erdélyi magyarok Kálvin »magyar vallását« követték, míg a szászok a Németországból érkező reformátorok hatása alatt a »német vallást«, Lutherét, vették fel. A két protestáns felekezet közötti különbség azonban már ekkor oly mértékben túlmúlt a vallás szorosán vett határain, hogy az elsősorban nemzeti kérdéssé lett. Meggyőző példa erre, hogy a szász nép két nagy fia: Heltai Gáspár és Dávid Ferenc, a lutheranizmustól elszakadva, unitárius és egyben magyar lett.

Honterus János 1534-ben visszatért külföldi útjáról Brassóba és, a valóban nagy emberek erejével tetőzte be a szászág reformációját. Könyveivel, nyomdájával, iskoláival, új szellemet teremtett és megvetette alapjait az erdélyi szász evangélikus egyháznak, a Siebenbürgisch-Sächsische Landeskirche-nek. Évszázadokra ez az egyház lett a szászág legerősebb vára, nemzeti elkülönülésének legnagyobb biztosítója, de egyben magas kultúrájának bőséges forrása is. A magyar kálvinizmus és a román orthodoxia között az egyház volt legfőbb őrzője a szász nemzetiségnek.

A vallási alapon történt elkülönülést rövidesen a mai értelemben vett politikai elkülönülés követte. A lutheri vallás eltérhetetlen szálakat szőtt az erdélyi szászok és a német őshaza között. A nacionalizmus ébredése idején ezek a szálak átszíneződtek és a mai »völkisch« ideológia alapszövevé lettek. Erdély felett az osztrák császárok uralkodtak és a szászok Buda, helyett Bécs felé tekintettek. De ez osztrák császárok katolikus törekvései csakhamar csalódást okoztak számukra. Merev és elkéseredett küzdelem indult meg a szászok részéről, régi jogaik fenntartása érdekében,

amelyek egyedüli biztosítékai voltak különállásuknak és népi, valamint vallási egységük megőrzésének.

A rohanó idők azonban másképen döntöttek. A XIX. században a végtetekig konzervatív szászok régi bástyáik mögül merőben új világra voltak kénytelenek tekinteni. A liberalizmus lerombolta a régi világot és ezért az övéknek is romba kellett dőlnie. A privilégiumokért vívott harc teljesen nemzeti színű lett. A nagy magyar ébredés évtizedeiben az új és a régi világ oldalán harcolva találta szemben magát a két nemzet: a magyar és a szász. A múlt század húszas éveiben a szászok már a nagynémet egységről álmodoznak, ami több, mint egy teljes évszázad múlva valósult meg, a Harmadik Birodalomban. Amikor a magyar szabadságharc kitört és magyar részről Erdély unióját követelték az anyaországgal, a szászok mereven szembehelyezkedtek ezzel a magyar kívánsággal, mert általa faji egységüket és rendi kiváltságaikat látták veszélyeztetve. A császárokkal és, a románokkal fogtak tehát össze a »rebellis« magyarok ellen, majd a szabadságharc leverése után »nagyosztrák« politikát csináltak. Hogy ez az abszolútizmus, időszakában mit jelentett a magyarok számára, azt, úgy vélem, felesleges részletezni!

A kiegyezés után a magyarok, — (mindezek miatt nem indokolatlanul, — kevés rokonszenvvel fordultak a szászok ügye felé és a korszellemnek megfelelően törölték el kiváltságait. A magyar iskolai és egyházipolitikai törvények ellen a szászok a legélesebb harcot folytatták és a Schulverein-mozgalom a legkeményebben helyezkedett szembe a magyarsággal. Az óriási erőpróba, amelyet szellemi és gazdasági sikokon vívott as szászság, eredményes volt ugyan számára, de a kulturális túltermelés meghozta a maga áldatlan gyümölcsseit. A gazdasági helyzet elnehezedett, és megkezdődött a szászok kivándorlása. A század elején két év alatt több, mint tízezer lélek vándorolt ki közülük, azaz az egész erdélyi szász nemzet körülbelül öt százaléka. A szászok ezért a századfordulón új politikát kezdtek, mert észrevették, hogy a magyarokkal folytatott harc felmorzsolja legjobb erőiket. Kiadták a jelszót, hogy keresni kell a közeledést a magyarok felé.

A közeledésnek azonban meglehetősen súlyos akadályai voltak. Az idősebb szász nemzedék az általa vívott harcok

résintementjében élt és nem tudott lelkiileg feloldódni a magyarok iránt. A fiatalok némileg engedtek a merevségből, de csak állandó és sokirányú fenntartással közeledtek a magyarok felé. Megtanultak magyarul és magyar főiskolákat végeztek. Azonban mindig és minden vonatkozásban szászok maradtak. A múlt az ő lelkükben is kísértett és a magyarokkal szembeni követelésük — modernebb műszóval kifejezve — a népi autonómia volt. Az akkori Magyarország nem ismerhette ezt a fogalmat. A kellemetlen súrlódások és hangos harcok ideje mégis elismult s ha a világháború nem következik be, talán hosszú századokra megteremtődött volna a testvériség! a magyar és a szász nemzet között.

A világháború döntően befolyásolta a szászokat, éppen úgy, mint a kultúra és az önállóság alacsonyabb fokán álló délvidéki svábokat. A Monarchia eszméjéért indultak harcba és ez a Monarchia a háborún keresztül német lett számukra. A háború megmozdította a birodalmat, fajok, nemzetek, tájak keveredtek egymással és ismerkedtek össze. Német volt a császár, a hadvezetés, a szolgálati nyelv és a magyarságot csak a honvédség reprezentálta, amellyel a szászok és svábok azonban sohasem kerültek közelebbi érintkezésbe. A harctereken megbecsülték a magyar katonát, azonban az nem volt újság számukra, hogy a magyar jó katona.

A nagy és elhatározó élmény azonban számukra a németekkel történt érintkezés volt. A barcasági vagy beszercei szász falvak gyermeke, a messi harctereken találkozott a győzelmes német seregekkel. Egy vér, egy faj, egy nyelv, egy eszme, egy cél! Megrázó erővel nyilvánult meg előttük a nagy német közösség. A maroknyi magyarok impériuma semmivé törpült a lelkükben a százmilliós hadbahívott német nemzet mellett. És nemcsak a harctereket jártak részeseültek ebben az élményben. A román invázió alkalmával Mackensen seregei vonultak át Erdélyen és a német katonák itt testvériesültek a sváb és szász néppel.

Az összeomlás idején a szászok és svábok már nem éreztek semmi közösséget a magyarokkal. Minden elhomályosult körülöttük, csak a nagy német közösség fényeskedett a szemük előtt, csak azt tudták, hogy idegenben élő,

kötelességekkel terhelt tagjai ennek a nagyszerű közösségnek és legfőbb kötelességük tovább élni szabad német népi életüket, így következett el 1919. január 8-a, amely napon a szász népszervezet kibővített központi választmánya Medgyesen kimondta, hogy »a határozat fontosságának teljes tudatában a szász nép a mai naptól kezdve a román birodalom tagjának tekinti magát, fiait és leányait a román állam polgárainak. Kéri Istent, hogy vezesse jóra és adja áldását ehhez a felelősségteljes lépéshez, amelyet megtenni kötelességüknek érezték.« Augusztus 10-én a bánsági sváb nagygyűlésen csatlakoztak a megyesi határozatokhoz, szeptember 6-án az összes romániai német törzsek képviselői egyetemes választási programban állapodtak meg. November 6-án pedig a szász nemzetgyűlés — a Sachsentag — jóváhagyta a megyesi határozatokat és húsz pontban szögezte le az új szász nemzeti programot.

A közös kisebbségi sors nem tudta közelebb hozni egymáshoz a romániai németeket és a magyarokat. A németek különösen az első esztendőben gyűlölködve fordultak a magyarokkal szembe. A sajtópolémiai napirenden voltak és a sváb eredetű katolikus egyházi férfiak nagy része, — ahol tehetett, — németesítette az egyházat. Sok éles összetűzés történt és a két nép egyre jobban eltávolodott egymástól. A szász és a sváb sajtó minden alkalmat megragadott, hogy kritizálja a magyarországi állapotokat és az »elnyomott« magyarországi németek védelmére keljen ... legtöbbször hívatlan prókátorként.

Történtek ugyan közeledési kísérletek, is, úgy magyar, mint német részről és volt egy időszak, amikor megvolt a halovány reménység arra, hogy a magyar és a német az erdélyi gondolatban találkozhatnak. A német nemzeti szocializmus eszméje azonban győzelmesen viharzott keresztül a romániai németiség felett is. A fiatalok már semmit tudónak a magyarokról, Erdélyben már teljesen elkülönülve élnek és ha Németországba utaznak, elkerülik Magyarországot. A fiatal lelkekben gigászivá nőtt a nagy német nemzeti szocialista gondolat és a romániai német Népközösség, most

már ennek a gondolatnak a kiteljesedésében a romániai németsegből Auslanddeuschumot csinált.

A kisebbségi politikai küzdelmek során, ha az érdekek megkívánták, előfordult a német motto megvalósulása: getrennt marschieren, vereint schlagen... de ezen túl az elmúlt két évtized alatt soha nem jutott Romániában a magyar és a szász. A román állarn vezetői is megtanulták a Habsburgok jelszavát: divide et impera... így nem alakulhatott meg soha a magyar-német kisebbségi front!...

JEHOVA NÉPE

„A kik pedig ti közületek megmaradnak, azoknak szíveikben félelmei szerzek az ő ellenségeiknek lakó földökben, annyira, hogy a' fának levelének zördülése előtt fussanak, mint a szablya előtt és el-hulljanak ha senki nem kergette is őket.”

(MÓZES III. KÖNYVE. XXVI. RÉSZ.)

A múlt század második felében évtizedeken át az egész európai közvéleményt és diplomáciát lázban tartotta a romániai zsidók kérdése. Interpellációk hangoztak el az angol alsóházban, demarsok jöttek és mentek, az európai hatalmak tiltakoztak a zsidóüldözések ellen és végül a berlini kongresszus a zsidók jogainak elismerésére kényszerítette Romániát. A jogok azonban csak papíron adtak meg számukra és a zsidó, Romániában változatlanul »vogelfrei« volt, aki nem részesült semmiféle védelemben és nem volt birtokosa semmiféle jognak. Hazátlan pária volt, amely ellen az egész románság féktelen gyűlölete áradt. Zsinagógák felgyújtása, temetők szétrombolása, kisebb-nagyobb arányú pogromok voltak napirenden és a román kormány, a nagyvilág előtt váltig hangoztatta, hogy »a román türelmes nép és Romániában nincsen zsidóüldözés«. A liberalizmustól átítatott Európában csak a cári Oroszországban volt hasonló a sorsuk a zsidóknak. Onnan menekültek Románia felé.

A zsidóság üldözése nem újkeletű Romániában. Béna Péter moldvai fejedelem 1578-ban kergette ki elsősorban a zsidókat az országból. Ugyanekkor megindult a Spanyolországból kikergetett zsidók özönlése Konstantinápolyon keresztül a Havasalföldre. Vitéz Mihály herceg azonban 1595-ben példátlan uzsorájuk miatt Bukarestben valamennyiüket kiirtatta. A pogrom közel egy fél évszázadig távoltartotta a zsidóságot az oláh fejedelemségektől. Újabb zsidó hullám csak 1648-ban öntötte el a fejedelemségeket, amikor Hmielnitzky Bogdán hetman kikergette őket Ukrajnából. Újabb pogrom nem következett, de a román törvények éle mind a mai napig a zsidók ellen irányul«

Az 1832. évi moldvai alkotmány (94. §.) népellenes elemnek minősíti a zsidóságot, amelyet ki kell kergetni az országból. Egy 1839. évi moldvai törvény a zsidókat csavargóknak minősíti. Ez a törvény — elvben — mindmáig érvényben van. A román királyság első, 1866. évi, alkotmánya (7. §.) megvonja a zsidóktól az állampolgársági jogot. A nemzetközi zsidóság hosszas küzdelmének eredményeképpen a berlini kongresszus eléri, hogy Románia 1879-ben egyénileg elismeri a zsidók állampolgársági jogát. A zsidók egyenjogúságát csak az 1919. évi St. Germain-i békeszerződés tudta Romániára kényszeríteni. Ettől a pillanattól kezdve a romániai zsidóság bámulatos gyorsan hódította meg a román gazdasági élet legfontosabb pozícióit, ami ismét a legélesebb gyűlöletet váltotta ki ellene.

A romániai jobboldali mozgalmak minden baj okául a zsidóságot jelölik meg. Propagandájuk ezért természetesen a legdurvább módon uszít a zsidók ellen. Marin Popescu a »Jidovi demascati: Leleplezett zsidók« című röpirat szerzője, többek között így ír: »Isten kiválasztott népe a valóságban nem egyéb szemfényvesztő, nemzetközi bandita szervezetenél ... egy egészen különös maffia, amelynek az a célja, hogy összerombolja a kereszténységet és kirabolja az egész világot«. Zelea Codreanu szerint »a szabadkőművség fejshenyél a zsidóság kezében. A zsidók a szabadkőművesek segítségével Romániát a külföldi, különösen a párisi bankárok pénzügyi járma alatt tartják. Ezért revidálni kell a külpolitikát is«. Taterescu István, a volt miniszterelnök testvéröccse, 1933-ban, a Coasa szeptemberi számában erélyesen köve-

teli, hogy »Románia szakítson a franciabarát politikával, mert a zsidók Franciaországon keresztül gyarmatként kezelik az országot. A zsidókat ki kell űzni az országból...« fejezi be cikkét.

Tatarescuék keresztény-nemzeti-szocialista pártja 1933. év szeptember 24-én tartott országos kongresszusán felszólította a zsidókat, hogy 1934. május 1-ig hagyják el az országot, különben nem felelnek a zsidó családok életéért. Ezt a határidőt: »termenul national de gratie: nemzeti kegyelmi határidő«-nek nevezték. Ha a zsidók nem vetik magukat alá a határozatnak, ez annyit jelent, hogy önmaguk mondanak le »a román nép jóindulatú támogatásáról« — mondja a határozat szövege — »és akkor rosszul járnak! Ranva fideei!« Hat-hét évvel ezelőtt a román jobboldali pártok minden foglalkozási ágban numerus nullust követeltek a zsidókkal szemben. »A zsidókat és a zsidóbarát románokat« — mondotta Gh. Cuza, 1933-ban pártjának resicai gyűlésén, — »a munkatáborba fogjuk szállítani és a román korbács alá hajtjuk őket. S ha majd ott levezeklik összes tolvajlásait és gazhemberségük bűneit, átdobjuk őket a határon, mint valami disznókat!« Halálbüntetés, véstörvényszék, akasztófa, pogrom: ezek a zsidóellenes jelszavak Romániában. A jobboldali kormányok ilyen közhangulat mellett fogtak hozzá a zsidókérdés megoldásához.

Törvényszerűen merül fel a kérdés, hogy miért gyűlölik a románok ilyen hihetetlen mértékben a zsidóságot?

Nem szabad elfelejteni, hogy Románia, amely önálló állami életét éppen csak élni kezdte, a múlt század közepén tömegesen kapta a keleti zsidó bevándorlókat. Mai szóval élve, a zsidók akkori »beszivárgása« Romániába, óriási méretű volt. Jöttek hernyókalapban, kaftánosan, a szájukon habzott a jiddisch és a harisnyában hozták a pénzt. Előzőlötték a vidéket és megkaparintották a tipikusan zsidó kereseti forrásokat, a kocsmát és a közvetítő kereskedelmet.

A román nacionalisták, népi felemelkedést akartak és azt látták, hogy a keleti zsidóság ráfekszik az esett és műveletlen népre, kiszorolja és adósává teszi. Nem szabad elfelejteni, hogy zsidó középosztály, zsidó intellektüel nem

élt Romániában. A zsidó rabbik nem hasonultak és nem hasonulhattak a románsághoz és idegen maradt velük együtt az egész zsidóság. Döbbenetesén ugyanaz volt Romániában a helyzet, mint a mai Kárpátalján, amelyről Bartha Miklós nagyszerű könyve ad képet, leírva, hogyan nyomorította a »kazár« a szegény ruszin népet.

Ez ellen a zsidóság ellen szállt hadba a nacionalizmusában túlfutott, erejében bizonytalan, illúziókkal és vágyakkal telt románság. Természetes, hogy a kérdést durvábban fogta meg és durvábban akarta megoldani, mint a nyugatabbra eső államok kereszténysége. Ez nem mentő körülmény, a tömegtelen embertelenségre, de megvilágítja az okokat és összefüggéseket.

Emberi jogokat a zsidók csak a világháború után kaptak az új Nagyromániában. Mondani sem kell, hogy ezek a jogok semmivel sem értek többet azoknál, amelyek a többi nemzeti kisebbségek életét kellene, hogy szabályozzák. De ugyanakkor a zsidóság száma megnövekedett, az erdélyi zsidósággal.

A régi Magyarországon a zsidók a legteljesebb mértékben egyenjogúak voltak, sőt olyan hatalomra tettek szert, amelynek túlzott kinövéseit éppen most igyekszik a magyar nemzet lenyesegetni. Az erdélyi zsidóság ennél a magyar liberalizmusnak szellemében és áldásai közt élt és természetesen a legmélyebb megdöbbenéssel és riadalommal fogadta az új impériumot, amelyről sejtette, hogy mit hoz számára. Valóban, alig rendezkedtek be a románok Erdélyben, máris megkezdték a zsidók jogainak megvonását. Az iskolatörvények zsidó liceumokba kényszerítették a gyermekeket, kik románul és héberül voltak kötelesek tanulni. A többi kisebbségek felé állandóan hangoztatott tétel, hogy: »legyetek jó románok és testvérünk vagy!« — a zsidó kisebbségre nézve nem lehetett érvényben. Ezért csak az első esztendőben történtek részükre elrománosodási kísérletek.

A súlyos helyzetben az erdélyi zsidóság sorsdöntő kérdés előtt állott. Ha magyarnak marad meg, akkor a kettős kisebbségi sors keresztjét kell cipelnie, és bizonytalan gyermekei jövője felől, akik már nem részesülhetnek magyar kul-

túrában. Románokká nem lehettek, csak »jó román állampolgárokká«. Az út fajlag és népileg csak a cionizmus felé maradt nyitva számukra. Délkeletrománia »keleti« zsidói megindították a nagy zsidó nemzeti mozgalmat, amely 1923—24. táját már erősen virágzott az egykori Magyarország területén is. Elsőnek a mármarosi és határmenti zsidók csatlakoztak hozzá. Aztán a zsidó fiatalság. Magyarok öntudatosan csak az idősebb korosztály egy része vallotta magát továbbra is, amely számára a magyarság már életformát jelentett, amelyen nem tudott változtatni. A gyermekeik még beszélnek magyarul is, de a magyar lélek és a magyar kultúra idegen számukra. Ez a nemzedék a zsidók hatezer éves vándorlása során újabb fedél alá került és igyekszik ott berendezkedni.

A magyar-zsidó viszony lassan formálódott át a mai Romániában. A kommün bukása után Erdélybe érkező zsidó emigránsok Magyarország és a magyarság ellen agítálnak. Mégis, a zsidóság a magyar kultúra nagy fogyasztója volt Erdélyben. Ez a legfőbb érv, amellyel a zsidóik magyarságukat és magyar szempontból való értékességüket alá szokták támasztani. Igaz! De melyik magyar kultúrát fogyasztják? Valóban magyar-e az a szellemiség, amelyet a beviteli engedélyt megszerzett szellemi termékek sugároznak ki magukból? A határokon túlra csak kozmopolita, vagy színtelen művek juthatnak. Mert itt nem arról van szó, hogy a magyar nyelven írott betű, vagy elmondott színpadi szerep közönségre talál-e, vagy sem, hanem arról, hogy az a betű és az a hang, valóban magyarságot, gyökeres népiséget, históriát és ezzel magyar jövődőt sugároz-e magából?! Jelent-e nemzeti szempontból valódi értéket, vagy sem? És igaz az is, hogy ők olvassák az odalent írt könyveket, ők töltik meg a színházat, ha magyar író darabját adják. De elegendő ennyi? Elegendő a kultúrigények magyar nyelven való kielégítése? Hogyan viselkedett a zsidó tőke, a politika, a szellem, a magyarsággal és az egyetemes magyarsággal szemben? Ez a döntő itt!

De ne legyünk igazságtalanok! Erdélyben valóban voltak és vannak magyarul érző és gondolkozó és áldozatot

hozó zsidók. De az ő tiszteletreméltó magatartásuk csak annyi eredményt hozhatott, amennyi bekövetkezett: a romániai magyarság, távoltartva magát úgy az antiszemitizmus, mint a filoszemitizmus pólusaitól, asszemítává lett, mert megérezte, hogy a zsidóság levált a testéről és az idő, amely a természet törvényeivel pusztítja el a nemzedékeket, rövidesen sírba fogja vinni azt a nemzedéket, amelynek egyrésze ma még magyarul él és érez, és azt is, amely utána következik és még beszél magyarul. De azután? Nem vád ez a zsidóság ellen, mert ez az örök zsidó sors törvénye, a diaspora élete!

Súlyosan nehezedik a romániai zsidóságra az évezredes átok. Az európai antiszemitizmus magas és kérlelhetetlen hullámokat ver Romániában és a román nemzet kegyetlen erővel igyekszik lerázni magáról a zsidóságot, amely rövid esztendőök alatt el tudott terebélyesedni gazdasági életében és szellemiségében. Hiszen elég csak annyit megemlíteni, hogy az antirevizionista és a gyűlölködő sajtó szerkesztői! nagyrészt zsidók voltak. Már-már teljesen kézbe kapták a román külkereskedelmet és óriási befolyásra tettek szert a román iparban és bankéletben.

A galati és constanzai kikötőkből egymásután indulnak zsidó kivándorlókkal megrakott hajók, messzi világrészek felé. Az országban egyre szűkebbre szabják jogaikat és igyekeznek tőlük megvonni a munka és az élet jogát is. És Júda népe tudja, hogy még súlyosabb idők következnek rá ...

ROMÁNIA EURÓPÁBAN

„A Duna-táj bús villámhárító
Fél-emberek, fél-nemzetcskék
Számára készült szégyen-kalodája
(ADY)

Tájak, népek, fajok, nyelvek, akarások és tiltakozások keverednek Romániában, abban az országban, amelynek uralkodó népe totális nacionalizmust és egyeduralmat akar. Erdély ősi hagyományai töretlenül élnek, emberben, kőben, lélekben, szellemben és kultúrában. Mint gigászi kínai fal, metszi ketté az országot a Kárpátok vonulata. Két különböző világ él a hegyeken innen és túl. A lomha Duna jobbpartján a megtagadott és mégis; soha meg nem tagadható múlt: a Balkán szökken új és modern életbe. A Dnyeszteren túlről a Szovjet titokzatos arca mered az országra. Nagy európai akarások ívelnek át a Kárpátok felett a végtelen Szarmata síkság és a Fekete tenger felé. Délnyugaton erősen és öntudatosan áll az új Jugoszlávia, a Tisza és a Marosf mentén pedig István király koronája ragyog egyre fényesebben és szemben vele, magasan száll újjászületett birodalma felett a fehér sas.

Óriásit fordult a világ kereke azóta, hogy Paris ragyogó palotáiban aláírták a békediktátumokat. Ismét magasra

emelkedtek a letört zászlók és megtpiport milliók vívták ki ismét maguknak az élet jogát és a méltóságot, amelyet a győzelem örült mámorában megtagadtak tőlük. A rendszer, amelyhez az új Nagyrománia szekerének rúdját kötötte, meg-ingott. Franciaország nem feltétlen ura többé Európának. A Népszövetség hamis talpkövei elmorzsolódtak és a genfi tó partján üresen kong a hatalmas és büszke épület. A brit bi-rodalom békét akar, de tudja és vallja, hogy béke csak egyféle van: igazságos! Élet-halál harcra gyürkőznek a de-mokráciák és diktatúrák, a jobb és a bal — és Romániát, amely lélekben és formában a diktatúrákhoz csatlakozott, po-litikájában és gazdaságában a demokráciákhoz fűzik a szer-ződések és a biztosítékok. Mint határain innen, úgy határain túl is minden csupa ellentmondás, ellentét és kevertség.

Quo vadis, Románia?

Minden népnek és minden országnak van hivatása, ön-célú életén túlmutatóan az egész emberiség számára. Mi hát Románia hivatása és mennyiben tölti be azt? A létre csak ennek a hivatásnak a betöltése ad jogot!

A geográfiai hely, melyet Románia betölt, a régi Magyar-ország egyrésznének hivatását ruhazza rá: közvetítő legyen nyugat és kelet, észak és dél között. De be tudja-e vájjon tölteni ezt a hivatást, amikor saját határait sem tudja eddig népiségének élő tartalmával megtölteni? És adhat-e az embe-riség számára egy olyan nép, amely mereven és ellenségesen elzárkózik minden más népek elől, és a saját országában elrúg magától minden »idegent«, ha az az idegen mindjárt nálánál ősbibb joggal is él azon a földön, amely mostan az övé?

De beszéljünk tán közérthetőbben! Példának okáért, tör-ténik-e magyar-román viszonylatban kultúrscere? Azt mond-ják, hogy néhai Goga Octavián lefordította Madách örök-szép művét! Megjelent román nyelven néhány Petőfi és Ady költemény. Bemutattak román nyelven egy-két magyar színdarabot. De a határt húsz éven át hermetikusan lezár-ták minden magyar szellemi termék elől és csak olyan írások juthattak át, amelyek többet ártottak, mint használtak a két nemzet megértésének. Vaskézzelet fojtogatják az ő területükön virágzott magyar kultúrát és ha közülük valaki közeledni

akar a magyarság felé, ha kiművelt román emberfők észreveszik a magyar kultúra mérhetetlen kincseit, akkor hazaárulási botránnyá dagad az ügy, vagy ha egy román karmester egy magyar zeneszerző művét meri dirigálni, akkor azt a halálba kergetik. És milyen vandál gyűlölettel rombolták le mindenkor a hidakat, amelyeket jószándékú magyarok igyekeztek építeni feléjük.

És más talán a helyzet német, szerb, horvát, bolgár, orosz, lengyel, ukrán, vagy zsidó viszonylatban? Nem! A román-ság csak önmagát látja és »latin« kultúrát akar terjeszteni ott, ahol a régi Róma is megbukott és ahol Ovidius legszomorúbb elégiáit írta. Óh, igen! Szép és magas a román kultúra! A művészet minden ágában versenyre kelhetnek a világ bármely nemzetével. Gyökeresen népi és román a kultúrájuk. De kisugárzik belőle a lélek bizonytalansága és a féltő szeretet, amellyel őrzik, megközelíthetlenné teszi más nemzetek számára, örökös körforgás, a fel-fel dobott kő tragédiája üli még a románi kultúrát, amely csak önmagából merít és csak önmagának ad a Duna-tájain.

És ugyanígy kezelik a politikát is. Hány, de hány nagy pillanatot szalasztottak el a történelmi megegyezésre! Hány-szor adódott alkalom, hogy Románia hatalom maradjon a Duna völgyében és emberöltőkre biztosított békében virágozhassék. De nem! Azt hitte, hogy törhetetlen Franciaország délkeleteurópai szövetségi rendszere, és nem számolt erőkkel, melyek a természet örök törvényeiből fakadnak.

Nagyromániát ma három oldalról a revízió veszélye fenyegeti. Magyarország, Bulgária és a Szovjet súlyos területi követeléseket állított fel megalakulása pillanatától kezdve Romániával szemben. Az 1938. év novemberi eseményei megmutatták, hogy van békés revízió is. És 1939. tavaszán ragyogó vértben mutatkozott be Európa előtt a magyar katona. A kisantant hármasszövetsége összeomlott, Csehszlovákia sorsa beteljesedett, Jugoszlávia a maga útján jár és a nagy barát: Franciaország, a nyugati nagypolitikával van elfoglalva. A Balkán-szövetség még nem ütőképes politikai alakulat és kérdés, hogy azzá lehet-e valaha?

Ilyen súlyos a külpolitikai helyzet Romániában. Az új

kormányzat, minden erejét megfeszítve igyekszik túljutni a nehézségeken. Barátságos megnyilatkozások sorozata hangzott el a felelős román államférfiak ajkáról és, úgy látszik, Románia új vizekre akar átevezni. De külpolitikai átváltásra, a katasztrófa veszélye nélkül, csak bensőleg kiegyensúlyozott és erős ország képes. Egész Európa feszülten figyel, merre kanyarodik Románia útja?

A politikai helyzet kihat a gazdaságra is. Óriási kölcsönökkel kezdte meg Románia az államépítést. Az agrárreform példátlan módon visszavetette a termelést. A mezőgazdasági konjunktúra bukása után az ország agrárlakossága eladósodott és csak a konverzió mentette meg a csődtől. A konverzió a tőke nagymérvű pusztulását vonta maga után. A hitelforrások lassan elapadtak. Európa egyik leggazdagabb országa nem' egyszer állott az államcsőd előtt. Hányszor nem tudta fizetni hivatalnokait és nyugdíjasait. A pénz értékállósága ingadozott. Egyik krízis a másikat követte. Az iparban idegen érdekeltségek dirigálnak. Mérhetetlen kincsek pocsékolódnak el. A fegyverkezés improduktív kiadásai ólomsúlylyal nehezednek az államkasszára. De a föld kimeríthetetlenül ontja kincseit.

Prin noi insine! Mindent a magunk erejéből! Ez a román címer felirata. Valóban, óriásiak az erőfeszítések, amelyeket a román nép és kormánya a jobb jövő érdekében tesz. De óriásiak a nehézségek és ellentétek is, amelyekkel kénytelen megküzdeni. A nagy belső újjászületés minden erőt igénybe vesz és az újjászülető Romániának más helyet kell elfoglalnia Európában, mint amelyet az eddigi elfoglalt. A Duna-táj szegény-kalodájában nehéz nagyot cselekedni. Nehéz megtalálni a pontot, amely életet jelent és amelyből élet sugározhat a négy égtáj felé. Feltörő és alábukó népek nagy színpada volt mindenkor ez a táj. A káoszban meg kell találni a kiegyenlítést, a mérsékletet, a mértéket és a bölcsességet, amely mindenki számára egyforma. Vájjon, — Transylvania magas szelleme győzne, vagy az egymásnak feszülő ellentétek gigászi ereje? A döntő történelmi pillanatot közelít és abban Romániának kell döntenie!

TARTALOM:

	old.
Bevezetés.....	7
Falvak a hegyek alján.....	11
A kollégium karcérében.....	18
Árvízi hajósok.....	23
Az igazi héroszok.....	38
Megszólalnak a kövek.....	44
»Kelet Parisa«.....	50
Felemás világ.....	56
Magyarok temetője: Regát.....	61
Gyermekek a fergetegben.....	68
Az arénában.....	77
A magunk revíziója	96
Hogy látnak minket?.....	108
Mihály arkangyal lovagja:.....	114
Honerustól Hitlerig.....	125
Jehova népe.....	131
Románia Európában.....	137

Felelős kiadó: PÜSKI SÁNDOR

Nyomatott: »Jövő« Nyomdaszövetkezet könyvnyomdájában,
Budapest, IX., Erkel-utca 17. Telefon: 182-278.